

ספר

ה' י' מ' מ' מ'

בכדור הארץ

הפותר שאלת מקום „קו התאריך“ הישראלי (לשנוי היום), ומקום „קו המרכו“
למזרח ולמערב
והקובע את ימי השבוע והשבת בכל היקף העולם.

בעזרה"י מאת

יחיאל מיכל טוקצינסקי

פעיה"ק ירושלים חובבי"א

שבט תשי"ג

דפוס סלומון

KATZMAN

להשיגו אצל

מדרש בני ציון (המו"ל ספרי כרם ציון) ת. ד. 6016 ירושלים

או אצל הרב יצחק רוזנטאל, מנהל מדרש בני ציון, ירושלים

ולהודיע

כי הולך ונדפס (במספר מצומצם) ספר שמושי בשם

גשר החיים

לדיני ומנהגי מעבר החיים, מן בקור חולים עד ליאר-צייטין וכו'.

בו שלשה חלקים: (א) הדינים והמנהגים. (ב) דיונים בכמה סרטים הדורשים עיון מיוחד. (ג) הסתכלות והשקפות על החיים ומעברם.

חברות, נחש"א, בתי מדרש, ויחידים, הרוצים להשתתף בהדפסת הספר, ולקבל חלקם במספר אכזמסלרים - ימהרו להודיע ע"ש מדרש בני ציון, או ע"ש הרב יצחק רוזנטאל, ע"י המעון הנז"ל.

BM
523.3
I5
T8

תודה וברכה

נתונה בזה לארבעת אנשי השם שבאר"י, אשר נענו לבקשת והצעת הגאון הגרי"א הרצוג שליט"א הרב הראשי לאר"י, וכל אחד מהם נתן עשרה לא"י להוצאת הדפסת הספר.

ח"ה הנריב הרי' יעקב גיזונדהייט הי"ו, חל-אביב.

מר אברהם רוטנברג מנהל חברת החשמל, חיפה.

מ. פ. די הפרוס. הרמן שטרוק חיפה.

הרי' אהרן חיות ירושלים.

ותודה וברכה

מיוחדת לאיש המדע התורני, החוקר בכתיבת הארץ ר' אברהם יעקב ד"ר בראוור הי"ו, אשר טרח ועמל באדיבות רבה להיות לי לעזר ומסייע בעריכת הציורים והמפות המובאות תוך הספר וסופו.

ולהוקרה

ראוי גם המשרטט האמן מר שכנא ביברקרויט מפליטי מינכן - שעסק במלאכת השרטוט של המפות במומחיות.

פתח דבר

דף

א

ב

ג

ד

ה

ו

ז

ח

ט

י

יא

יב

יג

יד

טו

טז

יז

יח

יט

כ

כא

כב

כג

כד

כה

כו

—

—

א. שאלת הגולים ביסן.

ב. קו התאריך, וקו המרכז.

ג. קו המרכז מגיד על מקום קו התאריך שלנו.

ד. קו התאריך הבין-לאומי.

ה. הריון העתיק הממושך.

ו. תשובתי הראשונה שהשבתי לשאלה זו.

ז. דעת הגאון בעל חו"א.

ח. חלוק דעות מן הקצה אל הקצה.

ט. דברי הרז"ה ותוכנם.

י. הפלאות שבשיטת הרז"ה.

יא. פתרון לשטת הרז"ה.

יב. דברי הכוזרי (בכאורים קצרים) והסתירות הנראות בהם מקומיא.

יג. הכונה הנכונה המשתקפת מדברי הכוזרי.

יד. כל הראשונים חולקים בכלל על הכוזרי והרז"ה.

טו. בירושלמי מפורש שהמזרח כמו המערב י"ב שעות.

טז. דעת שלשת הנשיאים שהמזרח הוא י"ב שעות: א) שלשת הראיות.

ב) מקום לערעור. ג) ערות המסייעת.

יז. דעת היסודע הברורה שהמזרח י"ב שעות: א) דבריו המפורשים שקו התאריך

הוא בטבור הים. ב) כלפי המפקקים. ג) עדות נוספת.

יח. וכן גם דעת הראב"ד שקו התאריך הוא טבור הים והמזרח והמערב י"ב שעות.

יט. דעת התשב"ץ.

כ. וכן גם דעת הרדב"ז.

כא. דעות אחרונים.

כב. תלית המאורות, וראשית התעגלות מעגל היומי.

כג. הסיכום.

כד. אלאסקא: א) שאלת מדינת אלסקא. ב) למעשה.

כה. להלכה. (חלוקת כדור הארץ לשני חלקיו).

כו. שאלה ותשובה כשהחמץ במערב ובעליו במזרח. (או בהפך).

מפה כללית.

רשימה מארצות המזרח, ורשימה מארצות המערב.

פתח דבר

מקום „קו התאריך“ הישראלי (שהי' מכונה מקודם בשם ה„מרידיאן“) הוא דבר שבו התלבטו ומתלבטים מאות בשנים. וזה כשבעים שנה כשהגיעה שאלה זו להלכה למעשה התחבטו בה בהרבה גדולי ורבני וחכמי הזמן, ועד היום לא קבלה פתרונה המוחלט: רבותינו הראשונים ולה"ה אשר דברו בזה, לא בטאו את כונתם בלשון המובן לכל, ומי שאינו מתעמק בדבריהם עלול להטעות בהם. כי על כן בכל זמן שנשאלה שאלה מאחת המדינות שבמזרח הרחוק, הצפונית או הדרומיות, בנוגע לקביעת יומם — התקשו רבנינו, ונתפלגו הדעות.

עיקר הויכוח בין הרבנים והחכמים בכל עשרות בשנים הי' עד היום אך ורק מסביב לדברי הכוזרי והרז"ה. ואת שאר דברי רבותינו הראשונים שעסקו בזה לא ראו רבנינו במקורם.

בקיץ העבר הגיעה שאלה זו אל שיאה: חכמי הישיבות ור"מיהם מליטא ופולין גלו ממקומם ובאו עד קובא שביסן, והמה שנהירין להם הויכוחים שהיו כבר בין הרבנים בנוגע לקו התאריך, אם הוא בתשעים המעלות למזרח ירושלם או לא — באו לכלל ספק שמא כבר עברו את הקו, ודרשו בתכיפות מגדולי ארץ-ישראל שיפתרו להם את שאלת מקום הקו להלכה למען ידעו איך להתנהג שם בקביעות יומם.

ונתחלקו גם גדולי אר"י דומננו בדעותיהם, ונשלחו תשובות נגדיות: הגאון הח"א שליט"א השיב שאמנם כן הגבול הוא בסיין, ובעברם ליפן כבר עברו את הקו ועליהם לשנות את היום, והאדמו"ר מגור שליט"א, אחרי שאלו גם את דעתי וגם את דעת הרה"ג ר' דוד שפירא — השיב כדעתנו שלא ישנו את יומם, כי עדיין לא עברו את קו התאריך.

וכאשר קבלו בני הישיבות וחכמיהם שבקובא שתי תשובות שונות, החלו לשמור שם שתי שבתות, אולם בהתקרב יוה"כ וא"א לקהל חרדי של מאות רבות (וי"א של אלפים) לצום שני ימים מעלי"ע רצופים, התחננו בטלגרמות חכופות בבקשות נמרצות שגדולי אר"י יתקנסו ויחליטו על היום שעליהם לצום.

ויאסוף הגאון מוהרי"א הרצוג שליט"א הרב הראשי לאר"י, אספה מגאוני ורבני אר"י, אשר תדון ותחליט מה להשיב להשואלים, ואם כי רבים מגדולי אר"י השתמשו מלבוא להאסיפה בנמוק שטרם ירדו לעומק דברי הראשונים בכדי לחוות דעתם ע"ז — התכנסה בכ"ז כנס"י רבתי חשובה אשר נשאה ונתנה בהענין בכל כובד הראש.

ראשונה הרצה בכנס"י רב אחד, בשם הגאון בעל ח"א וברר את דעתו ואת שיטתו, שביסן היוצאה מגבול צ' המעלות (ומגבול היבשה) צריכים לשנות את היום, ואני הרצאתי על שיטתי אני, שהמרכז שלנו הוא ירושלם וקו התאריך הוא בקו המקביל ק"ם מעלות מירושלם, ושלמיכך אל לשנות ביסן את היום, והרצו שני רבנים עוד הרב ר' דוד שפירא מחבר ספר בני ציון (הגז"ל) עפ"י שיטתו בספרו, שתלית המאורות היתה 45 מעלות למזרח ירושלים וסוף צ' המעלות הוא 135 מזרח ירושלם, והרב ר"ש גרונציק חוה את דעתו: שחושבים את תשעים המעלות מאמצע הישוב שהוא כ"ד מעלות למזרח ירושלם, ושלפ"י סוף צ' המעלות הוא 114 מזרח ירושלם, (ויובאו דבריהם והערותי עליהם בס"י כ"א), ובכל אופן היינו תמימי דעה בנוגע ליסן שאין לשנות שם את היום, ודיבר גם הפרופ. רייא הלוי פרנקל, שבעיקר הזדהה הוא עם דעתי אני אלא שהעיר עלי בנוגע לאלסקא (ושגם אני בעצמי הערותי ע"ז ומדובר עלי הלאה סי' כ"ד).

אחרי ההצעות השתתפו בהוכוחים רוב הרבנים הנאספים, והתדיינו בדיון ממושך זמן ארוך, (מהם התדיינו והתוכחו ע"ז בהאסיפה המצומצה שהכניס הרב הראשי עוד יום קודם), ואחרי הדיון החליטה האספה שלא ישנו ביסן את יומם, ותהי דעת רובם לתלגרף אליהם שיצומו רק ביום הרביעי (של אר"י, וששם מתקדם היום בשיעור 6.40) וכנהוג שם למנות את יומם כמו בחינא, ומקצת הרבנים חוו דעתם לתלגרף, שהתחמירין יאכלו ביום המחרת פחות מכשיעור, ואני אם כי דעתי היתה בהחלט עוד מלכתחלה שעליהם לצום רק ביום הרביעי עם כל זאת אחרי שנודענו בהמשך זמן האספה, שהגאון בעל חזון איש תלגרף אליהם שיצומו רק ביום החמישי — אמרתי שלא לתלגרף כל עיקר, כי באם יודיעו להם לצום ביום הרביעי ימצאון מהם שיצומו שני ימים, בחששם לשתי הדעות, ונכניס ח"ו קהל גדול בספק של סכנת נפשות, ואעפ"י שנמצאו תומכים לעטעתי זו היתה התוצאה שכן נשלחה התלגרמה, ורובם צמו שם ביסן (כנהוג) ביום ד', ויחידים צמו ביום ה', ואחדים בשני הימים.

והנה בזמן שהשבתי עוד בתחלת הקיץ את תשובתי על השאלה, עפ"י

בקשת הרב הגאון האדמו"ר מגור שליט"א, לא ידעתי ולא שערתי כלל שיש באר"י גאון צנוע היושב לו בפינה צנועה, חבוי בד"א של הלכה והוראה בכל מקצועות התורה — שיש לו עסק גם במקצוע זה, אילו ידעתי זאת מראש הייתי נו"נ אתו בטרם שנשלחו התשובות, ואפשר שהי' המו"מ המוקדם סולל לו דרך אחידה או מתאימה, ואחרי שלחי את תשובתי ונודעתי שבעל חזון איש השיב תשובה אחרת — נפתעתי מאד, ונמשך מו"מ בינינו בחליטת מכתבים, וכאשר קרב יוהכ"פ התראיתי אתו והתוכחנו גם פא"פ, ואחרי כ"ז נשאר כ"א בדעתו.

והתוצאה, בלתי הנעימה כלל מכל הצדדים, האיצה בי לקבל את הצעת גאוני ירושלים ת"ו שאשתדל לברר את השקפתי מכל צדדי, להעלות על הכתב את כל דברי רבותינו הראשונים ולבאר דבריהם הקשים, ולהביא גם את שיטת הח"א ולהבהיר את הענין לפרטיו, ואם כי עבודה זו דרשה ממני יגיעה רבה וממושכה, בו בזמן שאין אני מופנה אף מצד אחד, נעניתי להגאוני שליט"א ונגשתי בעזתי אל עריכת ספר זה.

וחושבני שמעו יצא מתוק, חלף הצער שנצטערנו מתוצאות התשובות הסותרות זא"ז, וחלף כל אי הנוחיות שהרגשתי בעמדי במערכה מול הארי שעלה מגולה, גאון וצדיק משרידי הדור — יש לי כיום איזה ספוק, בחשבי שעלתה בידי בעזתי לבאר את ההלכה הקשה הלזו ולהסיר כמה מכשולים שעמדו על הדרך בהבנת דברי רבותינו ולה"ה, וגם לעשות שלום במרומי עליון באופן שבעצם היסוד אין, לפי השקפתי, מחלוקת בין כל הראשונים.

ועלי להקדים כאן שלש הקדמות:

(א) מעטתי (עד כמה שאפשר) להביא דברי אחרונים שונים שדברו גם הם מענין „מריריאן“ (קו תאריך) ומלהתוכח בהם, בין מאלה שאפשר להסתייע מהם, בין מאלה האומרים אחרת, (ובסי' כ' הכאתי מדברי אחרונים אחדים בקצור נמרץ רק לדוגמא) — משום שבמקצוע זה אין לכנות דיק על דברי אחרונים אף אם הם מגדולי ומאורי ישראל, (ויש מספרי האחרונים שדבריהם הוסיפו בלבול וערבוביא).

ובכן לא אתפעל כלל אם ימצא מי באחד מספרי האחרונים מנגד לשטנתנו (וכדברינו שם בס"י כ' בהגהה).

(ב) דלגתי על פלפולי דאורייתא, אפילו במקומות שיש הרבה מה לדבר, כגון בדין מי שמסוסק באיזה מקום ובאיזו מעלה הוא נמצא (שנגענו מזה בקצרה בס"י י"ט וכ"ג וכ"ד) והדומה לזה — שיש לפלפל בדיני מהות חזקה

בכל כה"ג ובהמסחעף מזו — משום שכל פלפולי דברים שכאלה נותנים מקום לויכוחים הפוגמים את ההחלטה של ההלכה למעשה. ובחרנו לתת דברים כדרכונות הנועצים לפי דעתי את ההלכה ביתדות בל ימוטו בעוה"י.

(ג) אם בכ"ז ימצא מי איזה ערעור על גרגיר אחד או שנים שבדברי, ביחוד למה שנאמרו בדרך אגב או לסיוע בעלמא — תקותי עכ"ם שלא יערערו את עיקרי היסודות שבהלכה זו.

ודומני שע"י ספר שכזה המניח כאן את היסודות החזקים (ושעליהם יוסיפו בטח רבנינו שליט"א במשך הזמן נדבכים נוספים) — יקבל הדיון הממושך, זה עשרות רבות בשנים, את פתרונו להלכה ולמעשה, בס"ד.

ספר היומם

סימן א.

שאלת הגולים-ביסן.

בגלות בני הישיבות ורמיה"ם מליטא ופולין ונדרו עד קובה אשר ביסאן. נתעורר להם השאלה: מכיון שנסעו ממערב למזרח ועברו מסיני ליסן, הרי לפיה"ג מהכוזרי והרו"ה שתחילת היום מתחיל בסיני, 90 מעלה מזרח ירושלם — עברו את קו התאריך, המשנה את ספירת היום, ונכנסו לעברו השני של הקו, ויש הפרש בין שני עברי הקו כיד שעות, וצריכים לשנות את יומם ולשבות למחרת השבת, או דלמא שהקו התאריכי הישראלי הנהו לא בסיני אלא הלאה למזרח יסן היינו בטבור הים, ועדיין לא עברו את קו התאריך וצריכים לשבות שבתם כפי חשבונם הם, בהקיפי הימים שספרו ומנו מיום צאתם מארצם, (וישבתו השבת של חינא).

קוטב השאלה היא: אם בקובה שביסן מתקדם היום מירושלם בשעור 6.40 שעה וא"צ לשנות היום, או דלמא להיפך שם כבר מתאחר היום בשעור 17.20 שעה, באופן שההפרש מסיני ליסן הוא כיד שעה. ובטרם אודיע את תשובתי שהשבתי ע"ז ואת תשובת הגאון בעל חזון איש, ובטרם אברר בעוה"י את דברי הראשונים ולה"ה ואת ההלכה למעשה — עלינו לבאר תחלה את מציאות קו התאריך, ואת מציאות הקו המרכזי השלוב והקשור עם הקו התאריכי (דבר שעדיין לא נתבאר), ושבאורו, וגם המשלים והציורים שלו נחוצים לנו להבנת כמה מושגים אשר ידובר עליהם בעוה"י.

סימן ב.

קו התאריך, וקו המרכז.

בראש כל הדיון עלינו להניח שתי הנחות יסודיות. הנחה ראשונה. הידועה לרבים ולרובם, היא שיש קו תאריך. זאת אומרת: שיש מקום בכדור הארץ שהוא גובל את היום. ממנו מתחיל היום, ועל ידו בצדו השני נגמר היום והעובר על הקו הזה מצד אל צד מחליף את היום. אם עבר עליו ממערב ביום ג' למשל דולג יום אחד ולמחרתו אצלו יום ה', וכשעובר עליו ממזרח למערב נוסף לו יום ומונה גם מחר יום ג'.

וההנחה השני, בלתי ידועה לרבים, היא: שמוכרח להיות גם קו מרכזי, מקום המקביל נגד קו התאריך, שממנו יתחלק המזרח מאן והמערב לכאן. ובלתי קו מרכזי אין לקבוע קו תאריך, והמעגל מתעגל ללא תחלת וסוף יום.

א. מציאות קו התאריך:

כדור העולם והיקף מעגל היומי, החמה וצבא השמים, מתחלק לש"ס מעלות (1). חצי הכדור האחד 180, וחצי השני 180. וכל רבע כדור 90 מעלות. המעלות בדרום-צפון נקראות מעלות „הרוחב“, ומסמנות את אורך היום ואת אורך הלילה שבכל נקודות הרוחב. והמעלות מזרח-מערב נקראות מעלות „האורך“ ומסמנות את תחלת ואת סוף היום שבכל נקודה ונקודה. והנה הרוחב יש לו תחלה אמצע וסוף, כי יש קוטב דרום וקוטב צפון וקו המשווה. אבל האורך, מזרח מערב, היה ככל עגול שאין לו תחלה וסוף ואמצע. בכל רגע ורגע יש זריחה בנקודה אחת ושקיעה בנקודה שכנגדה לק"ם מעלות. ובכל ארבעה דקים טובב מעגל החמה (ממזרח למערב) מעלה אחת. בשעה אחת ט"ו מעלות. בשש שעות 90 מעלות (רבע הכדור). ביי"ב שעות 180 מעלות (חצי הכדור). בכ"ד השעות היקף יומי שלם. ובכל מעלה ומעלה, גם בכל נקודה ונקודה, ישנן ארבע התקופות היומיות: תחלת ערב, חצי הלילה, תחלת היום וחצי היום. (ברוחב ישנן ד' תקופות שנתיות).

אבל עם כ"ז, אם כי אין תחלה וסוף לעגול היקף היום — מוכרחים אנו גם מצד התורה וגם מצד המציאות, לקבוע קו בכדור העולם לעשותו גבול לתחום היום, שבו מתחיל היום, ובעברו השני מתאחר היום בכ"ד שעה. דאחרי שישנם עכ"ס ימים קבועים, ימי שבוע, ימי חודש, ימי שנה, הרי בכל מה שנחליט על איזה נקודה היא, לומר שממנה מתחיל היום להתעגל הרי שם „החתך“ החותך את גבול היום, ובזמן שבנקודה ההיא התחיל היום השני הנה בנקודה שקדם לה במערכה — מתחיל שם אז היום הראשון, כי הנקודה תהיא עושה שינוי בספירת היום.

נחליט דרך משל, שבנקודה א' התחיל היום הראשון הרי אתה אומר שבזמן שהחמה נוכח נקודה ב' התחיל הערב בנקודה א', ואחרי שש שעות כשבאה החמה נוכח נקודה ג' מתחיל הערב בנקודה ב', אחר י"ב שעות כשבאה לנקודה ד' מתחיל הערב בנקודה ג', בעבור י"ח שעה כשבאה לנקודה א' — מתחיל הערב בנקודה ד', אחרי כ"ג שעה כשהתקרבה החמה ט"ו מעלה לנקודה

(1) רצוי במאמץ לחלק את הכדור לש"ס מעלות כפי שהלקוהו הכ"ל (ירושלמי ר"ה פ"ג) והנקראות בסי הכ"ל „ספיה חלונות“ או כפי שכונם ספרי קבלה ספיה „כויס“, כמספר ימי השנה, שבכ"א מהם מסלול מיוחד, אלא שבחירו התוכנים לחלק את ההיקף במספר 360 משום שמספר זה מתחלק לחלוקות הרבה, לחצי לשליש לרביע לחמש לשש לשמונה להשע לעשר ליי"ב ט"ו י"ח כ"ד לשלושים ועוד ועוד.

ציור א (1)

ב' — התחיל הערב ט"ו מעלה קודם נקודת א'. ורגע אחת קודם שחזרה שוב לנקודה ב' התחיל בקרבת נקודה הא' (משהו מזרחה). וכשחזרה לגמרי נוכח נקודה ב' אז התחיל הערב השני בנקודה א'. יוצא מזה בהכרח שבנקודה א' (דרך משל) מתחלף היום: היינו כשהתחיל הערב השני בנקודה זו התחיל הערב הראשון בצדה המזרחי של אותה נקודה.

וחזרת החלילת תמיד: בכל פעם שחצות יום ו' בנקודה ב' — תחלת הערב של שבת בנקודה א', בזמן חצות יום ו' בנקודה ג' (שאו חצות ליל שבת בנקודה א') מתקדש השבת בנקודה ב'. ובזמן חצות יום ו' בנקודה ד' (ואו חצות ליל שבת בנקודה ב', ובוקר יום שבת בנקודה א') — מתחיל ליל השבת בנקודה ג'. ובזמן חצות יום ש"ק בנקודה א' (ושאו חצות ליל שבת בנקודה ג') מתחיל ליל השבת בנקודה ד'. ובסוף כ"ד השעות תחלת ליל א' בנקודה א' מתקדש השבת במזרח נקודה זו ממש בקרבתה. [וכן עדין על כל נקודה אחרת שתחליט ששם מתחיל היום].

והרי לך משל וציור אחר להבנת מציאות קו התאריך (קו (1) ראה להלן הגהה לציור ד' הנמוק שציירנו את המזרח לשמאל לא כבמסורת הרגילות כיום.

מחליף היום): ראובן ושמעון הלכו מירושלים לסבוב את כדור העולם. ראובן הלך למערב ושמעון למזרח. כשהגיע ראובן למרחק 15 מעלה מערב — מצא עמ"י שעונו שמאחרים שם במקום שהוא לקבל את ליל השבת בשעה אחת מאוחרת (גם מבלי לנגוע לע"ע למהלכו של ראובן עם מהלך השמש ולמהלכו של שמעון נגד השמש), וכשהגיע למזרח נויפינדלנד או למערב גרינדלנד (שבצפון) במרחק 90 מעלה מערב — מצא שמאחרים שם לקבל את היום בשש שעות. וכשהגיע לטבור הים, ק"פ מעלות למערב, מצא שהיום מתאחר ב"ב שעות, ומקדשים את השבת בזמן שבירושלים כבר בוקר של יום השבת. ולעומתו מצא שמעון להפך: כשהתרחק למזרח ירושלים 15 מעלה ראה עמ"י שעונו שמקדימין את השבת בשעה אחת, וכשבא לקוריא שבסין, 90 מעלה מזרח ירושלים, רואה שמקדימין בשש שעות (בזמן שבירושלים עודנו חצות יום ו'). וכשהגיע לק"פ המעלות בטבור הים מתקדם ליל השבת י"ב שעות (בזמן שבירושלים עודנו בוקר יום ו').

וכשנפגשים שניהם בטבור הים, ראובן שהקיף מערבה ושמעון שהקיף מזרחה, מתנגשים שניהם במציאות יום שלם; לראובן הרי הוא תחלת ליל ו' ולשמעון הרי הוא תחלת ליל ש"ק.

ונצייר לנו גם משל שלישי זה: משה ואהרן עומדים על אמצע האבן השתיה שממנה הושחת העולם (כשפניהם לצפון, ככל שהשקפות שהן לצפון, כאשר מראה "המצפן"). והנה אין השקיעה מכוונה לשניהם בדיוק אמתי למשה העומד למזרח אהרן התקדמה במשהו, ולאהרן התאחרה במשהו, ובכל זאת הלא שניהם קבלו ושמרו שבת אחת. ועתה תוסיף לך לצייר: כי אלעזר ואיתמר עומדים שניהם לצדם, אלעזר מימין משה ואיתמר משמאל אהרן, ולצדיהם כל זקני ישראל. הרי לזה שעומד לימין המזרח התקדם ליל השבת ולזה שעומד לשמאל המערב התאחר ליל השבת — בשעור ידוע, ומ"מ ודאי כולם קדשו את אותו ליל השבת ושמרו את אותו יום השבת, מבלי התחשבו זה עם קדימת השקיעה וזה עם אחוריה. (דאין אתה מוצא מה שיפריש בין העומדים זה אצל זה). ואם נצייר לנו עוד: שכל עם ישראל התייצבו במעגל בשורה עגולית לשני הצדדים, אלו למזרח ואלו למערב, עד שהקיפו את כל הכדור, ועד שהגיעו זה לעומת זה באמצע טבור הים, בק"פ המעלות — הלא מתבלטת גם בציור זה אותה המציאות: שבו בזמן שלכל אלה שהקיפו את קצה הכדור למזרח ירושלים עד לטבור הים התקדם לכאורה מהם (זה אחר זה) יום השבת במשהו מוקדם (רכשם שמה ואהרן שעמדו על האבן השתיה לא מצאו ביניהם שינוי בקביעות היום כך כל אלה ואלה שעמדו זה בצד זה עד לטבור הים לא ראו בין כל אור"א שום גורם שיהיה ביניהם שינוי ביום) — באותו

זמן גופי' התאחר היום לכל אלה שהתייצבו במערבה עד לטבור הים. ורק לכשהגיעו המקיפים משני הצדדים אלה הבאים ממזרח מול אלה הבאים ממערב — לנקודת ק"פ המעלות, בטבור הים, ונפגשו זה מול זה, רק שם מצאו את עצמם מתנגשים ביום שלם. בזמן שלזה שהתייצב לצד מזרח נשלם לו יום א' ומתחיל לו יום ב' או לזה שהתייצב לצד מערב עדיין נשלם לו יום ש"ק ומתחיל לו יום א'. [ועד"ו בכל נקודה ונקודה שממנה תתפצלנה שתי שורות של אנשים או שממנה יפרדו שני אנשים לסובב את הכדור, אחד לימין ואחד לשמאל, שבהפגשם אח"כ בסבוב זה מול זה לאחר ק"פ מעלות ממקום שהתחילו להקיף מוכרחים למצוא ביניהם הפרש של יום תמים].

חרי מתברר שבכל אופן אין להמלט ממצאות "קו תאריך" בכדור הארץ ששם משתנה היום.

ב. מציאות קו מרכזי;

וכשם שאין להמלט מן קו תאריך, כך גם אין להמלט מן קו מרכזי (המקביל כנגד קו התאריך בחצי הכדור השני), דאם אין מקום קבוע למרכז אי אפשר לקבוע מקום לקו תאריך. דהרי בכל נקודה ונקודה יש לצייר אותו הציור שממנו יתפלגו שני אנשים לסובב את הכדור, זה לימינו וזה לשמאלו, ובהפגשם בקו המקביל שמשם נתפרדו ימצאו מתנגשים זל"ו ביום תמים: אם למשל יפרדו מירושלים ימצאו קו תאריך בטבור הים, ואם יפרדו מנויפינדלנד (90 מעלה מערב ירושלים) ימצאו קו תאריך בסין, אם יפרדו מטבור הים יהי להם קו תאריך בירושלים, ואם יפרדו מסין יהיה להם קו תאריך בנויפינדלנד. וכן בכל נקודה ונקודה שממנה יתפלגו שנים לסובב את הכדור ימצאו בקו המקביל, אחרי ק"פ מעלות, שינוי ביניהם במספר היום.

נמצא שכל זמן שאין אנו יודעים לקבוע ראשונה מקום מרכזי שממנו מתחלק המזרח מכאן והמערב לכאן אי אפשר לקבוע מקום לקו תאריך.

עוד דבר: אם אין מרכז אמצעי קבוע אין במציאות לא מזרח מכאן ולא מערב לכאן, בכל רגע ורגע מזריחה החמה בנקודת 90 מעלה שלפני ומעריבה בנקודת 90 מעלה שלאחרי וא"כ בכל היקף מעגלה הולכת כולה למערב או כולה למזרח — עדי השלימה מעגלה, וגם שם בשובה למקומה אין נקודה לגמר הקיפה ומוסיפה להלך כולה למערבה או למזרחה. ואין לה לא מזרח ולא מערב וגם לא תחלת יום ולא סוף יום וממילא לא קביעות ימים (וככונת דברי הכוזרי המובאים להלן סי' י"ב), ולכשיפרדו שני אנשים מירושלים למשל לסובב את הכדור, אחד מקיף לחצי כדור המזרחי ואחד לחצי המערבי — לכשיפגשו בטבור הים ויתנגשו במספר היום, לא ידעו ולא יבינו פשר דבר.

ואחרי שיש בכדור הארץ "מזרח" מסומן ו"מערב" מסומן, כנאמר בתורה

נביאים וכתובים ובתלמודין ובפוסקים, וכמוסכם מכל האומות וכמוכן גם מאלי — הרי גם בשביל זה מוכרח להיות מקום קבוע למרכז שממנו מתפצל המורח והמערב לשני צדדיו.

סימן ג.

המרכז מגיד על מקום קו התאריך שלנו.

נמכין שכן, מכיון שמוכרח להיות גם קו מרכזי, ובלתו אין מורח ואין מערב ואין התחלה ולא סוף למעגל היומי, ואין מקום קבוע לקו תאריך וממילא אין קביעות לימים, ורק קו מרכזי קבוע מסמן קו תאריך קבוע — הרי כל עיקר עלינו לדעת אי מקום המרכז הישראלי, וממנו יחברר מקום קו התאריך שלנו.

והיש כל שום ספק למי שהוא על מקום המרכזי הישראלי? הלא פשוט לכל הדעות שלא הי' ולא יהי' לישראל שום מרכז אחר בלתי ארץ-ישראל, בתוכה ירושלים, ובירושלים מקוהמיק, שם מרכז היצירה שממנו נברא העולם (יומא נ"ד: ועוד), ושלפיכך כינו את ארצי וירושלים גם בשם „אמצע העולם“ (מ"ת קדושים וזוה"ק תרומה וכמובא להלן סי' כ"ב), וגם בשם „טבור העולם“ (יחזקאל ל"ח, וסנהדרין ל"ז ועוד). ואדם הראשון שהי' ראשונה בירושלים הלא לגבי דידי ודאי הי' לו ירושלים „למרכז“ מצדו האחד מורח ומצדו השני מערב (כמו שיש לכל אדם מורח ומערב לשני צדדיו), ופשוט שלא נשתנה המרכז מן זמן היצירה, ולפיכך גם אמרו ארצי גבוה מכל הארצות וירושלים גבוה כו'. אעפ"י שבכל כדור עגול לא שייך לקבוע בו מקום גבוה — מכיון ששם היתה היצירה ושם הועמד אדם הראשון הרי במקום שעמד עליו האדם כלפי דידי מקומו הוא הגבוה ולצדדיו הולך ומשתפע הכדור.

גם החשבון התוכני של המולדות מוכיח שהמרכז הישראלי הוא ירושלים. דכל חשבונות המולדות והקביעות של ישראל שנמסרו לנו מימות בריאת העולם, מבהר"ד (וי"ד) עד היום — נוסדו רק על קו ירושלים, ונקדים לנו שתי ידיעות. האחת: כי השעה של המולד איננה כמו השעה של היום הסובבת ומקפת את כל הכדור ובכל 15 מעלה מתאחרת שעת היום — אלא המולד הוא בעונה וברגע אחת בכל היקף הכדור. כשאנו אומרים למשל „המולד שעה 12 בצהריים“ אין שעה 12 זו כמו שעת צהריים שבכל מרחק 15 מעלה מתהווה 'צהריים והמולד באחר שעה, אלא בזמן שהמולד הוא במקום אחד — אז רגע המולד בכל היקף הכדור, ואם במקום המולד הוא 12 בצהריים היה במרחק 15 מעלה למערב שעה 11 ובמרחק שלשים מעלה המולד שעה 10, ובמרחק תשעים מעלה המולד שעה 6. וכן הלאה, (ובמורח במאחר כשהמולד במקום ידוע שעה 12 הנהו 15 מעלה

למורחו שעה 1. וכשם שהמולד האמתי לא יתכן שיסתובב מנקודה לנקודה, דרגע נקודת הפגישה של הלבנה עם השמש היה רק רגע אחת ואין לומר כשמולד האמתי בירושלים למשל 12 בצהריים כבר הי' בשנחאי בשש שעות קודם, ובנוי-פונדלנד יהי' בשש שעות אח"כ כשיהי' שם הצהריים, זאת ודאי אצל רהא ברגע קודם הלא טרם נפגשה הלבנה עם השמש, ורגע אח"כ כבר נסוגה מן השמש — כך גם המולד האמצעי היה בשעה אחת וברגע אחת בכל העולם, וא"כ בהכרח שיש מקום אחד קבוע אשר ממנו חושבים את חשבון המולד האמצעי והאמתי.

הידיעה השני': כי חשבון מולד האמצעי — הולך הוא יד ביד עם חשבון מולד האמתי, אם כי הראשון חשבון רגיל במהלך קבועי והשני חשבון תוכני המשחנה במסלולו, תמיד מתאימים ומשתווים במשך זמנים ותקופות שני החשבונות הללו, האמצעי והאמתי, ועפ"י נעשה חשבון האחד בסיס לחשבון השני עפ"י הכללים התוכניים משעור התרחקות האמתי מהאמצעי, בהקדם או באחר.

וכבר בדקו ומצאו חכמי התכונה שבכל שאר המקומות שבהיקף הכדור אין חשבון שעור ההתרחקות של המולד האמתי מהמולד האמצעי — מתאים עם חשבון המולד האמצעי הדורי הישראלי, אך ורק בירושלים מצאו את החשבון מכוון, ואחת היא, בין אם המולד האמתי הי' על קו ירושלים בין אם הי' במקום אחר, דרך משל כשראו במורח בגדר, הרחוק מירושלים 15 מעלה „ליקוי חמה“ (מרכות) כששם שעה 12 חצות יום שבת וחשבו ומצאו שאז התקדם האמתי להאמצעי בשש שעות בדיוק וצריך להיות המולד האמצעי שעה 6 תחילת ליל א', ואילו במהלך החשבון הישראלי הדורי הנמשך מבהר"ד — ראו „המולד שעה 5“ היינו שעה אחת קודם הערב, כמו"כ כשראו למשל את ליקוי החמה בניופונדלד כששם 12 חצות יום שבת ולפי"ח האסטרונומי התקדם האמתי בשש שעות ונמצא האמצעי שעה 6 ואילו בחשבון המולד הישראלי ראו שהוא ליל 12 בחצי הלילה של ליל א', ומכל החשבונות באו לידי ההכרה שהחשבון הישראלי התוכני, האמתי והאמצעי, נוסד על קו ירושלים, ובזמן שהליקוי למשל בניופונדלד — לנד חצות יום שבת ואז בירושלים תחילת ליל א' חושבין את מולד האמתי לתחלת ליל א', כשהוא מוקדם בשש שעות, הרי האמצעי חצות ליל א', ועל דרך זו נחשבין כל החשבונות כלם מקו ירושלים, כי שם המרכז הישראלי.

ואם נתברר שחשבון המולדות נחשב רק מירושלים גם מזה מתברר שירושלים היא לנו — בנוגע לזה — כגרינוויץ לאומות, וכשם שגרינוויץ שנעשתה בתקופות הללו, מרכז לרוב האומות וממילא קו התאריך שלהם ק"ם מעלות לגרינוויץ — כך גם ירושלים היא מרכזנו אנו, וממילא קו התאריך ק"ם

מעלות מירושלם, דמרכו לא יתכן בלתי אם הוא באמצע, ובאשר תוכיח גם המציאות של מגישות אנשים, המקיסים בקצב שוה את שני חצאי הכדור, וכדברינו לעיל.

ובזה נפתח לפנינו השער להבנת דברי רבותינו הראשונים ולהיה בכל הנוגע לענין זה, כאשר יובאו ויבוארו בעזה"י בספרים הבאים.

סימן ד.

קו תאריך הבין-לאומי.

והנה אומות העולם, אחרי שנודעו גם הם מכדורית הארץ (1) החליטו את מרכזם ואת מקום קו התאריך — מזמן לזמן, במקום הנוח להם. וכל אחת המדינות בחרה לה מרכז הנוח בשבילה, עד שבתקופה אחרונה היתה הסכמת רוב האומות לבחור את גרינוויץ, 33 מעלה מערב ירושלם, להמרכז. וממילא קבעו את קו התאריך 180 לגרינוויץ, ז"א: 215 מזרח ירושלם, 145 מערבה. וכאשר תעבורנה האניות את הקו הזה, 180 גרינוויץ, מפרסם רב החובל מודעה בלוח המסע, כגון: "בול שינוי היום"; אם באה האני' ממערב — מפרסם שמדלגים יום, אם עומדים למשל ביום ב' 15 ינואר — כתוב במודעה: "מחר יום ד' 17 יאנואר" (ויום ג' 16 יאנואר נבלע ונחסר), ואם באה האני' ממזרח — מפרסם שמרויחים יום, אם עומדים ביום ב' 15 יאנואר — כתוב בלוח המודעה: "מחר שוב יום ב' 15 יאנואר". ולא שמצאו במקום ההוא (בגרינוויץ ובק"ם מעלות שכנגדה) מרכז וקו מקורי, אלא משום נוחיות טכניות זמניות שמצאו בגריניץ לעשותה למרכז, שממנה מתחלק המזרח מכאן והמערב לכאן, ולקבוע את קו התאריך שלהם לק"ם המעלות שבטבור הים, בקרוב לבעהרינג סט. (רחוב ים מפריד בין קצה מזרח סיביר לבין קצה אלאסקא שבמערב).

והנה הוא אפי' היו מסמנים את הקו התאריכי שלהם ממש בקו בעהרינג סט. הי' הקו — כשנמשך ישר מקוטב הצפון לקוטב הדרום — פוגש ביבשת של איי אלאוטיים, מכ"ש כשהקו שלהם איננו בבעהרינג סט. ושכאופן ישר היה חותך לא רק יבשה באיי הלאוטיים אלא גם היבשת בצפונית מזרחית סיביר וגם באיים דרומיים. ובשביל הנוחיות של המדינות, שלא ישתנה היוםם תוך מדינה אחת — הסכימו שקו התאריך שלהם לא יתמשך בקו ישר, והוא מתעקם

(1) שיעורו הכולל בקבלה, ובאמור בירושלמי ע"ז רפ"ג ומרומו גם בבבלי שם, ובמיר במדבר סי"ג, ובזוהר ויקרא (י"ג) כתוב לאמר: בספרא דרב המינא סבא כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדורי אילין לתתא ואילין לעילא כו' כפום כל אתר ואתר דקיימין בקיימיהו כשאר בני נשא, ואית אתר כד נהיר לאילין חשיך לאילין, לאילין ימא ולאילין לילא, ואית אתר דכלא ימא כו'.

ומתפתל בהרבה למזרח ולמערב, מכניס אה כל מזרח סיביר הצפוני ואת איי פיניקיס אשר בדרום ואיי סוקיליו וסאטא ועוד — לחצי הכדור המזרחי, ומוציא את איי הלאוטיניים למערב (1).

אולם אנחנו בני ישראל המרותקים לקוי התורה אי אפשר לנו לבחור קו ומרכז כפי העולה על רוחנו, ועלינו לחפש ולמצוא את המרכז שלנו ואת קו התאריך שלנו הקבוע וקיים מששת ימי בראשית.

סימן ה.

הדיון העתיק הממושך.

ודברו בענין זה רבותינו חכמי ישראל הראשונים ולהיה עוד בתקופה קדומה. חראשון שמצאנוהו מדבר בזה הוא רבי חסאן בר' חסמאן הדיין (2), ואחריו רבי יצחק בר' ברוך, ואחריו רבי אברהם בר' חייא הנשיא בספרו "העבור", ואחריהם הכוזרי והר"ה, אח"כ רבנו יצחק הישראלי בספרו יסוד עולם, ועוד מרבותינו ז"ל. והנה בנוגע למרכז שלנו, המסמן את המזרח והמערב, הכל מודים שלא הי' ולא יהי' לנו מרכז אחר זולת אר"י וירושלם, כמובא לעיל וכמובן גם מעצמו, מהם שכתבו זאת גם בפירוש ומהם שמכללא איתמר כך מדבריהם.

אלא שמשום שרבותינו הראשונים ולהיה דברו אז רק מחצי הכדור העליון ועליו עשו כל השבונותיהם — נולד הסכסוך בנוגע לחשבון היום: אם אין מתחשבים לגמרי עם חצי הכדור השני שלמטה וכאלו איננו, או שבא גם חצי הכדור התחתון בחשבון, דאפילו איננו מן הישוב עכ"פ ישנו במציאות, ומחוץ כך נתהוו הויתוכים גם בהבנת דברי הכוזרי והר"ה, ורבים דמו שעצם המזרח מתחיל מן 90 מעלות מזרח ירושלם ושאר כל חלקי הכדור משתייכים הכל למערב! ומוז נתהווה כל הפולמוס הממושך.

וזה כשבועים שנה, מאז שהחלו גם בניי לנסוע בטבור הים לפרקים קרובות, ועברו את קו התאריך של האומות, שהוקבע בתקופה אחרונה 180 לגרינוויץ החלו רבני הדור ההוא וחכמיו להתוכח אי' מקום קו התאריך הישראלי (שאו כנוהו בשם "מירידיאן" מה ששם זה משתמש כיום לקו הצהרים הנמצא בכל נקודה ונקודה שבכדור הארץ).

(1) ובכלל אין למצא בכל הכדור מקום שבו ימשך קו ישר מקוטב צפון לקוטב דרום מבלי יפגש ביבשת, (גם הקו העובר בין מערב אירלאנד לבין מזרח גרענלאנד פוגש באמצע בקצה מערב אמריקא, גם אם המשך קו ישר ממיצר ברינג עד לקוטב דרום יתחוך הקו יבשת של אי סט. לורניס (27 צפון) ובאיי אלאוטיים (37-38 צפון).

(2) הי' זמן מועט קודם לרב האי גאון, והוא חבר ס' בחכמת העבור, ובכתיבה תוכנית שעשה ס"א לדעת בדיוק רגע תקופת סבת בקורטובה — כתב שעשה בחינה זו, ביום כ"ה כסלו דיא תשל"ב (וראה יסודי העבור לחי"ט 45).

מותח הויכוח הזה הי' אז הח' חזיס. והנה הגאון ר' אלכסנדר משה לפידות, גאב"ד ראסיין, הבין מדברי הכוזרי והרו"ה שקו התאריך שלנו הוא אמנם בסין 90 מעלה מזרח ירושלים. והלאה מזרחה כמו יפן, מונגוליה, מנג'וריה, ומזרח סיביר שבצפון, ורובה של מדינת אוסטרליא, ונווילנד ואיים רבים שבדרום — הם כבר חוץ מגבול המזרח ונכללים למערב. ונמצא שבסין מתחלף היום. והעובר מסין ליפן — משנה היום. והרב הגאון ר' ישעי' משה כהנא שפירא הגאב"ד מטשארטקוב הסכים לו במקצת וכתב שכך היא אמנם דעת הכוזרי. אלא שלדעתו ס"ל להרו"ה שקו תחלת היום הוא ירושלים ואר"י. (ויבואר לקמן שדעת הרו"ה היא כדעת הכוזרי). ובא רב אחר, הרב בנימין ווילנר וחולק על עיקר הדבר, ואומר שאין בכלל מירידיאן (קו תאריך) לישראל! ואחריהם בא הגאון ר' שמואל מוהליבר והחזיק בדעת החכם חזיס שהמירידיאן (קו התאריך) הוא 180 מירושלים, גם מטעם שעפ"י מחזיקים כל בני ישראל שבכדור הארץ ברובו של יום השבת שבירושלים. ואפילו היושבים על יד הנקודה של ק"פ מעלות מירושלים אינם שומרים בפחות מ"יב שעות של השבת בירושלים. ואסף את כל דבריהם הרב ר' מרדכי צבי הלוי איש סובלק, והדפיסם בספר „דברי חכמים" שנת תרל"ו ורשה.

ורוב הדברים הרבים שנאמרו שם בס' דברי חכמים אין בהם בטיסיות. אין בהראיות ובהקושיות שנאמרו שם דברים יסודיים, לא ראיות ולא פרכות ממשיות. גם לא ראו כל הרבנים שפלפלו שם את דברי הראשונים כגון ס' העבור לרבי אברהם הנשיא וכהנה, ומהם שלא ראו אפילו את הספר יסוד עולם, ואלה שראוהו לא עיינו בו כדי שיעור לחדור לכוונתו. גם בהכוזרי והרו"ה לא התעמקו בהרבה. הסכה לנו כי אז בזמן ההוא עדיין לא היתה השאלה להלכה למעשה ביבשת, דיבשת האמריקאית נהגו כמו שנוהגים כיום במדינות השייכות לארצות המערב, וביבשה של ניוזילנד ודומיה נהגו כראוי לארצות המזרח. ובין והדומה לא הי' עוד אז ישוב מבניי. וכל הדיון הי' רק לעוברי המירידיאן הבין-לאומי בים האוקיאנוס. והגראים לפידות שהחליט שבסין מתחלף היום פסק זאת רק בנוגע לעוברי הים על הקו המירידיאני הבין-לאומי. והשתמט מלדבר על שוכני אוסטרליא וכו' או על יפן וקצה סיביר. וחושבני שאלו באה לפניו עוד אז שאלת יושבי יפן והדומה — להלכה למעשה, לא הי' אומר ששם כבר צריכים לשנות את יומם, בטרם התעמק בו כל צרכו. גם הגר"ש מוהליבר אם כי כיוון לדעתי להלכה האמתית, שקו התאריך שלנו הוא 180 מירושלים — גם הוא לא ראה את ס' העבור וראשונים עוד. ולא התעמק בהרבה גם ביסודע וכו', ודן את הדין עפ"י טעמים בלתי יסודיים, כגון טעמו של החכם החזיס, שדרוש שישתוו כל יושבי הכדור עם השבת של ירושלים לכהפ"ח בי"ב שעות,

שלמרבח אפשר לעשותו רק לסעד, ואף שמצאנו לטעם זה סמוכות (ראה להלן סי' כ"א) לא הייתי בונה בנין רק על טעמים שכאלה. גם ראיותיו מגמ' אין להן יסוד.

וכיום ששאלת יפן ושאלת העוברים מסין ליפן הגיעה למעשה — המריץ אותנו ההכרח להתעמק בעיון רב בדברי הראשונים ולה"ה. ואחרי העיון הארוך והממושך עלתה בידנו בעזרי לברר הלכה זו למעשה.

סימן ו.

תשובתי הראשונה שהשבתי לשאלה זו.

בתחילת הקיץ חתש"א כשקבל האדמו"ר מגור שליט"א המכתב הראשון מלומדי הישיבות שנדרו לקובא שביפן (רובם גדולי תורה ובתוכם רבנים ורמ"ם) בו שאלו אם נקטי להלכה כפי הנראה מהכוזרי והרו"ה שקו התאריך הוא בסין ושעליהם לשנות יומם, וישלח האדמו"ר לשאל גם את דעתי אני — השבתי שלא ישנו את יומם ושבתם מטעמים דלהלן:

(א) לוא אפי' נסכים שהכוזרי והרו"ה ס"ל שקו התאריך 90 מעלות מזרח ירושלים — הנה רוח"פ חולקים עליהם בבאור הגמ', ומהרבה פוסקים יוצא שהקו התאריכי הוא בטבור הים (כאשר יבואר כ"ז הלאה בפרטות בעז"ה).

(ב) ושטת הרו"ה והכוזרי כפי מה שהבינוה הרבנים השואלים וגדולי ישראל רבים עוד — היא כל כך מוזרה עד שבהכרח עלינו למצוא פתרון אחר להבנת דבריהם (כפי שג"ז יבואר בעז"ה הלאה).

(ג) ולדעתי קו התאריך שלנו הוא 180 מעלות מירושלים (לא 180° לגרינוויץ אלא 180° לירושלים, ז"א: 215° מזרח גריניץ, 145° מערב גריניץ) והגולים שנסעו ובאו ליפן לא דרך אמריקא אלא דרך חצי הכדור המזרחי, היינו מחינא ליפן, לא עברו את קו התאריך, ועליהם לשבות את שבתם כפי שספרו ומנו ימי השבוע בדרך מסעם וכפי קביעות היוםם שם ביפן ויושבי חינא (וביפן מתקדם היום במקצת קודם חינא, כמו שבכל הנקודות המזרחיות מתקדם היום ובכל נקודות המערביות מתאחר היום).

(ד) ואילו עברו הנוסעים את חצי הכדור המערבי והיו נוסעים למשל דרך אמריקא ועוברים את ים האוקיאנוס עד בואם ליפן — אה"נ שהיו צריכים להחליף את יומם בהגיעם לטבור הים בק"פ המעלות לירושלים. אבל כשבאו דרך חינא ליפן לא עברו עוד את הקו ואין להם לשנות את יומם.

(ה) ואז, בזמן שכתבתי תשובתי הראשונה, וגם בזמן שהוצאתי ע"ז בכנסי הרבנית — עדיין לא ירדתי לכל עומקו של הענין, ונדמה הי' לי שיש

בזו מחלוקת הראשונים. ולכן הוכרחתי להוסיף או עוד נמוקים להחלטתי. שלא ישנו את יומם בעברם מסין ליסן (שאחד הנמוקים הללו דרוש לנו עוד עכשו בנוגע לזה שנמצא במקום. או בספינה. ואינו יודע אם הוא בחלק המזרח או בחלק המערב של העולם. ראה להלן סוף הגהה 2. ובסי' כ"ד ועוד): כי לוא אפי' נסכים שאין לנו הכרעה בשטת הראשונים אין לשנות בכל מדינות המזרח את קביעת הימים המוחזקה באותם המקומות. חדא: שאין בכח הספק להוציא את היומם מחוקתו. ואפילו אם לא ברור שקביעת הימים ביסן הוקבעה ממקור ישראל. ע"י מהגרים קדומים. אפשר שנקבעה מטעם בין-לאומי אשר קבע את קו התאריך 180 לגריניביץ. שלפיהו אין חילוק בין חינא ליסן — עכ"פ אין זה אלא ספק שאין בכחו להוציא מחוקת המקום.

שנית: גם בלא החוקה צריכים לנהוג כן בכל ספק שבכה"ג. כדאמר רב הונא (שבת ס"ט: שפסקי' כותי'): המהלך במדבר ואינו יודע מתי שבת מונה ששה ימי חול ושובת אחד. והלא הדברים ק"ו. ומה התם שאינו יודע מתי יצא מביתו. אם ביום א' אם ביום ה'. הוא מונה ששה ימי חול ושובת ביום השביעי — ק"ו לזה שיוודע מתי יצא ומונה למשל מיום א' מספר ההקפות היומיות שבודאי צריך לשבות ביום ההקפה השביעית. ובכה"ג אין צריך לעבוד בכל יום רק כדי מחיתו (כדאמרו שם בשבת) דואת אמרו רק באינו יודע בכלל באיזה יום הוא עומד. ולא כבגדון דידן שיוודע מספר הקפותיו היומיות (1).

(ה) ורב אחד בירושלם הרה"ג רש"י זווין. אשר שמע מאתי ק"ו זה. הקשה על הק"ו הזה (בהצופה י"ג אלול תש"א): לפי"ז הלא יתכן שני "קל וחומרים"

(1) ואחד מרבני ירושלם ערער על סברתי זו ואמר שאינו רומה ספיא דירן לספיקו של זה המהלך במדבר. דספיא דירן ה"ה כספק הבא מחמת חסרון ידיעה (כלומר חסרון הכמת מדע או בקיאות) שספיקו להחמיר אף ברובנן (שטת רשביא בת"ה ומבא במל"מ בכורות מ"ד ובבב"י י"ד ק"צ. וס"ז וש"ך י"ד נ"ג סעי' ד' וש"ך נ"ה ס"ק ד' וכ"א. וס"ז וש"ך צ"ח סעי' ג' והובאו שתי השטות שבו גם בטור י"ד ק"צ ושם בש"ך נ"ד. ובכ"ד ועוד). אבל אין הנידון רומה זל"ו. חדא שאפי' להני סוסקים שכל ספק מחמת חסרון ידיעה איננו כספק דעלמא הרי"ו רק לחומר א. ולדינא גם הם מורים שהיה עכ"פ ספק (וכמש"ש גם השיך שם נ"ג ומכרח מכמה דוכתי). ועוד שהנ"ד רומה יותר לספיא דדינא. ואינו רומה לנדון חסרון ידיעה.

ובכל אופן הרי יש כאן חוקה של קביעות המקום, וחוקה יום זו אין לדמותה רק למהות. אקבע אטורא של חוקת היום (שבתו' כריתו. י"ז ועוד) — אלא שוהי חוקה אלימתא. ולדעתי כחה של חוקה זו גדול יותר והיא מעין החוקה של רבה בר רב הונא (בקרדושי ס'). וחלילה וחס לערערה מצד איהו ספק או סברא או חרדש בעלמא.

נגעתי כאן, מתוך ההכרח, רק בגיעה כל שהיא, ולא דברתי כאן (מהטעם שאמרנו בהתקדמתו) בכל הדברים הארוכים שיש לדבר ולפסל ולהאריך בזה.

סותרים זה את זה ביום שלם. לכשיבואו ליסן שני אנשים משתי הקצוות אחד נסע מזרחה והשני הקיף את המערב. ובאו עד יסן. שלכל אור"א מהם אנו אומרים שמק"ו הוא שמונה שש הקפות ושובת יום שביעי שלו. אם כי אחד שובת היום והשני למחרתו. מאותו הק"ו. והרי שני הק"ו מנגדים זא"ז? אולם שתי תשובות לדבר. האחת: שבכלל גם בלי הק"ו ישנו עכ"פ אותו הדין. שכאור"א שאינו יודע מתי שבת מונה ששה ושובת יום שביעי שלו. אפילו אם שניהם נסעו ובאו מצד אחד. כגון שבא אחד למדבר ביום שלשום והשני בא לשם היום. שכאור"א מהם מונה ששה ושובת שבתו שלו. שנית, בנוגע לק"ו דידן יש להוסיף עוד נמוק חודר: דבו, בזמן שבא זה ממזרח וזה ממערב. לוא אפילו יצאו שניהם ביום אחד ובשעה אחת. ונסעו בהתאמה במספר הקלמטרים באותם הימים ובאותן השעות — אין במציאות שניהם מנו במשך זמן מסעם. הקפות יומיות שוות. ובהכרח שהיה לאחד הוספה בהקפה ולשני חסרון בהקפה כלפי הראשון. הראשון שסבב ממערב למזרח לו נוסף יום או מקצת יום והשני שסבב למערב לו חסר יום או מקצתו.

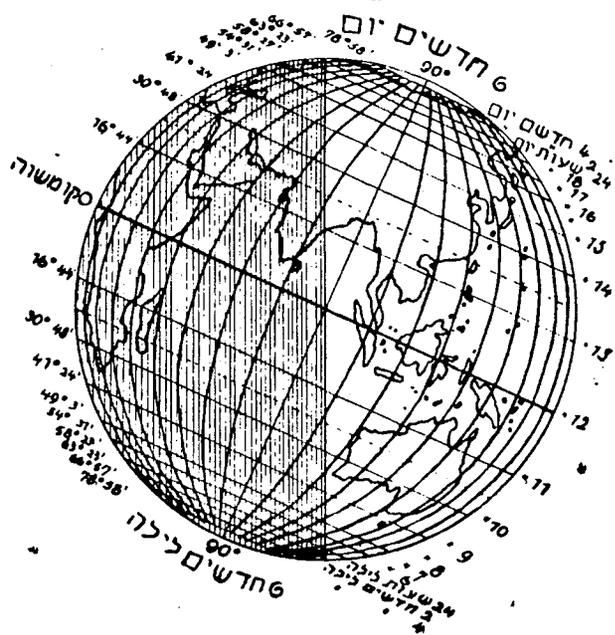
הסבר הדבר ידוע: דהנה היקף היומי. שהוא כ"ד שעות במעל"ע. אינו אלא לזה שנמצא באותו היום במקום אחד. אבל לזה שנוסע ממזרח למערב או להיפך אין לו מעל"ע של כ"ד שעות. כי אם או יותר או פחות. אם נוסע ממזרח למערב ונוסע למשל בקרבת קו המשוה 400 ק"מ ליום. או 200 ק"מ ליום אחרי 45 מעלות רוחב צפון דרום (על קו המשוה כל מעלה 111.2 ק"מ. וכל מה שמתקרבות המעלות יותר לקוטבים מתקצרות רוחב המעלות עד שבקוטב נוגעות זל"ז). היינו שנוסע 4 מעלות ליום — מאריך לו היקף יומו ב 16 דק יותר על כ"ד שעות. דה"ה רודף את החמה במהלכה 4 מעלות ליום. ואם יסע 15 מעלות ליום נוסף לו שעה. והי' לו המעל"ע 25 שעה. ובמשך כ"ד יום יאבד לו יום שלם. וכשיבוא ביום שבת בצהריים ימצא ששם כבר יום א' בצהריים. ולהפך הנוסע ממערב למזרח שמתרחק מן החמה גם במהלכו הוא — ה"ה מקצר את יומו וכשנוסע 15 מעלות ליום יהי' לו המעל"ע 23 שעה. ואם שניהם השוו את מהלכם, הנה הנוסע מול השמש ממערב למזרח, בזמן שהחמה הקיפה כ"ד הקפות — הקיף הוא (בכ"ד יום) כ"ה הקפות. והנוסע עם מהלך השמש ממזרח למערב — בזמן שהחמה הקיפה כ"ד פעמים הקיף הוא רק כ"ג פעמים. ומצאו שיש הפרש בין שניהם שני ימים. כשיבואו שניהם למקום אחד ששם למשל יום ו' בצהריים — הנה לאחד כבר הוא שבת בצהריים, ולשני עודנו יום החמשי בצהריים. ואם ישאל הראשון לשני "מדוע אתה מאחר את שבתך" ה"ה משיב לו: שעדיין חסרים לי שתי הקפות יומיות. ואין מציאות שלא יחסר לשני או יום או חלק מיום, ושישתוה לראשון בהקפותיו. א"כ אין הנגוד בין שניהם מצד הק"ו

כן גם באותם המקומות שחדש שבת כולו לילה או חדש חמוץ כולו יום (ראה ציור ב), וכן גם בנקודות היותר קרובות לקוטב ששם מספר חדשים יום ומספר חדשים לילה, או בנקודות הקוטב עצמו, ששם כששה חדשים יום וששה חדשים לילה — שמסתבר כי מונה שש הקפות, שבתן חסוב החמה על צירה (סביב האוקיינוס) ושבת יום שביעי כשעור הקפת החמה על צירה, ז"א; כי שעות, ובשעור, התוספת שבת".

והלא אפילו גבי מרע"ה כשהי' במרום, ושם אין גם היקף החמה על צירה, אמרו במדרש תנחומא (תש"א ל"ו); ומנין הי' יודע משה אימתי יום ואימתי לילה בשעה שהקביה מלמדו מקרא כו' — הרי שמר שבת עפ"י מנין הימים שלמטה בשגם לא הי' לו לילה, וק"ו כשרואים בהיקף החמה על צירה, ומתי יתחיל לחשוב שם בקוטב השבון החילה היום, אם לפי השעון המזרחי או לפי השעון המערבי, כלומר אם שם מתקדם היום (מירושלים) כבמזרח, או שם מתאחר היום (מירושלים) כבמערב? הנה רואה את הקו אשר עליו הוא נמצא בקרבת הקוטב אם למשל כלפי המזרח — חושב כמ"ה הקו של המזרח לפי מספר מעלות המרוחקות מאר"י, ואם אינו יודע על איזה מעלה הוא נמצא ואם במזרח או במערב, ה"ה מונה מספר הקפותיו, כאשר כתבתי בתשובתי (לעיל ועפ"ש הרדב"ז) ובתפארת"י שם מדובר בזה דברים בלתי מבוררים כל צרכם.

אורך היום והלילה על פני הארץ

ב 21 ביוני

ציור ב.

אלא מצד חסרון שחטר לו לשני ההקפה היומית, ובכל כה"ג (שאין מירידאן מודיע) שכ"א מונה מספר הקפותיו — לא המקום הוא הגורם אלא קרקפתא דגברא הגורם. וכבר נודע מ"ש הרדב"ז (תשו"ע י"ו) שג"ז דין תורה הוא, תדע דזה המהלך במדבר ומונה ששה ימי חול כשבא אח"כ לישב ונודע לו שחלל שבת אי"צ להביא חטאת ע"ש (1).

(1) אלא שמתוך כך אנו באים לשאלה אחרת (שאיננה נוגעת לעצם ענייננו): אם יש מציאות שית"י לאחר יומם של 28 שעה (כשנסע ממערב למזרח) או יומם של 25 שעה (כשנסע ממזרח למערב) ואם יקיף למשל באוירון 90 מעלות ליום הרי אמה מוצא שיש יומם של 18 שעה או של 30 שעה — מתי לו דין השבת בזה? הישבות נוסע אחד שבתו רק יום שעות והשני ישבות שלשים שעה — ובכלל אחרי שמתר לו לילך תחום שבת ובמקום שיש כורוננין או כפרים משולשים או עירובין — יכול ללכת אפ"י עשרה חתומי שבת, איך בכל אופן או שמתקטן אצלו היום (כשהולך מזרח) או שמתארך אצלו היום (כשהולך מערב), — והיצטרך להתחשב בכל לכתו בדרך עם התקטנות או התגדלות היום שהוא גורם בלכתו? ואם מעולם לא נשמעה שיצטרך האדם להתחשב עם מהלכו בנוגע לחשבון שעות יום השבת — כך גם כשחשבון מהלכו עולה לו שעה או שעות ש"ל שהוא מונה הקפת מעגל יומית, בשעור תוספת שבת, מבלי להתחשב מה שגורם לו מהלכו, גם בכלל אין המעליע 24 שעה בדיוק בכל ימות השנה אלא הם 24 שעה אמצעיות, כלומר שבמשך השנה יוצא חשבון של כ"ד שעות למע"ל באופן ממוצע. אי"כ גם בכל זמן אין מתחשבים עם כ"ד שעות ליום. עכ"ז יתכן שכ"ז הוא רק כשההפך עולה לשעה קלה אחרי שבכל אופן יש תוספת שבת המשלים כ"ד השעות, אבל כשהי' ההפך ביותר משעה מכ"ש בשעות — אפשר שעליו להתחשב עם מספר השעות ששבות כל אחד במקומו.

והנה בספרי, בין השמשותי (שחברתיו בעוה"י בשנת תרס"ח) מלמלתי בחקירה אחרת; וה שיושב על הר גבוה או על אוירון כגובה גדול ורואה למשל מ"ו או שלשים מעלות יחרות כיצד עליו לשמור את יום שבתו, אם לנכות את הגובה ולחשוב כאילו הי' על הארץ במישור, או שיתחשב עם השקיעה שהוא רואה במקומו הוא. ועד"ו יש לשאול במדינות הסמוכות לקוטב ששם הנשף ארוך בהרבה והלילה קצר מאד.

ובזו מסתבר ששומר את שבתו כפי ראייתו הוא; היינו שמקבל את השבת כמאחר ומוציא את השבת במאחר, ושוב הוי לו המעליע רק כ"ד שעות (ובשעור של תוספת שבת) ודנתי שם מסוגיא דשבת (ק"יח); יחא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי, ואעפ"י שכנראה מחסוגיא שם וכן מפרשי ומפ"י רבנו נסים נאון וכן גם מדברי הנ"י בכרכות (פ"ה דף ל"ט) — זוהי רק שבת שיהא ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי, ולא מדינא, אבל כמובן השבת הוא רק ל"י יומי למשל שהי' בצפורי ואמר על עצמו שאף שהוא בצפורי יחא חלקו ממקבלי שבת (בצפורי) כבטבריא, או לזה שיושב במישור ששבת לו אם הוא ממקבלי שבת כבטבריא וממוציאי השבת כבצפורי, אבל הוצאת שבת בצפורי גומא י"ל שהוא מדינא, ופלמלתי שם גם מדברי הר"י מגאש (תשו"מיה) ומדברי המדרש הטובא בסמיג (מ"ע סוף כ"ט) ומדברי הירושלמי ברכות (פ"ה ג') וממדר (בראשית פ"א). תויר בתפארת"י ספ"א דברכות (בנוגע) שאומר ג"כ שמסתבר שאותן המדינות עליהן לשמור שם את המעליע שלהן, ואחת היא אם רובו ככולו יום והלילה קצר או שרובו ככולו לילה והיום קצר, ואין להן להתחשב אלא עם היקף החמה בשונה למקומה.

סימן ז.

דעת הגאון בעל ח"א.

א. העתק תשובתו הראשונה:

כפי המבואר ביסוד מ"ב פ"ז, דעת כל הראשונים שוים דהיום מתחיל בקצה המזרח (ר"ל ישוב העליון של הכדור שירושלם באמצעותו, ושם הי' אדה"ר ע"ה) וכל אתר ואתר מהישוב הולך ומתאחר עד שקצה המערב מתאחר י"ב שעות, ושם בקצה המערב מתחיל האוקינוס והיום הולך ומתאחר על האוקינוס עד שיכלה האוקינוס ויחזור הישוב. נמצא דבתחלת מזרח הוא קו המבדיל דבתחלת מזרח הישוב מתחיל במוצ"ש והעומד בספינה אצלו מתחיל ליל שבת, וכן בכל יום ויום, נמצא מירושלם עד סוף מערב הולך ומתאחר התחלת היום וכן בכל שטח האוקינוס והאיים אשר עליו הולך ומתאחר עד התחלת הישוב של מזרח הישוב העליון והאיחור מגיע ל"ח שעות, ומירושלם עד תחלת המזרח הולך ומתקדם תחילת היום עד שקצה המזרח מתקדם מירושלם שש שעות.

וביסוד הביא שו"ד דעת ר' חסדן הדיין ור' אברהם בר' חייא והרב ר"י ב"ר"ב ועוד וכן הסכים עמהם היסוד, ובאמת זו דעת הר"ה (ר"ה כ') והכוזרי אלא לפי שבלשונם הוזכר השוכנים בקצה המזרח מאחרים י"ח שעות נגד ירושלם, ופירוש היסוד דר"ל דהישוב עצמו בתחלתו מאחר י"ח שעות וע"ז תמה עליהם כיון דמתחילים מירושלם ומאחרים את כל השטחים הנמשכים מירושלם למערב, שכן הוא טבעם שהחמה שוקעת ממזרח למערב, וכיון שבריאת העולם החל מירושלם הדין נותן שכל הישוב למערב מתאחר עד שישבו לירושלם ושלכן מאחרים את היושבים בקצה מזרח י"ח שעות — אי"כ הדין נותן שכל הישוב

(המשך הגהה)

וכל עיקר השאלה היא לנו ע"ז שעותיו לו המעליע הרבה, פחות מכ"ד שעות, כגון שנוסע ממערב למזרח, או ע"ז שעותיו לו המעליע הרבה יותר מכ"ד שעות, כשנוסע ממזרח למערב. ובספרי שם, בין השמשות' (פ"ה) אמרתי שלכאורה קצת רא"י מו"שעמדה חמה ליב"ג כ"ד שעות ובספריא (מ"ג) איתא שהי' ערב שבת וראה יהושע בצרתן של ישראל שלא יחללו את השבת, משמע קצת שכל זמן שרואים את החמה בערב שבת אפי' אם היום הוא כפלים לא חל השבת, והה"ג ביום השבת שכל זמן שרואים החמה עורנו שבת, וכה"ג מצינו באשכנחא דרבי בירושלמי (כתובות פ"ב ג'), ופלטמי שם קצת בזה.

עכ"פ, אף אמנם בנוגע ליושב באירון או בהר גבוה וגם ליושב סמוך לקוטב שהיום ארוך מאד — יש כנראה לפשוט לנו שעליו להתחשב בהיקף מעגל החמה שבמקומו, וכן גם ביושב על הקוטב, ששוב הי' ל"ז כ"ד שעות עם התוספת, אבל בנוגע לשאלתו הגדולה, לזה שהמעליע ארוך לו ע"ז נסיעתו או להפך — בזה אינני קובע מסמך (וע"ז הרא"י) מיב"ג ומאשכנחתי דרבי יש לרון ולתנוכה בבאור, ראה בצרתן שלא יחללו שבת).

סימן ז. — דעת הגאון בעל ח"א

יז

מקצה המזרח עד ירושלם מתאחר עד כ"ד שעות, ובדבריהם מבואר שאין מקום שמתאחר מירושלם יותר מ"ח שעות וכמו שפירשו דלכן צריך שיהא המולד בירושלם קודם חצות היום דאז יהי ר"ה שלם בקצה המזרח ואם נולד אחר חצות אין מקום ככל העולם שיהי בתחלת לילו, אבל אין ספק שגם דעת הר"ה והכוזרי כדעת כל הראשונים שתחלת היום הוא בקצה הישוב המזרחי, ומש"כ דכשנולד בחצות בירושלם הוי בקצה המזרח כל היום מן החדש היינו הנקודה המפסקת בין קצה המזרח לים אוקינוס, ומש"כ השוכנים שם לא דוקא (שוכנים) אלא הכונה שיש נקודה בארץ שחל שם ר"ה ברגע המולד ואילו הי' שם אדם הי' נהוג כן, תדע דאיירי בנקודה שהרי חשבון י"ח שעות כלה בנקודה.

מיהו יש חילוק בין הר"ה להיסוד בטעם הדבר, דהיסוד יהיב טעמא דמתחיל היום בקצה המזרח משום שכשתלה הכורא ב"ה החמה תלה אותה בטבור הים כדי שיתחיל להתפשט האור בתחלת הישוב היינו קצה המזרח, ולדעת הר"ה עיקר חשיבות המקום הוא ירושלם ובירושלם הי' התחלת היום כשנולדו המאורות וכששקעה החמה בירושלם כלה יום רביעי, וכן כל יום, אבל מירושלם עד קצה המזרח נטפל לירושלם וחושבין אותן המקומות כירושלם אלא שמקדימין שעות עד שקצה המזרח מקדים שש שעות מירושלם, וביום ד' של תלית המאורות לא הי' יום שלם בשטח שבין ירושלם לקצה המזרח, שהחמה נתלה בטבור הארץ והיתה שוהה מתנועתה עד שש שעות ואח"כ התחילה לשקוע ובקצה המזרח כלה היום תיכף וכל הקרוב קרוב לירושלם נמשך להם יותר.

אבל לדינא כל אנפין שוין דכל הישוב העליון מתחיל תחלת היום בקצה המזרח והולך ומתאחר עד סוף מערב ויום השבת הנהוג על חצי כדור העליון הוא יום השבת הנכון ע"פ התורה, אך כל האוקינוס והאיים מהמערב עד המזרח הולך ומתאחר עד י"ח שעות נגד ירושלם ועד כ"ד שעות נגד קצה המזרח, וזה דלא כמו שהסכימו אומות העולם כיום ומה שקורין ע"פ הסכמתם יום ראשון הוא יום השבת בהאוקינוס והאיים הסמוך למזרח הישוב העליון, ולפ"ז במדינת יפן יום ראשון של הסכמתם הוא יום השבת, כיון שכבר נגמר שטח כדור העליון בתחלת האוקינוס ומדינת יפן חוצה משטח העליון, אמנם חלק היפן הסמוך לסיביר וכן מדינת סיין וכל סיביר בכלל שטח העליון ויום השבת משתוה עם הסכמתם, ואין חילוק אם המקום תוך צ' מעלות מירושלם או חוץ מצ' מעלות, והאיים שבאוקינוס חוץ משטח כדור העליון לדרום ולצפון לדעת ר"ה נראה דמתחיל היום נגד מעלה ירושלם ומתאחרין עד כ"ד שעה וקו המבדיל הוא כמעלת ירושלם, ולדעת יסוד הקו הוא תחלת המזרח, ואפשר דמזרח שנגד ירושלם שהוא צ' מעלות מירושלם, עד כאן דברי תשובתו.

ב. באורים שהוסיף לדבריו:

ובמכתביו ששלח אלי. (מתוך חליפות מכתבי מו"מ) הוסיף באורים לדעתו והשקפתו:

אחרי חזרו על היסוד שלו ששיטת הרזיה היא המקובלה ואחרי הניחו שוב ההנחה שהרזיה האומר שבסין, (צ' מעלות מירושלם) מתאחר היום בי"ח שעות מירושלם. מוכרח הוא לסבור שקו התאריך הוא בסין, דא"ל שמסין עד ירושלם מוסיף היום להתאחר ושהמירידיאן (קו התאריך) הוא בירושלם או באר"י, דהא כנודע לא הי' הפרש בין אר"י לבבל בקביעות היומם — הוסיף להרחיב שיטתו בבאור חדש נוסף: כי קו התחלת היום הוא מקום סוף היבשה למזרח (ולא צ' המעלות), עיקר קביעות ההתחלה שבתורה היא ירושלם אלא שנטפל לירושלם כל שטח היבשה, וממילא יוצא החשבון להתחלת היום בקצה היבשת המזרחי, ואין הבדל ביבשת המזרחית אם המקום תוך צ' מעלות לירושלם או חוץ מצ' מעלות, דכל היבשה נטפל לירושלם, ולכן גם הקרנים של יבשת מימין ומשמאל הכולטים למזרח, כמו ארץ אוסטרליא מימין וארץ סיביר משמאל נטפלים לירושלם, והכלל בזה לדעתו, שלפי הכוזרי והרזיה אין כאן ענין של מעלות ורבעי כדור, אלא כל היבשה המשתרעת מירושלם למזרח הי' בכלל מזרח, וכל היבשת למערב ירושלם הי' בכלל מערב, ובגמר היבשה במזרח שם המירידיאן (קו התאריך), והוסיף לומר: גם אם יעלה היס שרטון בקצה המזרח כנגד ירושלם ביותר מצ' מעלות הרזיה כתוך צ' מעלות (ואומר עוד: שאפשר כי בזמננו באמת העלה היס שרטון ולכן אם אין עכשיו דברי הרזיה מכוונים לחשבון צ' מעלות אין זו סתירה ליסוד ההלכה כפי שהיתה בראשית היצירה או בשעת מתן תורה), עכ"ד. (ולהלן ידובר אי"ה גם על פרט זה וגם על דבריו בכלל).

ומה שהכריח להגאון בעל חז"א שליט"א לחדש גם חדשה גדולה זו: „שלא המעלות נדונות כאן אלא היבשה הנטפלה לירושלם, מובן שזוהי בשביל החרדה שחרד גם הוא (כמו שחרדנו אנחנו כולנו) מהתוצאה המעציבה שתוכל להוצר ע"י פסק שכזה „שאחרי צ' מעלות משתנה היום שתתהווה ח"ו מהפכה בקביעות יום השבת בכל מדינות מנזורי מנגוליה סיביר שבצפון ואוסטרליא וניוזילנד ואיים הרבה בדרום, כשיצטרכו לפתע פתאום לשנות את שבתם ליום א'! ולפיכך באר את דעתו שלא קבע גם הוא את קו התאריך לצ' מעלות אלא לסוף היבשה, ואין לפי"ז בכלל קו תאריך קבוע מצפון לדרום במקום אחד אלא בכל מקום ומקום שכלתה היבשת במזרח שם גבול היום.

סימן ח.

חלוק דעות מן הקצה אל הקצה.

אם כי, כאשר אמרתי מראש, צר לי מאד שמוטל עלי בהזדמנות זו להתאבק עם הארי שבחבורה, מיחידי הדור, אבל מכיון שהוא דבר הנוגע להלכה ולמעשה, מוצא אני הכרח (וכך דרכה של תורה) לומר שדעתי אני רחוקה לגמרי מדעת הגאון הנז"ל, כרחוק קצה המזרח שבסין מן קצה המזרח הגמור שבטבור היס:

א. במקום שהגאון הנז"ל רואה ששיטת הכוזרי והרזיה היא המקובלה וכל הראשונים הם אתם בדעה אחת, שבסין מתאחר היום בי"ח שעות ושם מתחלף היום — רואה אני את ההפך הגמור מזה:

(א) שכל הראשונים, ורובם ככולם, חולקים על הרזיה והכוזרי. (ב) וששיטה זו היא גם נגד הירושלמי. (ג) וגם נגד המציאות. (ד) וחדשה זו „שיש מקום ששם מתאחר היום י"ח שעות אין לה שום מקור (ומה שמעתי מאיזה ת"ח מקשרים זאת למשולל „י"ח שעות מעתיקא לדידהו וי"ח שעות מחדתא לדידן" לא נגע ולא פגע זל"ז, ענין כיסוי הלבנה אינו נוגע כלל לאיחור היום), והיא גם מופרכה מצדי צדדים. (ה) ולא עוד אלא שבהכרח עלינו לומר שגם רבותינו הכוזרי והרזיה לא לכך כיונו, גם הם לא אמרו שהמערב נמשך ג' רבעי הכדור. (וכל זה יבואר בעזה"י בפרקים דלהלן).

ב. וחדושו הנוסף של הגאון הנז"ל (שהרחיב עליו הדבור במכתביו אלי) שאליבא דהכוזרי והרזיה אין להתחשב במספר המעלות או בחלקי הכדור כי אם רק בגבול היבשה, וגבול ים הוא הגובל את קו תחום היום — הוספה זו מוסיפה השתוממות רבה עוד: (א) אם נאמר כפשטות לשונו שאין לנו עסק כלל עם צ' מעלות בלתי רק בסוף היבשה, הלא לפי"ז נפל בכירא (וביס) כל היסוד של הכוזרי והרזיה בבאור הברייתא דסוד העבור: אם המזרח מתפשט חוץ לגבול צ' מעלות נמצא שעוד בטרם תגיע החמה אל צ' מעלות לירושלם כבר התחלף לדידהו היום, ואין עוד י"ח שעות אחר המולד של חצות בירושלם, א"כ אף בנועד קודם חצות, אין מציאות ללילה ויום מן החדש, למשל אם נאמר שחוף קוריאה היא הגבול הלא חסר י"ח שעות (מירושלם) קרוב לרבע שעה, וכ"ש אם נדבר על גבול יבשה של סיביר שאפילו נולד שלש שעות קודם חצות בירושלם אין לילה ויום מן החדש, ואם מדובר למשל מגבול ים שבתוך צ' מעלות לירושלם, כגון שנחאי למשל הרי להפך יש יותר מי"ח שעות ונמצא שאף

בנולד אחר חצות יש לילה ויום מן החדש. ועד עתה לא מצאתי גבול ים לא בדרום ולא בצפון. שיצויר עליו הציור של י"ח שעות מחצות יום בירושלם ששם יתחיל אותו היום. (ב) וגם כל הפוסקים והתוכנים כלם כאחד חלקו כנודע את הכדור לארבעה רבעים (תחלת הלילה, חצות לילה, תחלת היום, חצות יום), וגם הכוורי והרוזיה, שכל עיקר סמיכתו עליהם, סמנו גם הם ד' הנקודות (היינו צ' מעלות וק"פ מעלות וכו') ואין מי שאמר שאין כאן ענין לצ' או ק"פ מעלות (גם הרב הגאון ר' אלכסנדר משה לפידות בחוב' דברי חכמים, שהדריג במכתבו אלי כותבו; „שהוא צדק בקבעו קו תחילת היום בציון" גם הוא מדבר רק על צ' המעלות). (ג) ומה שאמר עוד; שאם יעלה או העלה הים שרטון נטפל גם השרטון לירושלם, ושעפ"י יתכן אמנם שנתהוו יבשה אח"כ מחוץ לצ' מעלות — גם זו כשהיא לעצמה מתמיה; ומי הי' ביסוד היצירה שיכול לומר דוקא „שלשון הים" המפסיק בין חינוא ליסן הוא שהי' בזמן היצירה והוא שראוי להפריד בין חינוא ליסן. (ד) עוד קשה שלפ"י הי' צריך להיות שהמדינות הרחוקות מירושלם עד ל-150 מעלות כגון מזרח סיביר נטפלות לירושלם ואילו יסן הרחוקה רק 100 מעלות מירושלם נבדלה כבר מירושלם בקו התאריך. (ה) ולא עוד אלא הלא כל עיקר חידוש זאת משום שחרד על המדינות המזרחיות הנהוגות מימים ימימה בקביעות יומם שלא ישנו את יומם — ומה יאמר על „אוסטראליא" שבדרום שתשאר גם היא בחוקתה? הלא אוסטרליא מנותקת לגמרי מיבשה, ומדוע זכתה גם לפי דבריו להיות נטפלה לירושלם? (ואפשר לשאול אפי' על אי „מדגאסקאר" הסמוך והקרוב מאד לא"י, שהוא מוקף ים).

ומשער אני שהדריג בחדושו „סוף היבשה הוא קו תאריך" כונתו להוסיף עוד שני דברים נוספים. האחד: כל שהוא תוך צ' מעלות לירושלם נטפל לירושלם אפילו אם הוא מנותק מיבשה. השני: שכל שהקו של צ' מעלות מחובר ליבשה — טופל הקו ההוא את כל היבשה שחוץ לצ' מעלות (עד לסוף היבשה) אל המזרח. ולפיכך אוסטרליא אעפ"י שרובה חוץ לצ' מעלות מכיון שהקו של צ' מעלות נכנס לתוך היבשת שלה — גורר הקו הזה את כל אוסטרליא אל תוך צ' המעלות וטופל את כלה לירושלם — אם כך כונתו הרי זו חדשה על חדשה, המוסיפה תמהון על תמהון. ועד שאנו מצטערים על היחס הניתן עפ"י לציון שממנה יתחילו הימים, נותנים גם זכות להקו של צ' מעלות, שגם לו כח וגדולה לגרור ולטפול כל יבשת שחוצה לו אל תוכו. ובמה זכה גם „הקו" לכך? ועל הכל תסתער; אם מבטלים חלקי הכדור, וסוף היבשה הוא הגבול, במה וכיצד נעשתה בכ"ז ירושלם „המטרופוליין" שאלי' נטפלת היבשת? ואינו חשיבות נשאר לה, אם ההתחלה היא לא ממנה וגם איננה מרכז

(דלשטחו או שהמרכז קצה מערב הישוב, כמש"ל, או שהבכורה ליסן שממנה ואליה מתיחס כל מעגל היקף היום), ומה נשאר עוד לירושלם? ועכשיו נבאר בעזרת את ששת רבותינו הראשונים ולה"ה, ומשום שיסוד הראשון של כל הויכוח הוא מסביב לדברי הרוזיה — לכן נתחיל מדבריו הוא;

סימן ט.

דברי הרוזיה ותוכנם.

הרוזיה (בעל המאור ברי"ה כ'); ד"ה כי סליק ר"ז, אחרי שהקדים ההקדמה הידועה כי אין היום והלילה שוים בזמנם בכל מקומות הישוב — אומר בזה"ל; והקו המקיף את אורך הארץ כו' יש לו ד' נקודות כנגד ד' רבעי היום שהם תחלת היום תחלת הלילה חצי היום וחצי הלילה כו'. וארבע נקודות אשר בקו הסובב את אורך הארץ, הראשונה קצת המזרח ויושבי' הם ששוכנים על שפת ים האוקיינוס במזרח הנקודה, השני' שכנגדה היא קצה המערב ויושבי' גם הם שוכנים על שפת ים האוקיינוס, והנקודה השלישית היא האמצעית בין שתי הנקודות הראשונות — נקראת טבור הארץ ויושבי' הם יושבי ירושלם וכל ארץ-ישראל, והנקודה הרביעית שכנגדה (של ירושלם) היא תחת לארץ גם היא אמצעית בין שתי הנקודות הראשונות ונקראת טבור הים, ויש בין כל נקודה ונקודה מארבע נקודות אלו עד הנקודה שכנגדה י"ב שעות באורך הארץ ומנקודה לנקודה הסמוכה לה שש שעות באורך הארץ. והמשל ע"ז כשהי' בוקר לשוכני מזרח לא יהי' בוקר ליושבי ירושלם עד ו' שעות לאח"כ כו', ודע כי חשבון הימים הנמנים מימי השבוע תחלתו מן הנקודה השלישית שהיא טבור הארץ והיא אר"י, כי כשמתחיל יום ראשון לשוכני ירושלים ואר"י לא יתחיל לשוכני קצה המערב עד ו' שעות ובטבור הים עד י"ב שעות לאח"כ ולשוכני קצה המזרח לא יתחיל עד י"ח שעות לאחר מכאן, כי יש הקרמת י"ח שעות במנין ימי השבוע בין שוכני ירושלים לשוכני קצה המזרח, ששוכני ירושלם מקדימין על שוכני קצה המזרח י"ח שעות, ודע כי סוד העבור יסודתו, בהררי קדש הן שתי הנקודות הנזכרות האחת אר"י המקום אשר בחר ד' כו' והשנית קצה המזרח שהוא תחלת הישוב וכנגד מה שאמר הנביא הנה כבוד א' בא מדרך הקדים כו', כי חשבון המולד כו' הוא כנגד ירושלם ומה שאנו דנים על ראית הלבנה כו' היא ראית הלבנה בקצה המזרח כו'. ואחרי תום הקדמות הללו מבאר הסוגיא; כי סליק ר"ז אמר צריך שיהא לילה ויום מן החדש כלומר אין קובעין אח"כ הי' המולד מתחלת הלילה במקום אחד ממקומות הישוב ואעפ"י שאין המולד נתקן אלא עד י"ח שעות ואין לנו מן החדש אלא

שש שעות (דהא אמרי' נולד קודם חצות בידוע שנראה הלכנה כו' איכ יש רק ו' שעות). אנו מוצאים מקום אחר (בכדור העולם) שיש בו לילה ויום מן החדש כו' (דרך משל) כשאנו קובעים ר"ח ביום שבת אין אנו קובעים אותו עד שיהא המולד בירושלם יום שבת קודם חצות ואותה שעה בקצה המזרח תחלת ליל שבת. כי שוכני אר"י מקדימין לבני שוכני קצה המזרח י"ח שעות, ואחר כ"ד שעות מהמולד (כששבה החמה שוב מעל ירושלם שהיא אופק מערב לשוכני קצה המזרח) נראית הלכנה בחדושה ליושבי קצה המזרח בסוף יום שבת (של שוכני קצה המזרח). ולפיכך יום שבת ראוי לקבצו לר"ח בכל מקום מפני הלכנה שנראית ביום שבת בערב בקצה המזרח ולא נמלט היות מראית הלכנה במקום אחד שבו הי' הלילה והיום מן החדש אחר המולד, ואעפ"י שלבני אר"י לא נראתה כו', וזה מה שאמר מחשבין את תולדתו נולד קודם חצות כלומר אם נולד בירושלם ביום שבת קודם חצות שנראה סמוך לשקיעה"ח ביום שבת לשוכני קצה המזרח (ושם הי' הלילה והיום מן החדש). עד כאן דבריו הנוגעים לענינו.

הרי הוא אומר שבסין מתאחר היום י"ח שעות, כמש"ש: כשמתחיל יום שבת לשוכני ירושלם לא יתחיל לשוכני קצה המזרח עד י"ח שעות אח"כ כו' כי שוכני ירושלם מקדימין לשוכני קצה המזרח י"ח שעות כו'. ומוזה משמע אמנם לכאורה שקו התאריך לדעתו הוא בתחלת סין, ובשני עברי הקו יש הפרש של כ"ד שעות.

וראיתי בחובי' .דברי חכמים' אומר שם הגר"מ כהנא שפירא הגאב"ד טשרטקוב: שלפ"ד הרו"ה המירידיאן (קו התאריך) הוא באר"י, כמשמעות לשונו במש"ש, ודע כי חשבון הימים תחלתו מן הנקודה השלישית היא אר"י, ובאמרו שבסין מתאחר היום י"ח שעות אין רצונו לומר ששם נגמר חשבון היקף היומי, אלא שבא לומר שבנקודה ההיא (נקודה ד') יש הפרש מן נקודה א' ב"ח שעות, והלאה מצין לירושלם מוסיף עוד להתאחר היום עד ירושלם ושם יש הפרש בכ"ד שעות, ולכאורה מופרכת סברא זו גם מעיקר הוכחתו של הרו"ה, שבנולד קודם חצות יש מקום ששם לילה ויום מן החדש, ואם קו התאריך הוא ירושלם אי"כ אפי' נולד אחר חצות ישנם מקומות הרבה ששם לילה ויום מן החדש, היינו בכל רבע הכדור שבין צין לירושלם, דרך משל נולד המולד בירושלם שעה אחר חצות יש בט"ו מעלות אחר צין ג"כ לילה ויום מן החדש, ואפי' נולד שתי שעות אחר חצות יש לילה ויום מן החדש בשלשים מעלות אחר צין, וכן שלש וארבע וחמש שעות — עד לירושלם. אבל זו אין פירכא, דהא אנן בעינן שיהא גם המולד וגם הרא"י באר"י, וכמ"ש הרמב"ם, ובשלמא אם נולד קודם חצות בירושלם הרי אחרי כ"ד שעה שפיר נראית

הלכנה בצין בומן שהיא מעל ירושלם, (שהיא אופק מערב צין). משא"כ אם המולד למשל שעה אחר חצות הרי אחרי כ"ד שעה תתראה הלכנה לא מעל ירושלם אלא בט"ו מעלות למערב ירושלם.

אבל ד"ז לא ניתן להאמר. דאם שינוי היום מתחלף באר"י אי"כ אתה מבדיל את אר"י מן עבר לירדן במעליע שלם. וזה לא יתכן גם מצ"ע וגם מצד מה שמוכח מכ"ד (בר"ה) שבבבל קדשו לר"ח את אותו היום שקדשוהו באר"י. וכן הוכיח הגאון בעל חזו"א (בכתביו אלי) גם ממה שאמרו (שם ר"ה כ"א) לוי איקלע לבבל בחדסר בתשרי ואמר בסים תבשילא דבבלאי ביומא רבא דמערבא. שמבואר מכאן שהי' חד יומא לאר"י ולבבל. גם הגאב"ד מטשרטקוב התקשה מזה על הרו"ה לפי מה שהבין הוא בדעת הרו"ה שס"ל שהמירידיאן הוא באר"י. וכן גם הגר"ש מוהליבר הביא ראיות ובכללן רא"י זו מלוי איקלע לבבל שאין הפרש יום בין בבל לאר"י. והגר"ש מוהליבר מתפלפל ומערער קצת על רא"י זו. ואני הוספתי הוכחה יותר גדולה (שא"א עוד לפקפק עלי' כלל): ממה שאמרו (שם כ' וכ"ג): שגם במוצ"ש היו משיאים משואות, והלא המשואות השיאו מהר המשחה ומהרי בב"ל עד שהי' רואין כל הגולה (דבבל) כמדורת אש. ואלו הי' הפרש בין אר"י לבבל במעליע כיצד השיאו משואות באותו מוצ"ש שבאר"י גם בבבל. אי"כ זה ודאי אין ספק שאין לפרש כונת הרו"ה (והכוזרי) שהיום מתחיל באר"י.

ומינה הוכיח הגאון חזו"א שלשטת הרו"ה (והכוזרי) קו התאריך הוא בצין. 90 מעלות מירושלם. דאחרי שא"ל שהקו הוא באר"י כנז"ל ואחרי שגם א"ל שבקצה המערב או בטבור הים הוא הקו דאי"כ לא הי' הפרש בקצה המזרח י"ח שעות, אלא או י"ב (אם הוא בקצה מערב) או בשש שעות (אם הוא בטבור הים). אי"כ ע"כ הקו הוא בצין.

סימן י.

הפלאות שבשטת הרו"ה.

אבל שטה זו. הקובעת את קו התאריך 90 מעלות מזרח ירושלם, היא כל כך תמוהה ומופרכת עד שממש לא יאומן כי תוספר:

(א) קודם כל יש לשאול ע"ז: מה מעלה ומה קדושה ומה יחש מצאו ב"צין לעשות אותה לנקודה שבה יתחיל ויהי ערב של היצירה ושממנה יתחילו השבתות והמועדים, ולא ממקום שבו קדש אדה"ר ושבו קדשו ישראל את השבת הראשון? (וזה גם מכונת קושית הראב"ד על הרו"ה, איך הניח את אר"י ובחר בצין? — להלן סי' י"ח). והמליצה שכי' רבנו הרו"ה מהמקרא, והנה כבוד א'

בא מדרך הקדים אינה פותרת את החדה כלל, וגם לא לפותרתה אמר את המליצה הזאת.

(ב) ולא עוד אלא אפי' הרזיה, וביותר הכוזרי, מפורש אמרו שחשבון הימים מתחיל מנקודת אר"י, וכיצד איפוא מתאימים שני הדברים האלה יחדיו. אם מעתיקים את קו התאריך לסיני — איזו חשיבות ואיזו „חשבון הימים“ נשאר לאר"י ולירושלם? וובכל מה שהגאון חז"א מתאמץ גם במכתביו אלי להסבירו שאעפ"כ „עיקר החשיבות היא ירושלם המטרופולין של העולם וכל השטחים הנמשכים לימין ולשמאל יש להם להתדמות לירושלם ככל האפשר וראוי להמורחיים שלה להקדים והמערביים שלה לאחר באופן שכולם שובתים רוב היום בזמן אחד כו' עכ"ל — לא העלה ארוכה, דאם נותנים שלשה רבעי כדור למערב ורק רבע אחד למזרחתה הלא אין לה שום מרכזיות, ואו שהמרכז נעשה בקו 90 מעלה מערב ירושלם, או שהוא „סיני“ שכל הכדור קולו הוא מערבה, ובכל מה שמוסיף לומר ש„כל היבשת נטפלת לירושלם אין אנו יודעים במה נטפלת לירושלם? אם אין ירושלם לא מרכז ולא קו התאריך במה נעשה למטרופולין שאלי נטפלת היבשה?].

(ג) ומה מזור הדבר לתת שלשה רבעי כדור העולם למערב, ורבע אחד למזרח. הנשמעה זרות כזו שיהא המערב שלשה חלקי כדור והמזרח חלק אחד? הלא יתכן רק אחת משתי אלו: או שאין כלל בעולם קצה מזרח וקצה מערב ולא מקום קבוע לתחלת מזרח ולתחלת מערב, וכל ההיקף כולו מזרח ומערב, דכל מעגל השמש עושה בכל נקודה ונקודה מערב ב 90 מעלות לאחוריו ומזרח ב 90 מעלות לפניו, ואם אמנם יש מזרח ויש מערב במקומות קבועים (כמבואר בתורה בנביאים ובכתובים ובתלמודין וכאמור גם בדברי הרזיה והכוזרי) הרי בהכרח יוצא כדברינו לעיל (סי' ג') שכשם שמכרח להיות קו תאריך כך מכרח להיות גם קו מרכזי שממנו מתחלק המזרח מכאן והמערב לכאן והמתלק את הכדור דוקא לשני הצאים שוים, חציו מזרח וחציו מערב, ז"א י"ב שעות לקדימה וי"ב שעות לאחור (ואם רוצים לעשות דוקא את צין לתחלת המזרח הגמור, צריך להיות סוף המזרח 90 מעלות מערב ירושלם היינו חצי פדור העליון כולו מזרח, וחצי כדור התחתון כולו מערב). כי באופן אחר אין כאן מרכז במציאות, ואם אין מרכז אין לסמן מקומות מיוחדים למזרח ולמערב (כנז"ל, וכאמור בכוזרי), וממילא אין קו תאריך קבוע, והכל מתגלגל בעגול סחרחורת באין סוף ובאין קביעות ימים.

(ד) בפרט לפי מה שציירנו והסברנו לעיל (סי' ב') במשל השלישי) מכרח הדבר גם מצד המציאות, דרך הפגישה המקבילה לשני הקצוות הנגדיות, מקום שבו נפגשת תחלת המזרח וסוף המערב — מוצאים המקיפים את מציאות שינוי

היום, אבל בחלקי הקפה אין מוצאים שום שינוי במציאות, כאשר תארנו שם. (ה) כמו"כ משתוממים הכל (בכללם היסור"ע): מדוע העלים הרזיה (וכן הכוזרי) דבריו מה משפט רבע הכדור (חצי הישוב) שמן סין עד ירושלם, שלא ביאר אם גם שם מתאחר היום או לא, גם מה כאן ענין לייח שעות, לפי המובן צריך להיות או כ"ד שעות או י"ב שעות, דאם לצין יש י"ח שעות יש בקרבת אר"י כ"ד שעות, ואם זה א"א (כאמור לעיל) אין אחר אלא י"ב שעות (ראה ביסור"ע שם מ"ב פי"ו ד"ה ועתה ראה — קושיא זו בלשון אחר).

(ו) גם מה צדק היסור"ע (שם מ"ב פי"ו) המהתל הרבה על שטה זו: איך יתכן ששני שכנים ידורו יחדיו זה אצל זה, ואחר מקבל ומקדש השבת והשני מבדיל ומוציא השבת, והלא תשעים המעלות כלים ביבשת של מערב קוריא, וכיצד יתפרדו שני השכנים הדרים וא"ו (בחצר אחת או בבית אחד) במעל"ע שלם? גם כיצד יתנהג זה שיושב על יד הקו ועובר עליו מצד אל צד בתוך יום השבת?

(ז) עוד דבר מפליא מאד: הנה הקו התאריכי, העושה שינוי בספירת היום, איננו תופס שום מקום, לוא אפילו יעמוד איש אחר צנום ודק ביותר על אותו הקו, ובלי שום נוע, יהי ראשו ורובו ככולו — או למזרח או למערבו של הקו, ובשר"א לא ממש על הקו, אי"כ מה תמוה ומה מוזר לאוקמי מאמר ר"ז „שיהא לילה ויום מן החדש“ ל„שוכני קצה המזרח“, על קו שכזה, איזה שוכנים או אף איזה שכן אחד אפשר להמצא על אותו הקו? וממ"נ אם מדובר משוכני קצה המזרח מעבר לקו השני הרי שם אין עוד י"ח שעות, ואם מדובר לשוכנים לפני מן הקו תוך צ' המעלות לירושלם, הרי שם כבר נשתנה ספירת היום והתחיל יום אחר? (וראה גם דברינו להלן בסי' שאח"ז).

והנה הגאון חז"א הרגיש בדומה לקושיא שכזו על שטתו הוא: הוא שגובל את סוף הים לגבול היום אי"כ גם תחלת הנקודה הראשונה של היבשת כבר נטפלת למזרח וכבר נשתנה שם היום, וכיצד יציור שוכנים בקצה המזרח (הוא סוף היבשה לעתו) שיהא להם אותו היום באחור י"ח שעות? ובמכתבו השני והארוך אלי כתב ע"ז בזה"ל: ואמנם כונת הרזיה ז"ל היא על קו המבדיל בין ים ליבשה, ועיקרן של דברים שיש נקודה בארץ שר"ה שלה לילה ויום מן החדש ואין נפקותא בנקודה זו אם היא בים או ביבשה כו', וקרי להו שוכנים בקצה המזרח שהם שוכנים (רק) בציור שכל"י, ואף שאין שוכנים על הקו במוחש, שאין צורך כאן במוחש אלא לבינת הלב עכ"ל, ואני בענ"ד אין לבי מצייר לי ציור שאיננו מוחשי, ליחס דין הנאמר בגמ' למקום שאין לו תפיסה במציאות.

בקוטבים (1) מכיון שלא היו שם בני־א הקוראים בשמות ימים לא התחשבו כלל

(1) רבותינו הראשונים זלה"ה הלא ידעו מכורית הארץ, לא רק כפי שיודעים אותה כיום אחרי מציאות אמריקא ועוד, אלא אף גם תכונתה הידועה לתוכנים במעגלה האליפסי וכו'. שהרי ידעו היטב את חשבון המולד (והתקופה) האמיתי, בכל ידיעות מסלולי המאורות וביחס להמעגלים האליפסיים. וחשבון המולד (והתקופה) האמיתי, שהי' ידוע בדורות הראשונים בשם 'חשבון סוד העבורי הישראלי, הי' מקובל דור מפי דור. הראשונים זלה"ה קבלוהו מהגאונים ומהאמוראים והתנאים ומראשי סנהדראות ואנשי כנה"ג ומנביאים עד להלכה למשה מסיני (וכמ"ש רבנן סעדי' והרי"ח הנשיא והרמב"ם והיסויע מיג סיב והר"ח ורבנו בחיי ס' בא ועוד). ובמסיקתא וסרתא (כא) נאמר: שהחשבון מסור לנו מאדם ונת מסרו להאבות והלאה (וראה חוס' ר"ה ח. זמן שקדש אדיר את החדש. ומוכת גם מתדשי המבול בפי נח ממנין ימי החדש).

כי מצות קדוש החדש שנאמרה למשה מסיני. החדש הזה לכם" ואו"ל, כזה ראה וקדש" — כוללת שני דברים: א) המצוה לקדש עם"י הראי' בקבלת ערות, ב) ומצוה לחשב את חשבון המולד (האמיתי, ושרק על פיו הי' אפשר לתקור את הערים). וכמ"ש הרמב"ם (קה"ח פ"א ו' ז') ב"ד מחשבין בחשבונות שמחשבין האיזטגנינים כו' ואם ידעו שאפשר שיראה הירח יושבין ומצפין לעדים כו' ומ"ע מן התורה על ב"ד שיחשבו וידעו אם יראה הירח או לא יראה ושירדשו את העדים עד שיקדשו את החדש כו' עכ"ל.

וראשית חכמת התכונה באה מן אבות ישראל, שם ועבר ואברהם אבינו והלאה. ומתם קבלוה בשעור ידוע גם החכמים המצריים ועד לחכמים הרומאים. ואולת היא האמרה של איזה 'משכילים' מעמנו (שיש להם נטי' פסיכית 'לא להרתע מהחכמה האלוקות של אבות וחכמי ישראל): שחכמת התכונה באה ראשונה מהתוכנים הרומאיים או המצריים הקדומים ומהם שאבו חכמי ישראל. זהו סלוף ידוע. חכמה זו שדרושה היתה לישראל בשביל מצות התורה (וכן כל שאר החכמות השתמשו בהן כזו"ל אך ורק לידיעות תורת ה' וכוולת תורת ה' ראו בהן אפסיות) — באה להם מהמקור הראשון: בקבלה נבואית ומהלממ"ם. כי אי אפשר הי' להם להשיגו מעצמם בזמן שטרם הי' להם תפיסות מכוונות לראית. הלקויים, (ושררוש לראות לקויים רבים ותכופים) ולא שעונים מדויקים השעות והשניות וחלקים וכו'.

וכראי לציין עוד: שלא רק חשבון המולד האמיתי הדרוש ידיעות תוכניות וחשבונות מסמטיקים, אלא אפ"י החשבון הרגיל שלנו הי' חשבון המולד האמצעי של כ"ס יום ייב שעות תשציג חלקים (חלקי חתרים) עם כללי די הדחיות, ומחזור ייט השנ"ם במספר שבעת העבורים (גויח ארויט) ובעגול ייג המחזוריים (של רב נחשון און), שעל ידם מתעגלת קביעות מספר הימים — גם חשבון זה, שהוא כיום חשבון פשוט אצינו, יש גם בו מסוד הי' ליראני, וגם הוא סודר מהמולד הראשון (מבה"ד) ונשמר מימות עולם בתוך כללי סוד העבורי, באופן שאפ"י בזמנים שקדשו עם"י הראי' בחשבון האמיתי, ושלפרקים לא שמרו או כללי די הדחיות וממילא לא התאים מספר העבורים בכל מחזור, עכ"ז נשתוו החשבונות מקביעות הימים וסדרם הנכון במשך כל ייג מחזור עפ"י אותם כללי החשבונות שלנו שנמסרו ונשמרו משנת דור. דגם חשבון זה מהלממ"ם, וכמ"ש הרמב"ם (קה"ח פ"א): בזמן שאין סנהדרין באר"י אין קובעים חדשים ואין מעברין שנים אלא בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא שכומן שיש סנהדרין קובעין עם"י הראי' ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין עם"י החשבון הזה שאנו מחשבין בו היום עכ"ל. והלל הנשיא בנו של ר"י נשיאה שמסר לנו חשבון אמצעי זה בזמן חתימת התלמוד (כשנתמעטו הדעות לשמירת חשבון האסטרונומי של מולד האמיתי) — קבלו גם הוא דור מפי דור.

ויש דקדוקים קשים עוד בלשון הרזיה (והכוזרי) וגם קושיות בחשבון (ראה גם ס' מחר חדש מהרב משה חיים רימיני המחובר לס' מתנת יד הנרמס שנת תקנ"ד בפיריניצי מה שמקשה על הרזיה גם בנוגע לחשבון המולדות).

סימן י"א.

פתרון לשטת הרזיה.

ובחתי למצוא דרך המוציאה את שטת רבנו בעל המאור, מאור עינינו, (ושטת רבנו בעל הכוזרי שרבריו הם המקור לשטת בעה"מ) מן הסבך הגדול, מצאתי אחרי יגיעה רבה נתיב המוליך להמטרה. והמורה לנו שבעיקר הדבר לא פליגי על הסוסקים (שידובר מהם להלן) האומרים שקו התאריך הוא ק"ם מעלות מירושלם:

א) ראשונה אקדים שתי ידיעות ברורות, האחת זו שהקדמנוה לראשונה (לעיל ס"ב): שיש קו מרכז ויש קו תאריך, א"א לקבוע קו תאריך בלי קביעות מרכז ואין לקבוע מרכז בלי שיהי' קו תאריך, ושני הקווים הם מקבילים זל"ז. "מרכז" נקרא ע"ש שכל המעגל משני צדדיו מתרכז אליו, ו"קו תאריך" הוא הגובל בין המזרח לבין המערב, על ידו כלה המערב וממנו מתחיל המזרח, וממילא הוא קו משנה ספירת היום.

וכל מה שדברו הכוזרי והרזיה ושאר כל הראשונים מחשיבות אר"י וירושלם להיותה תחלה וראש ימים, כונתם ברורה; ששם המרכז ל"חשבון (לא לתחלת) הימים, היינו ששם מתפצל המזרח והמערב, המזרח מכאן והמערב לכאן, וכל מה שדברו ראשונים ואחרונים מנקודת תחלת היום היינו ששם קו התאריך, שם נפגשים הבאים מהמרכז בהנגדיות של הפרש במעל"ע, ומתחלף היום.

הידיעה השנית: שאין כל ספק שהכוזרי והרזיה וראשונים עוד לא התחשבו אז — בזמן ההוא — כלל עם חצי כדור התחתון, ודברו הכל רק מחצי כדור העליון. ואחת היא לנו, בין אם חשבו (כאשר חשבו אז כל חכמי האומות) שחצי הכדור השני כולו ים, (כנרמה לכאורא לשון הרזיה: "הנקודה הראשונה קצה המזרח ויושבי שוכנים על שפת ים אוקינוס במזרח והנקודה השנית היא שכנגדה בקצה המערב ויושבי גם הם שוכנים על שפת ים אוקינוס במערב"). בין אם נאמר שבטח ידעו מהקבלה הנאמרה בוהר (אף שהוזהר נתגלה ערך 150 שנה אחריו ע"י המקובל הנודע רבי משה דיליאן זלה"ה) שיש יבשת וישוב גם בחצי הכדור למטה וגם

עם חצי כדור התחתון לכל ענין קביעות הימים [וכ"כ גם ס' תוספת אהרן (דף מ"א) בשם רבנו הגר"א ז"ל] "שהקדמונים עשו כל חשבונותיהם רק מחצי כדור העליון. וכ"ז מדגיש הכוזרי ביותר (כמובא הלאה) שהמדובר אך ורק מתחילת הישוב ומקצה הישוב אשר שם קוראים בני האדם שמות לימים.

וכשעשו הכוזרי והר"ה כל חשבונם רק משני קצות הישוב — כינו את "סין" בשם קצה מזרח. וכנגדו 90 מעלות למערב טבור הישוב בשם קצה מערב, משום שהם שני קצות הישוב. ולא אמרו כלל (כפי שאיזה רבנים דמו) שהמערב נמשך גם בחצי כדור התחתון עד לקצה מזרח הישוב. דבר שכזה לא יתכן כמובן גם מצ"ע. וגם בפרוש אמרו אחרת: שסוף המערב הוא בכללות 90 מעלות למערב טבור הישוב. וכל חצי כדור התחתון לא נחשב לא למערב ולא למזרח.

(ב) ואחרי שכ"ז ברור מאד הרי בעצם הדבר ע"כ מודים גם הר"ה והכוזרי שהמרכז שלנו (ה"ה ירושלים) מרכז אליו את כל הכדור כולו, היינו חציו האחד לצדו המזרחי וחציו השני כנגדו לצדו המערבי, (דבלתי זאת איננו כלל

(המשך ההנה)

ובא ראה: שכל חכמי אומות העולם, מן זמן החכם הפרכוס וזמן החוכן חלמי (בחלמיות) התלכטו משנות דור ודור בסדור. לוח שנתי שיתאימו ימי החודשים עם שנות החמה, ולא עלתה בידם, ושינוהו הרבה פעמים: בתקופה קדומה מנו הם רק עשרה חודשים וימי השנה 304 יום. אחרי זמן רב מצאו את ספירת השנה 365 יום. ומשנת 85 לפני ספירתם מצאו את המבוכה הגדולה גם בקביעות שס"ה יום, כי שנת החמה היא שס"ה יום ורביעי יום בקירוב. ובכל ד' שנים נצאר עורף קרוב ליום חמים, וסדר או יוליס קיסר רומי בעזרת החוכן אסינגוס האלכסנדרוני לוח לשס"ה ימים ורביעי של י"ב חודש (כלומר: י"ב חלקי שנה), באופן שפעם לכל ד' שנה מוסיפים יום לחדש פברואר. אחרי 270 שנה, ז"א 325 למספרם, הכניף הקיסר קונסטנטיין 318 חכמי האומות לתקן את הלוח, כי מצאו שעדיין אינם מתאימים חודשי החמה עם שנות החמה, כאשר באמת אין השנה שס"ה ורביעי יום בדיוק. ובמשך כל ארבע שנה יעדיפו ערך שלשה רבעי שעה. ותקנו או תקנו זמני. ובשנת 1562 למספרם ז"א אחרי עבור 1257 שנה מן אסיפת קונסטנטיין ראו שנטו האביב בעשרה ימים, והתעץ גריגורי בעצת חכמי שברומי, והוסיף תקון בלוח יוליס — שבכל שנת המאה ידלגו על יום העבור של חודש פברואר (ועדיין גם זה איננו תיקון לדורות).

ואילו הלוח שלנו, גם החשבון האמצעי הרגיל שלנו, קצוע וקיים ומסודר מימות עולם, מבהר"ד ועד ימות עולם. ומעולם לא קרה ולא יקרה גרעון או הערטה. תמיד התאימו ויחתימו חודשי הלבנה עם שנות החמה, ולא יסוג האביב מחדש ניסן. ואף גם זאת: החודשים שלנו הם באמת "חודשים" היינו חודשי לבנה (שרק ללבנה יש חודשים). משא"כ חודשיו הם חודשי חמה ואינם "חודשים" במציאות אלא רק חלקי י"ב של השנה (ואפי' לרעה. אלו האומרים שגם בחשבון רגיל שלנו יסוג האביב בשעור מעוט — גם הם מורים שעד שיתאחר האביב עפ"ז בחדש ימים העבורה מאה וששים אף שנה) כשכבר יהי' מומן רב. ומלאה הארץ רעה את ה'.

כ"ז מראה שאפי' החשבון הרגיל שלנו, שהלך מיבות עולם, גם בזמן קדוש הראי' בד בבר עם חשבונות מולדות האמיתיים האסטרונומיים של ראשי הבר' — גם הוא מהלממיס, וכמיש הרמב"ם ועוד.

מרכז). אלא שכל זמן שמדובר רק מחצי כדור העליון — מסמנים את המרכז רק בתור מרכז לטבור הישוב, ולשני קצותיו. ולכשידובר גם מחצי כדור התחתון בין אם יעלה הים שרטון בין אם תתגלה יבשת ויהי' גם שם בנ"א קוראים שמות לימים — ודאי מתחלק גם לדידהו חצי הכדור התחתון כמו חצי העליון למזרח, ולמערב, ומתמשך המערב עד לטבור הים, והמזרח מן טבור הים.

(ג) ומעתה הא דכתבו שבסין מתאחר היום י"ח שעות מירושלם — זהו משום שעד סין, היינו מן קצה מערב עד קצה מזרח הישוב, אין כלל קו תאריך ולא גם יחס של מזרח ומערב. דקו תאריך ישנו רק במקום שיש בנ"א דרושים לקביעות ימים, אבל כשאינן בנ"א בחצי כדור התחתון אין שם לא קביעות ימים ולא קו תאריך ולא קביעות מזרח ומערב. ובאין שם שינוי יום הרי כל זמן שלא חזרה החמה שוב לישוב מתמשכות השעות של אותו היום, [וכשהי' אדם הראשון לבדו, בירושלם, לא הי' באמת עוד קו תאריך ולא מזרח ולא מערב לכל כדור הארץ בלתי מקומו הוא בירושלם, ונתמשכו כ"ד השעות של אותו היום עד חזרה החמה לאופק מערב ירושלם — כיוצא כך גם מדברי הכוזרי להלן סי' י"ג]. כי אותן י"ב השעות שבהן מקיפה החמה בחצי כדור התחתון הרי' לדידהו כאילו מקיפה או לא את כדור עולמנו וכאילו שוהה החמה ועומדת מלשמש לבנ"א — שאינן משנות את היום. ולכן עד שתשוב החמה לקצה הישוב (קצה חצי הכדור העליון) נחשבות י"ח שעות לאותו היום.

(ד) ומה"ט כאילו העלימו הר"ה והכוזרי, עין מכל רבע הכדור, מן קצה המזרח עד ירושלם, משום שבכלל לא נחתו שם לענין קו תאריך. הם דברו מחצי כדור העליון, ומארבע הנקודות. לתחלת היום, לתחלת הלילה, חצי יום וחצי לילה, הדרוש להם לחשבון היום של הישוב — בנוגע ביחוד לחשבון המולדות. ולא בנוגע לקו התאריך. ואף אמנם באמרם, "שבסין מתאחר היום י"ח שעות" וא"א שיתאחר היום גם הלאה בחצי כדור הישוב שא"כ מתחלף היום באר"י, וזה לא יתכן כמש"ל, וממילא יוצא מזה שיש קו תאריך בתחלת קצה מזרח הישוב — אבל כ"ז ממילא נפקא ולא לזה נחתו שם (ובמכוון לא דברו במפורש מקו התאריך מכיון שדברו רק על חצי כדור עליון באין קו תאריך לכדור הארץ בכלל).

(ה) עכ"פ איך שהוא מכיון שברור הדבר שהם דברו רק מחצי כדור הישוב, ולדעתם אין לחצי כדור התחתון מזרח ומערב, הרי מובן מעצמו שלכשידובר גם מחצי כדור התחתון, כשיש גם שם בנ"א, "הקוראים שמות לימים" — ודאי מתחלק גם חצי כדור זה למזרח ולמערב, ויש קו תאריך לכל כדור הארץ, ומקומו אינו אלא בטבור הים, היינו בסוף חצי הכדור (לא סוף רבע הכדור).

(ו) אלא שאעפ"י שעפ"ז נתישבו כל ששת הקושיות החמורות שהקשינו עליהם,

אכתי נשארה שטתם תמוהה בשעור ידוע: מצד אחד עדיין לא מוסבר הדבר שלא להתחשב כלל עם חצי הכדור בלתי המיושב בנוגע למזרח ולמערב ולקו תאריך, ומצד השני עדיין נשארה הקושיא השביעית: באיזו נקודה יש איחור י"ח שעות מירושלם. שעליה דיבר ר' זירא ואמר „צריך שיהא לילה ויום מן החדש“: אם ממש על הנקודה של קו צ' המעלות היה איננה תופסת מקום ואין עליה „שוכנים“ במציאות, ואם חוץ לקו הרי שם נחשב עדיין לרבע הכדור שחוץ לשוב וטרם הושלמו י"ח השעות, ואם תוך הצ' מעלות הרי שם כבר התחיל יום אחר (ואעפ"י שהם לא נחתו לדבר על קו תאריך בכלל אך עכ"פ מוכרח הדבר גם מצד שא"א להמשיך את אורך היום גם להלאה לצד ירושלים).

והנה לוא הייתי מסכים להסברו של הרב חזו"א שליט"א שמתקיים מאמר ר"ז בנקודה שהיא רק בהשגה, אף שאין עליה שוכנים במציאות — אין קושיא גם לדירי, שעכ"פ יש נקודה שבה מתאחר היום י"ח שעות, כשאין חושבין את חצי הכדור התחתון לא למזרח ולא למערב, אם כי הנקודה אינה תופסת מקום.

אולם (כאמור לעיל) אין לבי הולך להסבר שכזה, שר"ז מדבר „בקו שאין עליו שוכנים במוחש כי אם בציור שכלי“. ולפיכך אפשר להדחק וליישב תמיהה זו באחת משתי הפנים הללו:

האחת: אפשר שלדידהו אין י"ח השעות בדיוק לגמרי אלא י"ח שעות בקירוב, ויום ולילה מן החדש ר"ל ג"כ קרוב לכ"ד שעות חסר כלשהו. השנית: דהנה הרו"ה והכוזרי הזכירו פעם „ירושלם“ ופעם הזכירו „אריי“, והלא דבר הוא, וממ"ג אם ירושלים הגבול הלא לא אריי, ואם אריי הגבול — לא ירושלים, וראיתי בס' דברי חכמים מתוכחים עא"ז שני רבנים בויכוח גדול. אחד מהם טוען שאריי הוא הגבול, ומקצה אריי מתחילים תשעים המעלות, והרב הגר"ש מוהליבר מוכיח לנכון כי ירושלים הגבול, דאם מאריי שוב יתכן שאפילו נולד בירושלם אחר חצות איזה רגעים יהי לילה ויום מן החדש בשעור שמתאחר היום מן ירושלים עד גבול אריי, וודאי הצדק אתו. אבל עכ"פ צריכים להבין א"כ למה הזכירו כמה פעמים „אריי“ כאילו לא ברור גם להם אם ירושלים או אריי? ויתכן אפשר לומר שלדידהו ישנם שני מהותי מרכז: מרכז חשבון המולדות לחוד, ומרכז למזרח ומערב של קביעות היום לחוד: אם חשבון „המולד“ מטבור ירושלים — חושבין את תשעים (וק"ם) המעלות של היום גבול מזרח אריי, ואם חשבון המולד הוא מגבול אריי (היינו חשבון מולד האמיתי, אבל חשבון האמצעי ודאי נחשב מטבור ירושלים, כפשמ"ל סי' ג') — מרכז קביעות היום הנהו טבור ירושלים, ואחרי שיש מן ירושלים עד לגבול מזרח אריי יותר מחצי מעלה — א"כ בנולד רגע קודם חצות יש אחרי י"ח שעות מקום ששם „לילה ויום מן החדש“, היינו

לשוכנים בחצי המעלה שיש בין כלות תשעים מעלות מחשבון המולד לבין תשעים המעלות לחשבון אורך היום.

אבל שני התרוצים הללו דחוקים. פשטא דמילתא היא שבדיוק אמרו י"ח וכ"ד השעות לחשבון המולד, וכי מרכז אחד הוא לחשבון שעות היום ולחשבון המולדות [בפרט לפי מה שכבר כתבנו (לעיל ג)] הנה החשבון האמצעי נתברר שהוקבע על קו ירושלים ואילו מולד האמיתי אין לו קו קבוע וקשה לומר שתפסו החשבון רק לדוגמא.

איך שהוא, בין אם נסכים לשוב הקושיא האחרונה באחת משתי הפנים הללו, בין אם לא נסכים לתרוצים דחוקים אלה — בכל אופן זהו ברור: שהם לא חשבו את חצי כדור התחתון לא למזרח ולא למערב, ולפי"ז אין מחלוקת בעצם היסוד, דגם להרו"ה (והכוזרי) לכשיצטרכו להתחשב עם איזה חלק שהוא מחצי הכדור התחתון — ודאי יש גם לו מזרח ומערב, וגם הוא מתחלק לשני רבעים, והי' (כמסומן בכל המפות) חצי כדור מזרחי וחצי כדור מערבי.

סימן י"ב.

דברי הכוזרי (בבאורים קצרים) והסתירות הנראות בהם מקופיא.

ואחרי הנחנו היסוד לפתרון שטת הרו"ה, נעתיק בעזרי את דברי הכוזרי, אשר מהם תשתקף השקפה זו ביותר, ומשום שדברי הכוזרי הנם עיקר היסוד לשטה הנז"ל לא נתעצל מלהביא כל דבריו הנוגעים לעיקר הענין (בבאורים קצרים):

הכוזרי (מ"ב סי' י"ח) התחיל בשאלה „הלא תחלת קביעת הימים הוא מהצין מפני שהוא תחלת המזרח לשוב“.

וע"ז השיב לו החבר (שם כ'); והלא התחלת השבת אינה אלא מסיני ומאלוש קודם שירד המן תחלה, וכי השבת נכנס אלא על מי שבא השמש אחר סיני, (ומשם התחיל השבת להתעגל בעגול המקיף) על הדרגה עד אחרית המערב (צ' מעלות למערב ירושלים שהוא מערב הישוב), ואח"כ עד אשר תחת לארץ (טבור הים) ואח"כ עד הצין אשר הוא מזרח הישוב, ויקרא השבת לצין אחר אריי בי"ח שעות, מפני שאריי אמצע הישוב, וכאשר בא (שקעה) השמש לאריי אז חצי הלילה לצין, וחצי היום (בזמן שחצי היום) לאריי אז בוא (שקיעת) השמש לצין, וזהו סוד הקבוע הנבנה על י"ח שעות כמו שאמרו נולד קודם חצות בירוע שנראה סמוך לשקיעה"ח והכונה לאריי שהיא מקום התורה והוא המקום שהורד בו אדם מגן עדן בליל שבת, וממנו תחלת המנין, והתחיל אדם לקרות שם לימים, וכאשר נושבה הארץ ורכו

בני אדם ספרו הימים כאשר יסד אדה"ר כו', ואל תטעון עלי באלו שהתחילו מחצות יום סוף הישוב במערב והוא בוא השמש באר"י (ר"ל ואל תטעון עלי שהרי צריכים להתחיל את היום מומן שקיעת השמש באר"י שאז חצות היום בסוף המערב) שהי' או לילה לישוב (לסבור הישוב) והלך הסדר להקדים הלילה על היום כמו שאמר ויהי ערב ויהי בקר וכן כתוב מערב עד ערב תשבתו שבתכם, ואל תטעון עלי (גם אל תטעון עוד) מאלה התוכנים כו' ששמו הצין תחלה לימים בהיפך התורה אבל לא בהיפך גמור שהם מסכימים עם אנשי התורה בהתחלת היום שהוא מהצין אך המחלוקת שבינינו לבינם להקדים הלילה להיום (ר"ל התוכנים מתחילים ג"כ מצין אלא שהם מקדימים את היום ללילה ואנחנו מקדימים את הלילה ליום). וצריך שתהינה הי"ח שעות עיקר בקריאת היום השביעי מפני שאר"י היא מקום התחלה לקריאת שמות הימים בעת שהוחל לקרוא בשם שש שעות כו' (ר"ל דהעיקר שאר"י היא המרכז בין ההתחלה והסוף, שש שעות לקדימה במזרח ושש שעות לאחור במערב). ואיננו זו להתמיד שם השבת אשר התחילה השמש לסבב מסוף המערב וכאשר ראה אותה אדם שוקעת והוא באר"י וקרא תחלת השבת, עד שהגיעה (החמה) לעומת ראשו אחר י"ח שעות והיתה ערב לתחלת הצין ונקרא שם תחלת השבת והי' סוף גדרי הקריאה. (ר"ל בצין הוא סוף גדרי קריאת שמות הימים לבנ"א, משום שמן קצה מערב והלאה בכדור התחתון עד קצה מזרח לישוב אין שם בנ"א לקריאת שמות לימים). מפני שמה שיש אחריו (אחר קו הצין חוץ צ' המעלות לירושלם) נקרא מזרח למקום שממנו מתחילים הימים (שם כבר נקרא מזרח לירושלם מרכז חשבון הימים). ואין להמלט ממקום משתתף תהי' תחלת מזרחו אחרית מערבו (ר"ל שאין להמלט ממקום ששם יהא נקרא תחלת מזרח שהוא, תחלת מזרחו של הישוב וששם על יד הקו ההוא, אחרית מערבו של תחלת המזרח, ודקדק לומר, "מזרחו", "מערבו" לומר שאין זה תחלת המזרח של כדור העולם ולא אחרית המערב של כדור העולם). והוא (המקום ההוא) לאר"י הוא תחלת הישוב כו', כי לא יתכן שיהיו הימים נקראים בשם אחד לישוב כולו אלא אם נקבע מקום שיהי' תחלת לקריאה. שלא יהי' קצתו מזרח לקצתו, אבל קצתו מזרח גמור וקצתו מערב גמור, ואם לאו לא תשלם לימים קריאת שם ידוע מפני שכל מקום מסבוב הארץ מזרח ומערב יחד, ותהי' צין מזרח לאר"י או מערב לתחתית הארץ, ותחתית הארץ מזרח לצין כו', ואין מזרח ואין מערב תחלה וסוף ולא שמות ידועים לימים. והסדר הנזכר נתן שמות ידועים לימים והתחיל מאר"י, אך לקריאת השם רוחב עכ"פ מפני שלא יתכן לזכור מקומות כל נקודה ונקודה מהארץ, ובירושלם עצמה מזרחים ומערבים, מזרח צין למשל איננו מזרח

ביהמ"ק כו'. והרוחב נחלק להקטרים (נחלק לארבעה רבעים הנקראים ארבעת "הקטרים" של כדור הארץ) כו' עד שתשלמנה י"ח שעות מן העת שהתחילה קריאת השבת (באר"י) ועד שתהי' השמש לעומת אר"י ותסתלק הקריאה (של שבת) ולא ישאר אדם שיקרא היום ההוא יום שבת, ומתחיל בקריאת שם (יום) אחר. וע"כ אמרו נולד קודם חצות בירושלם בידוע כו' שיום השבת התמיד י"ח שעות אחר מקום ההתחלה כו', והסכים (ר"ל וזה מתאים) עם מ"ש רבותינו צריך שיהא לילה ויום מן החדש כו', אעפ"י שיושבי אר"י יצאו מיום השבת (עדיין) יום השביעי פושט בכל הישוב למי שהי' בצין כו', והנה ידעת שבתות ה' ומועדי ה' תלויה באר"י שהיא נחלת ה' כו', עכ"ד. ואם נפרש את דבריו כאשר הבינו איזה גדולי ישראל, בכללם הגאון בעל חזון איש, שסין הוא סוף המערב הגמור ושם קו התאריך של הכדור - מלבד שכל המקשה הכבד שיחנו על הרו"ה (כפמ"ש לעיל) ישנו על הכוזרי, הרי כל דבריו מסובכים ומסותרים עד שאין למצוא בהם ידנו ורגלינו: הנה מצד אחד הוא אומר ושונה ומשלש, שמאר"י מתחיל חשבון הימים, ומצד השני שונה ומשלש שבסין מתאחר היום כלפי ירושלם בי"ח שעות (א"כ בסין מתחיל היום). עוד תמוה, מה היתה כאן שאלת הכוזרי ומהי תשובת החבר? הכוזרי שואל לו: "הלא תחילת קביעות הימים היא מן הצין מפני שהוא תחלת המזרח לישוב", והשיב לו החבר שלא כן הוא, התחלת השבת איננה מן סין אלא מסיני, ששם קבלו ושמרו בניי את השבת הראשון (וקו סיני מקביל באורך מזרח מערב לקו ירושלם), ושוב חוזר ואומר שמסין מתחיל השבת, ואם סו"ס הי' מודה לשאלת הכוזר - מה היתה כאן השאלה והתשובה? ואף גם לא מובנים כל דבריו הארוכים שניכרת בהם התפתלות רבה והדקדוקים בהם רבו מאד.

סימן יג.

הכונה הנכונה המשתקפת מדברי הכוזרי.

אולם עפ"י הבאור הנז"ל בשטת הרו"ה משתקפת כונת הכוזרי ומתבהרים כל דבריו:

א) כל דברי הכוזרי מראש ועד סוף מגידים ומדגישים שכל המדובר ממזרח וממערב - הוא אך ורק (כאמור לעיל) ממזרח הישוב וממערב הישוב, והיינו רק מחצי הכדור העליון, כאשר שונה וחוזר ע"ז הרבה פעמים.

ב) והוא מבליט הרבה פעמים טעם הדבר (מדוע מדברים רק מחצי כדור העליון) משום שכל היחס של מזרח ומערב הוא אך ורק לישוב בנ"א שהם קוראים שמות לימים, ובכל פסקא ופסקא הוא מדגיש שהוא משום קריאת בנ"א.

נוכח טבור הישוב ונקרא בציון תחלת השבת הרי זו סוף גדר התחלת הקריאה של היום, דאז מתחיל השבת בנקודה האחרונה, אבל שם השבת נמשך עוד כ"ד שעות עד שתשוב החמה שוב נוכח ירושלים ויגמר השבת בנקודה האחרונה, ונמשך יום השבת מ"ב שעות, היינו י"ח וכ"ד שעות, לפי שש"כ בעל אוצר נחמד (בסוף ד"ה, וצריך שתהיינה השמונה עשרה שעות עיקר). ובאמת כל ענין מ"ב שעות אין זה אלא כלפי ירושלים, אבל כלפי המציאות לא יתכן מ"ב שעות, דממנ"ס אם מדובר מכל הכדור ישנו מ"ח שעות מן התחלה הקריאה בנקודה הראשונה עד לסוף השבת בנקודה האחרונה, ואם מדובר רק מחצי כדור העליון הרי הן ל"ו שעות, וכמובא להלן סי' י"ז בדברי היסוד.

ומכיון שכן, שאין קו תאריך ולא מזרח ולא מערב אלא כשיש בנ"א בהיקף כדור הארץ — נמצא שבזמן אדם הראשון, שלא היה עוד בנ"א אחרים בכל כדור הארץ, אה"נ שלא היה ענין למזרח ולמערב לכל הכדור, והיה לו (כמש"ל סי' י"א) קו תאריך בירושלים, בלא יחס מזרח ומערב, וזה מש"ש הכוזרי: המקום שהורד בו אדה"ר ומנה תחלת המנין והתחיל לקרוא שמות לימים וכאשר נושבה הארץ ורבו בנ"א ספרו הימים כאשר יסד אותם אדם ולא יחלקו בנ"א בימי השבוע כו'.

היוצא מכל דברי הכוזרי, שהם המקור לשטת הרו"ה, ככל דברינו שהעלנו בעז"הי לעיל; שאר"י (וירושלים שבתוך אר"י) — היא המרכז לחשבון הימים (ולא ששם תחלת היום), דמשם מתחיל חשבון המזרח והמערב, ושע"ז נקבע התאריך וקביעת הימים (כמש"ל), ובאמנם (הוא הרו"ה) שבציון תחלת היום, היינו תחלת היום לטבור הישוב, ומשום שלא התחשבו עם חצי כדור התחתון, דאין שם ישוב לבנ"א הקוראים שמות לימים, חשבו את המזרח רק רבע כדור (חצי הישוב) מצד השני, א"כ כשאנו מדברים גם מהלאה לרבע הכדור, כשיש בנ"א הקוראים שמות לימים גם שם — ודאי יש מזרח ומערב גם לחצי הכדור השני, וג"כ בשני רבעים שונים, וממילא יוצא שקו התאריך לכדור הארץ בכללו הוא ק"פ מעלות מן טבור הארץ שהוא ירושלים (1).

(1) מפרשי הכוזרי גדולי ישראל, כמו בעל קו"י ובעל אוצר נחמד, בכל דבריהם הארוכים, לא עלתה בידם לבאר דבריו עד כדי להבין כוננתו באופן מקיף, ובאיוה מקומות כאילו סתרו א"ע. לדוגמא: עמ"ש הכוזרי, וה"י סוף גדר הקריאה" סי' קו"י ר"ל סוף גדר תחלת הקריאה להכנסת שבת ולא אמר סוף הקריאה דמחזי כשיקרא הואיל ויושבי המקומות בין ציון לאמצע הישוב (אר"י) עדיין ביום ששי הם עומדים ועתידה היא שבת להכנס עליהם רק אמר סוף גדר הקריאה היינו רביע שלם מכדור הארץ כו' עכ"ל, וכאן נתן מקום לשעות שר"ל שהשבת מתאחר והולך עד לאר"י בכ"ד שעות, וזה לא ניתן להאמר כאשר כבר אמרנו לעיל (סי' ט), וכן מוכח גם מדבריו הוא בפירושו עמ"ש הכוזרי, נקרא כשהוא מורח"י כו' במשי"ש שבקצה המזרח יתנו גדר קריאת הימים

ועתה ראה; כי על דברי החבר שאמר (בסי' י"ח) כי שבתות ה' ומועדי ה' תלויים במקום נחלת ה' היא ירושלים — שאל הכוזרי (בסי' י"ט), והלא תחלת קביעות הימים מן הציון מפני שהוא תחלת המזרח לירושלם? וע"ז הסביר לו החבר שחשבון התחלת השבת הוא מסיני (שהקו מתאים לירושלים) ויקרא השבת לציון אחר אר"י ב"ח שעות מפני שאר"י באמצע הישוב, בין קצה מזרח לבין קצה המערב של הישוב, ושם באר"י הוא חשבון המולדות (כדברינו לעיל סי' ג) ושם התחיל אדם לקרות שמות לימים, ומבאר ואומר: כי חשבון קריאת השמות לימים לא יתכן בלתי אם מסמנים מקום קבוע שממנו יתחשב המזרח מכאן והמערב לכאן, וא"א לקרות שמות לימים בלתי אם יש מזרח קבוע ומערב קבוע, דאל"כ כל הכדור ומזרח ומערב יחדיו וכל נקודה ונקודה היא גם מזרח גם מערב, ומכרח להיות מקום מרכזי שממנו מתחיל חשבון המזרח והמערב, והוא בא"י.

ג) ואחרי שפירש באר די היסב שקצה המזרח וקצה המערב מכונה רק לתחלת וסוף הישוב ובאמרו שבציון מתחיל היום היינו ג"כ תחלת היום להישוב ושהמרכז הוא אר"י וירושלים — הרי בהכרח עלינו ליישב שגם מה שאמר „שבציון מתאחר היום ב"ח שעות" — זהו לא משום שעד שם סובב המערב, שהיה מפורש מדגיש, שקצה המערב 90 מעלות מירושלים, א"כ חצי כדור התחתון לא נחשב לא למערב ולא למזרח, אלא כאשר כבר אמרנו (לעיל סי' י"א): שבי"ב שעות הללו שסובבת החמה במקום שאין בנ"א אין שם ענין לקו תאריך וממילא אין שם לא מזרח ולא מערב, ואחת היא לנו אם מקיפה באותן השעות חצי כדור תחתון או שהיתה שוהה ועומדת לגמרי, וישוב חשבון מזרח ומערב רק לשתשוב החמה שוב לנקודת הכדור העליון, ועפ"ז נחשב לדידהו שמתאחר היום בשעור של י"ח שעות, דמן ירושלים עד למערב הישוב שש שעות של הישוב וי"ב שעות שאין להן ענין של קו תאריך ובהן לא משתנה היום בכל שום נקודה, וממילא נחשבות הן לאותו היום של הישוב.

(ובנוגע לקושיא: עכ"פ על איוה נקודה אמר ר"ז שיש לילה ויום מן החדש, הלא על נקודה זו ממש אין שם שוכנים באופן מוחשי — כבר הערנו לעיל שם).

ולפיכך אחרי שאמר הכוזרי שבסין תחלת השבת מוסיף לומר „והי' שם סוף גדר הקריאה", ל"א סוף הקריאה אלא גדר הקריאה, שיי"ל שה"ק ששם תחלת מזרח רק בנוגע לישוב בנ"א הקוראים שמות לימים, ולא ששם סוף גבול היום של העולם, כאשר הולך ומסביר שם: שהציון כלפי אר"י תחלת הישוב, ותהי' ציון מזרח (רק) לאר"י ובאמת הוא גם מערב לתחתית הארץ ותחתית הארץ מזרח לציון כו'. [עוד יש לבאר ענין „סוף גדר הקריאה" שר"ל בחזרה החמה

סימן י"ד.

כל הראשונים חולקים בכלל על הכוזרי והרז"ה.

ואעפ"י שעמ"ש נוטלה כל חודה של הפלאות על הכוזרי והרז"ה — עם כ"ז לא מתקבלת שטה זו על הלב. דלוא אפילו יהא שכל המדובר הוא רק מחצי הכדור העליון, דאין בכדור התחתון „בני אדם הקוראים שמות לימים” — עכ"ם אין מהסבא שלא להתחשב כלל עם חצי כדור התחתון ולא לתת גם לו מורה ומערב עד כדי לחשוב כל י"ב השעות שלו רק לחצי כדור העליון (ולטבור הישוב). בשגם כל החדוש הזה „שיש מקום ששם מתאחר היום י"ח שעות" מוזר הוא מצ"ע ואין לו שום מקור בתלמוד. וכל ההכרח שהכריח אותם לכך הוא מאמר ר"ז „צריך שיהא לילה ויום מן החדש שיתאים עם מאמר הברייתא נולד קודם חצות. שזה לחץ אותם לחדש שיש מקום מתאחר שם היום י"ח שעות מירושלם ונמצא ששם לילה ויום מן החדש בזמן שהמולד הי' גירושלם רגע קודם חצות.

ומשום הורות שבחדוש זה וגם משום שבכל אופן נשאר הדוחק הגדול (המשך הגנה)

בכתיבת ארבעה חלקים הכוללים שבכדור הארץ ומה שיש אחריו בינו לבין אר"י לקצה המזרח יחשב כו', כמו"כ עמ"ש הכוזרי „ואין להמלט ממקום משתתף” כו', ובמקומות אחרים עוד — קשה להבין דבריו, אבל בדרך כלל מתבארים גם רוב דברי קו"י עפ"י ההנחות שהנחנו.

גם בעל אוצר נחמד כמה כרכורים כרכר בסירושו. דרך משל; עמ"ש הכוזרי „והלך על הסדר להקדים הלילה כו"י סי' בזה"ל; הלילה הראשון התחיל קודם לבני אר"י מלכל בני עולם ואח"כ הי' הלילה על הסדר ליושבי כו', ובר"ה „אך המחלוקת שבינינו לבינם כו"י אומר; שעם האמת הברור שהתחלת היום הי' בטבור הארץ עד סוף הקריאה היא בצני מאוחרת ב"ח שעות אמנם משם ואילך אי אפשר שנחשוב בחשבון האיחור שא"כ יהי' זה העומד בטבור הארץ מונה מוצ"ש וזה שאצלו מורה תחלת השבת, וכן אם נאמר שחושבין הרבע הזה כדון הקדימה לאר"י יהי' זה העומד בתחלת צין עם שכנו מצד מערב מחולק בעמל"ע שלם ועוד שהרי ההתחלה היא מאר"י ושע"ז השיב שוראי זה שאמרנו הוא בערך בני מערב אר"י אמנם בני מזרחיים לה עד צין בעבור היותם מחות מרכיב יום כו"י ודבריו אלה חסרים הסבר, אבל לעיקר היסוד מתאימים גם רוב דבריו של „בעל אוצר נחמד” לדבריו, ראה למשל סירושו עמ"ש הכוזרי „מפני שמה שיש אחריו כו"י — שכו' בזה"ל; שמן הצין ואילך כלפי אר"י אין אנו הולכים בסדר הזה שעד צין וכל המרחק הזה אנו נוטלים למזרח אר"י מפני שאין המרחק הזה רביע שלם מהלך שש שעות אין אנו חוששין עליו ונוטלים להם חשבון הימים כמו באר"י ובקדימה כו'.

והוא בעל „אוצר נחמד” ספורש כתב אמנם כי אי יסן נכלל בכלל חינא ושייך למזרח „כמש"כ בריש דבריו (סוף הקדמה הי') בזה"ל; וצא ובדוק במפה המצא אורך, חינא והאי הסמוך לה שהוא ג"כ ברוחב כו' ובאורך כו'. מבואר שהוא כולל את האי שבמזרח חינא, היינו יסן, בחשבון חינא ובאותו הרוחב והאורך של חינא (מבלי נכנס לכאן בדקדוק מדת הרוחב והאורך שסמנו אז בהמפות).

לאוקמי מאמר ר"ז על קו שאין עליו שוכנים במציאות — לפיכך נזוורו כל הראשונים, וכל גדולי האחרונים, ורובם ככולם מבאור הסוגיא שבארוה הרז"ה והכוזרי, ונתנו לה באור אחר באופן שאין שום הכרח לחדשה מופלאה זו: רבנו סעדי, ורב האי, ורבנו נסים (ראה אוצר הגאונים על ר"ה ורשי" שם), הנשיאים רבי חסאן הדיין, ורבי יצחק בר' ברוך, ורבי אברהם בר' חייא הספרדי, ורשי" ותוס' והר"ח, הרמב"ם והראב"ד, הראב"ע (בס' העבור להראב"ע), המאירי, הרב ר' יצחק הישראלי, והתשב"ץ (בעיקר פירושו), וגדולי אחרונים רבים — כולם, כל אלה שדברו בסוגיא הזאת, בארוה בבאור אחר. ומהם שלא הביאו כלל פירושו של הרז"ה (והכוזרי) ומהם שהביאוהו והתמרמרו עליו בהרבה (נולת הריטב"א שאעפ"י שהביא סי' אחר עכ"ז סיים שפירושו של הרז"ה מחזור יותר, והתשב"ץ בפירושו השלישי, וראה להלן סי' י"ט מש"ש ע"ז):

הבאורים השונים של הסוגיא הקשה.

(א) הנה הגאונים (באוצר הגאונים) פירשו: שבנולד קודם חצות יש אפשרות שתראה הלבנה ונפ"מ לאכחושי סהדי שאם נולד אח"צ ואמרו ראינוה יודעים שעדי שקר הם, ומאמר ר"ז צריך שיהא לילה ויום מן החדש מדובר לגבי ב"ד שבחול"ל שבאם חשבו ומצאו שהי' המולד האמיתי תחלת ליל שלשים יכולים להחזיקו לר"ח.

(ב) רבי חסאן הדיין ורבי אברהם הנשיא (בס' העבור מ"ב ס"ז) פי' נולד קודם חצות היינו בקצה המזרח וראית הלבנה בקצה המערב (ושטתם בפרטות יבואר בעוה"י הלאה ס"ז). ואפי' רבי יצחק בר' ברוך החולק; על רבי חסאן הדיין לא על עיקר היסוד הזה פליג, (כמ"ש הלאה שם בעוה"י).

(ג) ורשי" פי' צריך שיהא לילה ויום מן החדש, היינו לא מן מולד הלבנה החדשה אלא מן זמן שנתכסה הלבנה הישנה.

(ד) ותוס' פי' צריך שיהא סדר הקידוש „לילה ויום” ולא יום ולילה.

(ה) והרמב"ם בפירושו על מס' ר"ה (שנדפס בחוברת. מיוחדת בירושלם שנת תרמ"ז, ומובא גם במאירי על ר"ה. ובתשב"ץ ח"ג רט"ו, וכדוגמתו נדפס כיום גם בהפירוש על הרמב"ם קה"ח ס"ז), באר הא דאמרו על מאמר ר"ז צריך שיהא כו', „וזה שאמר אבא אבוה דר' שמלאי נולד קודם חצות” — שזוהי קושיית הגמ', כיצד מתאימות שתי המימראות הללו? ומשני שמאמר אבוה דר' שמלאי איננו קשור למאמרו של ר"ז והוא רק לענין אכחושי סהדי שבאם נולד אח"צ ואמרו העדים ראינו הלבנה עדי שקר הם.

(ו) והראב"ד בפירושו על סוגיא זו דר"ה, בשם „כתוב שם” (שנדפס ע"י הרב חסידה בטשאן בחוב' הסגולה מ"ד, דף ל"ח) מביא פירושו של הרז"ה

ומערער עליו (1) ואומר: מצא זה מקום להתעטר בו בעדים שאינו שלו ולדבר בלשון אחרת ובשפה נכרית, והקושיא הברור מדבריהם הללו כי מה שאמר ר"ג בשית לדין (בבבב ובקצה המורח) ולדידהו (באר"י ובקצה מערב) ובי"ח לדין ולדידהו לא ימצא זה הענין במקום אחד. שא"א אם יהי' מחדתא ליושבי מזרח העתיקא לא תראה להם ביותר משית ואם יהי' להם העתיקא בשית תהי' החדתא ביותר מי"ח, שאם יהי' המולד חצי היום ליושבי צין תינח שית מעתיקא (ר"ל אם יהי' המולד בקצה מזרח הישוב בחצי היום יש אמנם שש שעות מעתיקא היינו משחרית עד חצי היום, דהא העתיקא מתראה בסוף הלילה קודם שחרית ונחשבת העתיקא משחרית), אבל תמניסר (י"ח) מחדתא תו לא משכחת לה (בכה"ג) שהרי י"ח לדידהו לשחרית הוי' להו (דמן חצי יום עד שחרית הוי' י"ח) וחדשה בשחרית לא מתחזיא עד הערב הרי הוא (לחדתא) שלשים שעות כו', אבל תמצא אותם (י"ח השעות לחדתא) מכוונת כשהי' המולד להם בחצי הלילה שלא

(1) ומסו' שהראב"ד פתח לפנינו שער חדש לבאור הסוגיא, כמו"כ בעל יהושע בישראל (שלא ראה את דברי הראב"ד שהי' בכת"י) הלך בעיקר מירוש, נולד קודם חצותי ג"כ בדרך הראב"ד (חצות לילה) אלא שהתאמץ לאוקמי החשבון של שעות העתיקא ושל חדתא באופן אחד (לא כהראב"ד) ובבאור חדש ומשונה — אמרתי לפיכך להביא פירושו בפרוטרוט, והמעיינים ימצאו ע"י פרושם כר נרחב להתעמק ולהרחיב הדיבור.

י"ח ע"ס זה אני מודיע; שחכמם חזים פרסם בסוף ספרו, יסודי העבור" (שנדפס שנת תרכ"ה) צד 55-56, באור נכון על הברייתא דסוד העבור" ומחדש (כנראה) מדעת עצמו שכונת הברייתא נולד קודם חצות" הוא חצות לילה, ומשום שריבר גבוהה והחריס כלפי רבוחינו הראשונים ולהי' ,שלא ידעו לפרש הברייתא אל נכון" והוא רק הוא לא תעה מן הדרך להעלות את הבאור הנכון — שקל למטרפטי' והעלה חרס בידו, ה'י' הזה אם כי הוא מפורסם, לחכמם מתימתיקי' שגה ונתבלבל כאן בחשבונותיו, ולא השיג את אשר השיג הראב"ד שא"א לאוקמי באופן זה את שעות העתיקא ושעות החדתא באופן אחד, ולא הבין לפיכך מדוע התקשו כל כך בבאור הסוגיא רב האי גאון ועוד.

חזים מפרש; נולד קודם חצות הלילה כו' לדין שית מעתיקא וי"ח מחדתא כשהמולד חל לבני בבבב ליל שבת אחר חצות ותראה להם הלבנה במוצ"ש אחר השקיעה ז"א אחר י"ח שעות, היינו שש השעות מחצי ליל שבת וי"ב השעות של היום, ואילו העתיקא נסתרה מהם רק חצי הלילה הראשון של שבת קודם המולד והר"ו שית מעתיקא, ומבולבל כאן חשבוננו בשתיים; חדא שהעתיקא אין לחשוב מתחלת הליל אלא מסוף הליל, כמ"ש אל נכון הראב"ד, שנית: הנה בחדתא חשב גם י"ב השעות של היום ואילו בהעתיקא אינו חושב רק שעות הלילה ולא י"ב השעות של היום מהטעם שביום הרי עכ"פ לא נראית הלבנה מעולם, כמו"כ בחשבון לדידהו שית מחדתא וי"ח מעתיקא נסתבך במכונה: שבאר"י שחל המולד קודם הלילה (הוא חושב לדין מתחלת ככל ואת אר"י ג"כ בראשיתה) רואים הלבנה החדשה תיכף לערב במוצ"ש וביום לא ראוה ג"כ מסני שאיננה נראית ביום לעולם א"כ לא נסתרה שם רק חצי הלילה של אחר המולד והר"ו שית מחדתא, ואילו הלבנה הישנה נסתרה מן ע"ש קודם הנץ עד לחצי ליל שבת, הרי גם כאן כ"י חשבון מטורס: את כיוסי הלבנה החדשה חושב אחר חצות לילה זמן שלא חתראה אז לעולם, ועם זה אינו חושב מה שלא חתראה ביום משום שביום אינה נראית לעולם, ואילו בהעתיקא חשב גם מה שנחכסה ביום!

תחכסה מהם החדשה כי אם י"ח שעות כי סוף י"ח יבוא להם בתחילת הלילה ויראו אותה, ואם יהי' להם המולד בתחלת הלילה לא ימצא להם לא שית מעתיקא ולא י"ח מחדתא כו', ואם יהי' להם המולד בחצי הלילה י"ח מחדתא משכח"ל כי הן משלימות בתחלת הלילה אבל שית מעתיקא (בכה"ג) שהמולד בחצי לילה) ליכא שהרי קודם לשית תחלת לילה ואין הישנה נראית בתחלת לילה (כ"א בסוף לילה). וכן הרקדוק הזה לאנשי מערב שלא תמצא אותם יחד (היינו י"ח מעתיקא ושית מחדתא באופן אחד), וכלל דברי ר"ג כן הם, שלא תמצא פחות משש מעתיקא ליושבי מזרח ולא פחות משש לחדתא ליושבי מערב כו'.

(2) ומדי דברינו מפירוש זה של רבנו הראב"ד ז"ל נסמוך לו גם פירושו של הגאון התוכן ר' יהונתן מרזינאי בספרו, "יהושע בישראל" (קה"ח פ"ז) שגם הוא (שלא ראה דברי הראב"ד הללו שהי' עדיין בכת"י) אומר ג"כ שבברייתא ל"א חצות יום והפירוש הוא גם חצי לילה, והוא ס"ל לו בזה דרך חדשה ומיוחדת לגמרי, שיש שש מעתיקא וי"ח מחדתא לפי חשבון יושבי מזרח החושבים מחצות לילה, וי"ח מעתיקא ושש מחדתא יש לפי חשבון יושבי אר"י החושבים מחצות יום.

והוא (בעל יהושע בישראל), מקדים לבאורו המחדש והמשונה שלו שתי הקדמות, האחת: שמקודם חשבו את המולד מתחלת ערב ואח"כ שינו והחלו לחשוב חשבונם מחצות, או מחצי יום או מחצות לילה (ואין זה שינוי ביסודי החשבון שנמסרו ושנשמרו משנות דור, כדברינו לעיל סי' י"א בהגהה, דכמו בחשבון הקודם מתחלת הערב גם בחשבונם אח"כ מחצות הוא עפ"י אותם הכללים היסודיים והידועים לנו), הקדמה שני', כי גם בבבב חשבו חשבון הכסוי והרא"י מטבור אר"י מקום שקדשו הלבנה.

ומפרש הסוגיא הכי: שמואל שאמר לא ידענא הי"ק לא ידענא אם פי' הברייתא נולד במזרח קודם חצות היום, שלפ"ז מן זמן המולד במזרח עד שתתראה הלבנה בירושלם (כשבאה לקצה מערב הישוב) רק י"ב שעות, או דלמא הכונה שהי' המולד במזרח בחצות לילה (כשהיו המאורות בקצה מערב הישוב) ועד שתתראה הלבנה בירושלם תעבורנה כ"ד שעות, וכי סליק ר"ז לאר"י שלח לבני בבבב, "צריך שיהי' לילה ויום מן החדש", להודיע שהמכוון נולד במזרח קודם חצות לילה, ודרוש כ"ד שעות עד שתתראה הלבנה בירושלם, ואח"כ הוסיף ר"ז לבאר בשם ר"ג כי הני כ"ד שעות מכסי סיהרא כו', שהכונה אעפ"י שגם בבבב חושבין חשבון הרא"י באר"י — נשאר חילוק בין בני בבבב לבני אר"י, שבאר"י חושבין מחצות יום ובבבב חושבין מחצות לילה, כשהי' המולד למשל בקצה מערב בחצות היום (בזמן שבטבור הארץ תחלת ערב) אז

בקצה מזרח חצי לילה, וא"כ אידי ואידי (חשבון אר"י מחצות יום וחשבון בכל מחצות לילה) חד שיעורא הוא, ור"י ור"ל ל"פ אהדדי ר"י שאמר מערב עד ערב היינו באר"י ור"ל שאמר מחצות לילה עד חצות לילה היינו בקצה מזרח הישוב. וחשבון „עתיקא“ ו„חדתא“ מבאר באופן מופתע זה: שעתיקא נקרא החשבון העתיקא מן ערב, וחדתא נקרא החשבון החדש מן חצות יום או חצות לילה: כשהי' המולד למשל חצות יום במערב הרי באר"י שחושבין מן חצות יום שלהם דרוש שתעבורנה י"ח שעות עד חצות היום באר"י, ומן חצות יום באר"י תעבורנה עוד שש שעות לחשבון החדש עד שתגיע למערב ותראה הלבנה, ואילו בבבל שחושבין חשבונם מחצות לילה של אר"י הרי עד שתבוא הלבנה מקצה מערב לטבור הים, שאז חצות לילה באר"י — רק שש שעות מעתיקא, וי"ח שעות מחדתא מן זמן חצות לילה לאר"י עד שתבוא שוב למערב ותראה הלבנה באר"י.

גם בספר מחר חדש (ל"ה דף כ') הביא בשם ס' בית לוי ובשם מרכבת המשנה ח"ב שפירשו גם הם נולד קודם חצות היינו קודם חצות לילה, ולע"ע אינני יודע כיצד פרנסו את החשבון של שעות העתיקא ושל חדתא עפ"ז.

ח) והיסוד יסד לו בזה יסוד אחר משלו: שאמר ר"ז צדיך שיהא לילה ויום כו' מדובר אמנם לבני בבל ובמולד האמיתי, אבל מאמר אבזה דר' שמלאי „נולד קודם חצות כו' מדבר ממולד האמצעי ובאמצע הארץ, ודוקא במולד תשרי, והניח בזה שלשה כללים: א) דבמולד תשרי יש לפרקים שמתקדם המולד האמצעי ממולד האמיתי עד לשעור 14 שעה ותרמ"ח חלקים (1080 חלקים בשעה, ו"א כל דקה 18 חלקים). ב) ויש הפרש בין אמצע הישוב ששם מדובר מנולד קודם חצות — לבין ירושלים שעור שעה ותרי"ב חלקים. ג) והלבנה החדשה נראית שליש שעה אחר שקיעה"ח, ובשעור של כ"ב שעות וחצי אחר המולד יש אפשרות של ראיית הלבנה החדשה, וכשנצרף חשבונות הללו:

14.648 (של התקדמות המולד האמצעי להאמיתי)
 1.612 (ההפרש בין אמצע הישוב עד לירושלים)
 6 (מן חצות היום עד לשקיעה"ח)
 360 — (שליש השעה של אחר שקיעה"ח)
 22.540 (הר"ז כ"ב שעות וחצי).

ובשעור זה אפשר שתראה הלבנה החדשה בירושלים, ובנולד אחר חצות שאי אפשר בשום פעם שתראה הלבנה והעדים אמרו שראו הלבנה עדי שקר הם, ובאם נולד קודם חצות שיש אפשרות בשום פעם שתראה הלבנה מקבלים את העדות (והו תוכן באורו בחשבון הכרייתא דסוד העבור ובנוגע לנדון דידן תבואר שטתו בעזריה הל"ה ס"י י"ז בפרטות).

ט) והתשי"ץ (ח"א ק"ח) באר הסוגיא: נולד קודם חצות במזרח, וראית

הלבנה באמצע הישוב כשהחמה נוכח מערב ששם חצי היום, ויש הפרש בין המולד להראי ב"ב שעות, ובקצה המערב יש הפרש ב"ח שעות בין המולד לראית הלבנה, וזהו „לדידהו י"ח מחדתא“ (כהפוסקים החושבים את קצה המערב לגבול אר"י ולפיכך כוהו „לדידהו“), והוא הביא אופנים עוד, ולהלן (ס"י י"ט) יובאו דבריו וידובר עליהם בעזריה.

הרי כל הראשונים בארו הסוגיא דר"ה באופנים אחרים ואין עוד שום הכרח להכנס בפרצה דחוקה הנז"ל של הרז"ה שיש מקום בכדור העולם ששם מתאחר היום י"ח שעות.

ועכשיו נביא בעזריה דעות גדולי רבותינו הראשונים החולקים בפירוש על שטת הכוזרי והרז"ה ושיוצא מדבריהם שהמזרח אינו רק שש שעות אלא י"ב שעות.

וקודם שנביא דברי הראשונים נקדים דברי הירושלמי המגידים ג"כ שלהמזרח כמו להמערב חצי כדור, ק"פ מעלות (י"ב שעות).

סימן ט"ז.

בירושלמי מפורש שהמזרח כמו המערב י"ב שעות.

ירושלמי (ר"ה פ"ב ד'): א"ר לוי כו' שלש מאות וששים וחמש חלונות ברא הקב"ה שישתמש בהם העולם קפ"ב במזרח וקפ"ב במערב ואחת באמצעו של רקיע שממנו יצא תחלת מעשי בראשית, מה שהחמה מהלכת לשלשים יום הלבנה מהלכת ב' ימים ומחצה כו', מה שהחמה מהלכת ל"ב חדש הלבנה מהלכת שלשים יום, א"ר יונה לית כאן שיעורא (דאין השיעור ל' יום מכון אלא הוא בקירוב), עכ"ד הירושלמי.

הרי מפורש אמרו שהמזרח כמו המערב קפ"ב מעלות וחצי לכאן וקפ"ב מעלות וחצי לכאן (דגם האחד שבאמצע מתחלק חצי למזרח וחצי למערב), ושהמרכז לחשבון המזרח והמערב הוא אמצעותו של עולם (וכמאז"ל שאמצעות הרקיע מכוונה נגד אמצעות הארץ שמשם התחילו מעשה בראשית, וראה הל"ה ס"י כב).

וכבר כתבנו לעיל שבאמת ישנן שס"ה מעלות, קפ"ב וחצי למזרח וקפ"ב וחצי למערב, דהלא החמה מהלכת בשס"ה ימים (ובקרוב לרביע), שס"ה מסלולים, בכל יום מסלול אחר, עד שמשלימה את מהלכה היא השנתית, והתוכנים שמחלקים לשס"ה מעלות, ק"פ למזרח וק"פ למערב, זהו משום שמספר ש"ס מתחלק לחלקים רבים בלי שברים.

ומה שנקרא בפינו בשם מעלות נקראות בירושלמי בשם „חלונות“ ובספרי

קבלה בשם „כויס“ (משום שהמעלות למטה מכוונים נגד המעלות שלמעלה המושפעים והמשיפעים אורות ומסוללים וכו') והכוונה למסלולי החמה במשך השנה, כמאמרם שם מה שהחמה מהלכת בשלשים יום (כמהלכה היא ממערב למזרח) מהלכת הלבנה בשני ימים ומחצה בקירוב (כמעגלה היא ממערב למזרח שמשלימה מהלכה בקרוב לשלשים יום).

ומבואר מכאן שהמזרח י"ב שעות והמערב י"ב שעות, היינו קס"ב מעלות וחצי לכ"א. ולדידן שאנו מחלקים לש"ס מעלות ה"ה ק"פ למזרח וק"פ למערב. ועכשיו נביא בעזה"י דברי רבותינו הראשונים ולה"ה המבארים גם הם שהמזרח שוה להמערב, כ"א י"ב שעות.

סימן ט"ז.

דעת שלשת הנשיאים שהמזרח הוא י"ב שעות.

וכן יוצא מדברי שלשת רבותינו הראשונים ז"ל, הנשיאים, רבי חסן ב"ר חסמאן הדיין, רבי יצחק ברבי ברוך, ורבי אברהם ב"ר חייא — שקו התאריך הוא בטבור היף. היינו י"ב שעות למזרח ירושלים. והנני להעתיק את תוכן דברי רבי אברהם בר חייא הנשיא בספרו „העבור“ הנוגעים לעניננו, ושמהם מתבלטת הרעה הלנו:

א. שלשת הראיות.

(א) במ"א שער ד' אחרי אמרו: הוי יודע שמרחק המזרח מן המערב ק"פ חלקים כו' חציו אחד למעלה מן הארץ ק"פ חלקים חציו השני למטה מן הארץ ק"פ חלקים כו', (שכדור הארץ מתחלק בכללו לחציו ממערב וחציו מזמטה) — מבאר את עלית השמש וזריחתה על חצי הכדור העליון בכל שעה ושעה, ואומר בזה"ל: וכשהחמה עולה וזורחה בקצה פאת מזרח היא נראית לכל השוכנים בתחלת פאת מזרח בארץ (ר"ל כשהחמה עולה בקצה פאת מזרח העולם שבטבור הים או היא נראית לשוכנים בתחלת המזרח שבישוב הארץ) ותהי העת ההיא תחלת היום להם (לשוכני קצה המזרח של הישוב) כו', וכשהחמה עולה עוד מפאת מזרח עד שהיא נראית גבוהה על הארץ בקצה פאת מזרח ט"ו חלקים (כשעולה החמה מקצה מזרח העולם היינו מטבור הים שער ט"ו מעלות) היא נראית במקומות הרחוקים מראש פאת מזרח (מראש המזרח שבישוב) ט"ו חלקים כשהיא זורחת עליהם, והעת ההיא תחלת היום להם (לשוכני ט"ו מעלות מקצה המזרח של הישוב), ויהי בין תחילת היום במקום ההוא ובין תחלתו בפאת מזרח (הישוב) שעה אחת, וכשהחמה מוקיפה

למעלות (מטבור הים) כו' עד שלשים חלקים היא נראית זורחת לשוכנים במקומות הרחוקים מפאת מזרח (הישוב) שלשים חלקים, ותחלת היום במקום ההוא סוף שעה שני' מן היום שבקצה המזרח, וכן בעלותה (מטבור הים) עד מ"ה חלקים כו' וכן הרחוקים בקצה מזרח ס' חלקים כו', והרחוקים ע"ה חלקים ביניהם חמש שעות, והרחוקים צ' חלקים הם השוכנים באמצעות הארץ יהי' ביניהם ובין קצה מזרח (הישוב) שש שעות, ויהי' ראש היום לשוכני אמצעות הארץ ומחצית היום לשוכני קצה המזרח כו' (אחרי שש שעות כשעלתה מקצה מזרח העולם עד לקצה המזרח של הישוב, ושם חצי היום, נעשה תחילת היום באמצע הארץ), ותהי' החמה מתרחקת מפאת מזרח כל ק"פ חלקים מחצית הרקיע שהם י"ב שעות (כשהחמה הגיעה נוכח טבור הארץ כבר עלתה ק"פ מעלות מפאת מזרח העולם שהוא טבור הים), והחמה בעת ההיא (כשעומדת נוכח טבור הארץ) שוקעת מעל קצות המזרח והוא תחלת הלילה להם (לשוכני קצה מזרח הישוב) וזורחת על אנשי קצות המערב והוא תחלת הלילה להם. עכ"ל.

הרי הוא אומר שבזמן שמתרוממת החמה מקצה פאת מזרח של העולם (בטבור הים) או תחלת היום בפאת המזרח של הישוב, והולך ומונה עד"ו כל מעלות עליות השמש מקצה פאת מזרח העולם לזרוח על חצי כדור הישוב עד שעולה החמה בק"פ מעלות לנוכח טבור הארץ. דמזרח הישוב לחוד ומזרח העולם לחוד.

ומרומז כאן עוד דבר, המבואר ביותר ביסודע (שמובא להלן סי' י"ז סעי' א' ד'). דלפיכך נקרא כל חצי הכדור מן טבור הים עד לירושלים בשם „מזרח“ משום שבכל זמן עלות החמה בק"פ מעלות הללו היא רק מזריחה על ישוב הארץ, ואינה מעריבה כלל על כל שום נקודה מנקודות הישוב (דבשש שעות ראשונות לעלייתה מן קו טבור הים עד לקצה מזרח הישוב מזריחה היא על רבע הכדור שמקצה המזרח עד לירושלים, ובשש שעות השניות לעלייתה מן קצה מזרח הישוב עד לירושלים מזריחה היא על רבע הכדור השני של הישוב, מן ירושלים עד לקצה מערב), וחצי הכדור השני שמן ירושלים עד לטבור הים נקרא לפיכך בשם „מערב“ משום שבכל זמן הקיפה בחצי כדור זה היא רק שוקעת, ומעריבה על כל הישוב ואינה עושה שום זריחה בשום נקודה מנקודות הישוב (בזמן הקיפה את רובע הכדור מירושלים לקצה מערב הישוב ה"ה מעריכה על רבע כדור שמן קצה המזרח עד לירושלים, ובזמן הקיפה מן קצה המערב לטבור הים היא שוקעת ומעריבה על רבע הכדור שמן ירושלים עד לקצה מערב).

(ב) עוד ראוי מלהלן במ"ב, שער ז', ששם מבאר הדרך הקבועי לראשי

החדשים וענין מולד זקן — הוב אומר בזה"ל: ואם יהי המולד שש שעות ולמטה כו' כאשר אמרו נולד קודם חצות בידוע כו', ואמר הדיין הישיש ר' חסאן בן מרחסן ז"ל שאתה רואה מן החלכה הזאת שרבותינו ז"ל היו מונים המולדות על אופן השוכנים בקצה מזרח הארץ כי אם אתה מהפך בכל מדינות הישוב שבצולם למצוא מקום שיהי החמה והלבנה נדבקים בחלק אחד בחצי היום ותהי' הלבנה נראית סמוך לשקיעת החמה במקום השני אין אתה מוצא הענין הזה בשום מקום בעולם, כי אם בין קצה המזרח וקצה המערב, כשיהי' המולד בקצה המזרח והראי' בקצה המערב וכו'.

ואחרי שהביא דברי הרב ר' יצחק ב"ר ברוך ושובר את שוברו ומחזק שסת רבי חסאן — מבאר והולך שע"כ חשבון המולד הוא בקצה המזרח (של הישוב) וראית הלבנה בקצה המערב (של הישוב) — מחשבון י"ח השעות של כיוסי הלבנה באותו היום של אחר המולד, ושאר אותן י"ח השעות נראית הלבנה באחד המקומות.

ואני שואל לכל מבין דבר שיאמר לי: מדוע הוא טוען: שאם אתה מהפך בכל כדור העולם אין למצוא מקום שיהי' המולד בחצי היום ותהא הלבנה נראית סמוך לשקיעתה במקום אחר בלתי רק אם מקום המולד בקצה המזרח והראי' בקצה המערב — הלא ישנה גם מציאות שכזו: שהמולד בחצות היום מעל ירושלים ואחרי י"ח שעות תראה הלבנה לכשתהא בקצה המזרח. ואפי' שאופן זה איננו מרווח דבזמן שהלבנה על קצה המזרח רואין אותה שוכני טבור הים ולא שוכני הישוב — אכתי הלא יש לאוקמי פשוט; שהמולד בקצה המערב ואחרי י"ח שעות כשהלבנה מעל ירושלים תראה לשוכני קצה המזרח? למה דוקא שהמולד במזרח והראי' במערב אמאי לא בהיפך, שהמולד במערב והראי' במזרח? עוד אפשר לאוקמי: כשהמולד בכל אחת הנקודות שמקצה המערב עד טבור הים ותהא הלבנה נראית באחת הנקודות שמקצה המזרח עד לאר"י.

וע"כ הוא הדבר שדברנו שקו התאריך הוא בטבור הים. וא"כ אם תצייר לך שהמולד בירושלים או שהמולד בקצה המערב או בכל אחת הנקודות שמן ירושלים עד טבור הים — אין למצוא שאחרי י"ח שעות תראה הלבנה באותו היום, דמיד שעבר מעגל היומי את קו טבור הים כבר הי' יום אחר, ונמצא שבכל כה"ג אין לאחרי י"ח שעות אותו היום אלא יום אחר.

ג) עוד ראוי שלישית שלא ס"ל שבקצה המזרח מתחלף היום — מכל מה שדיבר שם שבקצה המזרח (של הישוב) אורבא מתקדם היום בשש שעות ולא שמתאחר בי"ח שעות: בהביאו שם (74) את דברי הרב ר' יצחק בר'

ברוך אומר: כי עת שקיעת החמה בקצה מערב (כשהחמה בטבור הים) ביום ראשון היא עת זריחה בקצה מזרח ביום שני. ועד"ו אומר שם הלאה (צד 55): „כי אם יהי' המולד קודם י"ח שעות בקצה מזרח כל מקומות הישוב בהם קודם מזה". שר"ל אם המולד בקצה מזרח בצהריים ה"ה בכל שאר מקומות הישוב קודם חצות היום. אחרי שבמזרח מתקדם היום. וכ"כ הלאה בסוף המאמר. בבארו הסוגיא לדידן ולדידהו שמסיים ואומר: ובידוע שעת המולד אם הוא במזרח בחצי יום ראשון — המולד הזה במערב בחצי ליל ראשון והלבנה מסתתרת תחת אור החמה במערב ונראית עליהן (ליושבי מערב) בתחלת יום שני. (1).

ה"ה אומר ושונה כ"פ שבקצה המזרח מתקדם היום בשש שעות ולא שמתאחר בי"ח שעות.

(1) וסוף מאמרו שם צביג, וצריך נגד דיסקוני: בבארו שם הסוגיא לדידן ולדידהו, שלדידהו במזרח נתכסית הלבנה שית מעתיקא קודם המולד ויית מחרתא אחר המולד, ולדידהו במערב לתפך נתכסית י"ח מעתיקא קודם המולד ושית מחרתא אחר המולד (כאמור בגמ') — הנהו מצויר נאח בחשבון השכי ובוה"ל: כאלו היה המולד בקצה המזרח של חצי יום ראשון ובידוע שהלבנה מתכסית תחת אור החמה י"ח שעות קודם המולד ומפני זה אנו אומרים שהיא נתכסית בתחלת יום ראשון במזרח כו' ובידוע שעת המולד אם הוא במזרח בחצי יום ראשון המולד הזה במערב בחצי ליל ראשון והלבנה מסתתרת תחת אור החמה במערב ונראית עליהן בתחלת יום שני, נמצאת מסתתרת מכל הישוב כ"ד שעות שהם יום ראשון כולו, ועל אנשי מזרח היא מסתתרת בתחלת ליל ראשון וכינה ובין המולד י"ח שעות ולא נשאר לעת הראי' במערב כי אם שש שעות כדאמרי לדידהו שית מחרתא ויית מעתיקא, ולאנשי מערב מתכסה שית מעתיקא מפני שהמולד הי' במערב בחצי ליל ראשון והלבנה התחילה להסתתר בתחלת הלילה וכן היא מתכסה במערב י"ח שעות מחרתא חצי ליל ראשון אשר הי' בו המולד במערב עד תחלת ליל שני שהלבנה נראית עליהם, והוא שאמרו לדידן שית מעתיקא ויית מחרתא, עכ"ל.

והרי כאלו הפך כאן הקערה על פיה: א) עושה חשבון שבמזרח מתכסה י"ח מעתיקא ושש מחרתא ובמערב שש מעתיקא וי"ח מחרתא, ההיפך מהנמרא ומדבריו הוא. ב) ועל חשבון המזרח (שהוא לדידן) מסיים כדאמרי לדידהו כו', ועל אנשי המערב (שהוא לדידהו) מסיים והוא שאמרו לדידן כו'.

והנראה שבנוגע לחשבון התכסות הלבנה בכ"ד השעות — חושבין רק ממערב ששם נראית הלבנה, ובנוגע לחשבון המולד חושבין כנראה גם במערב חצי היום כפיית המולד שבמזרח, ודמיתי לומר שנפל כאן טעות המעתיק (והמעתיק אומר בהקדמתו שהוא העתיק את ספר העבור מן ש"ת העתקות נפרדות, אחת מבית העקד בפריז ואחת מבית העקד אוכספורד, ותקן שם תקונים שונים) ובמקום שכתב ועל אנשי מזרח צ"ל ועל אנשי מערב, ובמקום שכי ולאנשי מערב כו', וכן היא מתכסה במערב כו' — צ"ל במזרח, אלא שלט"ו לא מובן למה מוזכר, מפני שהמולד הי' במערב בחצי ליל ראשון כו'. ות"ת אחד מחכמי ישיבתנו הק' עץ-חיים חוה לפני את דעתו לקיים את הנירסא: שבדברו על אנשי המזרח דיבר לגמרי מהתכסות הלבנה במערב (כדברינו לעיל משום ששם ראית הלבנה) ועושה גם את החשבון י"ח מחרתא כו' ג"כ בנוגע למערב, ולפי מה התכסות במערב בתחלת ליל א' כשהיתה הלבנה בטבור הים נחשבה תחלת התכסותה במזרח בבקר יום א', והר"ו שית מעתיקא ויית מחרתא, ובדברו על אנשי המערב נחשב ומן המולד יום חצות א' כמו במזרח ולפיכך מדבר גם שם מחשבון המזרח שית מעתיקא, ובאמרו וכן היא מתכסית במערב

נורב א' ממצדדי השטה של י"ח שעות לאיחור היום" התפתל עמדי בנוגע לראי' זו ואמר לרחותה; שי"ל שהני שש שעות המקדימות מירושלם הן אחר הקו של י"ח השעות. היינו בתחלת רבע הכדור כלפי ירושלם. אבל ד"ז ודאי אא"ל. דהנה כל עיקר י"ח שעות (מדויקות) לקחו הרז"ה והכוזרי רק מן שש השעות (המדויקות) של המולד בירושלם „מנולד קודם חצות“ (ואא"ל י"ח שעות ושש שעות הללו הן בלתי מדויקות לגמרי בלתי אם נאמר שגם כ"ד השעות שאמר ר"ג הן רק בקירוב. כדברינו לעיל סי' י"ג ד'. וד"ז אינו מתקבל). ואין לנו אלא אחת משתי אלו. או שעל קו קצה המזרח הן י"ח שעות מאחרות. ובאופן זה אין עוד שש שעות מקדימות (ואחת היא לנו בכמה מתקטנות שש השעות אפילו במשהו). או ששם יש שעות מקדימות ובאופן זה אין י"ח שעות מאחרות. וזה פשוט למבין).

ד) וכשנתבררה לנו דעת רבי אברהם בר חייה הנשיא שהיא גם דעת הדיין הישיש רבי חסאן (שכל גדולי הראשונים העריצוהו מאד) — ממילא יוצא שכן גם דעת רבי יצחק בר' ברוך ז"ל בנוגע לפרט זה של קו התאריך. דהוא חולק על רבי חסאן רק בנוגע למקומות המולד וראית הלבנה. שלפי דעתו אינם בשני קצות המזרח והמערב. דאין ראית הלבנה בקצה המערב מועילה לשוכני קצה המזרח. ולא לשוכני ירושלם ששם היא קדוש הלבנה. אבל בנוגע למקום התאריך של ימי השבוע ושאין מקום לאיחור י"ח שעות מירושלם — ע"ז לא פליג גם הוא. דא"כ לא היה צריך לערער רק על הפרט של ראית הלבנה. אלא על עיקר היסוד של קו התאריך.

ב. מקום לערער.

ויש מערערים ממאמר אחר שבס' „העבור“ הנראה כסותר לדברינו. באמרו שם שבקצה המזרח של הישוב מתחיל אמנם היום. והוא מאמר א' שער עשירי ששם כ' בזה"ל: ויתן אותם א' ברקיע השמים להאיר על הארץ כו' ללמדך שהמאורות נתנן המקום ברקיע בעת בריאתן בענין שיהי' אור פשוט על הארץ כולה (ר"ל על חצי הישוב כולו). ואין הענין הזה נמצא אלא בעת היות החמה באמצע קשת השמים אשר על הארץ כו' בעת ההיא מאירה על כל הארץ. (היינו על כל חצי הכדור העליון). שוכני קצה המזרח רואין אותה כשהיא שוקעת ושוכני קצה המערב רואין אותה כשהיא זורחת כו'.

(המשך ההגה)

י"ח מחדתא כונתו לחשבון המולד במזרח כרי לחשוב גם במערב את המולד מחצי היום (וכנו' לעיל לעיל שבנוגע למולד מתחשבין עם המזרח). אבל כמה קושי רב יש בדבריו גם (וביותר) למי הנבאר הזה. והיות שעכ"ס אין ענין זה נוגע לעצם ענינו אין רצוני להאריך בפרוטרוט בבאר ובקושי דבריו אלו.

ובמקום הזה (כשהחמה בחצי קשת השמים) היא שוקעת מעל ראשי קצות המזרח הוא תחלת הלילה להם. ומצאנו הכתוב מנה הימים בששת ימי בראשית מתחלת הלילה שנאמר ויהי ערב ויהי בקר כו'. ולמדנו שהענין הזה אינו אלא על אופן קצה המזרח. וראוי המקום הזה לתחיל ממנו מפני שרקיע מתחיל משם לסבוב ולעלות על הארץ. וראינו מכאן שרבותינו ז"ל מנו כל חשבונם במולדות ובתקופות על המקום הזה הוא קצות המזרח וכל שהם אומרים נולד קודם חצות כו' אין אומרים אלא בקצה מזרח לבד ולא במקום אחר מכל מקומות העולם. ואני מביא ראיה לדברי רבותינו ז"ל על הענין הזה כשנבוא לפרש להלן מ"ב שער ז' (המובא לעיל) דרך קבועי לראשי חדשים והמועדים. עכ"ל שבשער ההוא.

הרי הוא אומר: שע"י שהיתה תלית המאורות בקשת השמים ה"י תחלת הערב הראשון בקצה המזרח. ולפיכך ראוי אותו המקום להתחיל ממנו הימים. ומנו כל חשבונות המולדות מקצה המזרח.

ב) אבל אין מכו"ז סתירה לדברינו הנז"ל הנסעדים מדברי ספר העבור בעצמו. דכאן במאמר זה הלא מפורש דיבר (גם הוא) רק בנוגע לחצי כדור הישוב דבאותו המקום שאומר שבקצה המזרח התחילה שוקעת אמר כמו"כ שבקצה המערב התחילה זורחת. וה"ה אומר שבתשעים מעלות למערב ירושלם קצה המערב. ואלו ה"י קו התאריך בצ' מעלות לטבור הארץ ה"י שם תחלת המזרח (לא קצה) וה"י גומר המזרח צ' מעלות למערב ירושלם. ושם ה"י מתחיל המערב וגומר על יד קצה המזרח. בעברו השני. ופ"י"ב שגם כאן המדובר רק בנוגע לשני קצות חצי הכדור העליון. וככל מה שדברנו לעיל (סי' י"א וי"ג).

ג) רק בנוגע לחשבון המולדות והתקופות דעתו אמנם שחושבים מקצה המזרח (של הישוב). ושעל נקודה זו אמרו נולד קודם חצות כו' (אבל לא בנוגע לתחלת ימי השבוע שמוה אינו מדבר כאן).

וכי תקשה עכ"פ מכיון שלדעתו נתלו המאורות בחצי היום של ירושלם ותהי' רגע השקיעה הראשונה בקצה מזרח הישוב — הרי שם התחיל ויהי ערב (לראשונה). אבל א"כ הרי תקשה קושיא יותר גדולה שלפ"י לא ה"י יום הרביעי הראשון בשום מקום מהישוב לילה ויום: בקצה המזרח ה"י יום הרביעי רק רגע אחת (רגע השקיעה). והלאה 15 מעלות לירושלם ה"י כל יום הרביעי רק שעה אחת. ובירושלם ה"י היום רק שש שעות של אחר הצהריים. ובקצה המערב ה"י רק יום ולא לילה. והיתכן? וזו מה שהקשה עליו גם היסודע (כמובא להלן סי' י"ז סעי' א' ב'). ועד"ז עמדנו גם על הפוסקים האומרים שתלית המאורות היתה במעלה מ"ה ממזרח ירושלם. (וכאשר ידובר בעזה"י הלאה בסי' כ"ב). אבל באמת זמן תלית המאורות לא בא להתחיל את היום אלא להשיג את היום. זאת אומרת

שמעגל המאורות של יום הרביעי השליש את היקף היום הקודם. בכל נקודה ונקודה לפי מקומה היא. והתחלת אותו היום לא נחשב כלל מזמן תלית המאורות כי אם מזמן תחלת הערב בגמר יום השני עפ"י המאור הראשון, כאשר ידובר ע"ז לחלן (שם סי' כ"ב).

והוא אין דבריו שם נוגעין לקו התחלת ימי השבוע. וכל עיקר דיבר שם בנוגע למקום חשבון המולדות (והתקופות). ואין חשבון המולדות קשור בחשבון קו תחילת היום, וכמ"ש היסוד'ע כמובא הלאה (סי' י"ז סע"א) שאפשר לשנות את מקום החשבון וגם זמן החשבון מן ערב לחצות היום או לחצות הלילה, (וכמבואר בס' יהושע בישראל קה"ח פ"ז). והלא גם המולד הראשון של היצירה לא התחיל מתחילת היום, דהמולד הראשון הי' בהר"ד. וזאת אומרת ה' שעות ר"ד חלקים ביום ב', ולא מתחילת הערב. (1).

ג. עדות המסייעת.

ואם כי דברי סי' העבור מעידים על עצמם — עם כ"ז לא אמוע מלהביא עד גדול ונאמן המעיד גם הוא על שטת שלשת הרועים הנז"ל. את רבנו יצחק הישראלי האומר בספרו „יסוד'ע" גלויות שדבריהם מנגדים לגמרי לשטת הרז"ה והכוזרי. (שתחלת היום בצין): היסוד'ע במ"ב פ"ז ד"ה ועתה אתחיל — אומר בזה"ל, ואקח מרכז החמה ואעמידנו נוכח טבור הים והי' אז רגע שקיעה"ח של יום ששי בקצה מערב ובאמת אז כבר חצות ליל שבת בטבור הארץ. ואז זורחת החמה בקצה המזרח כלומר עת הבקר שם. אבל לא נתברר לנו עדיין איזה בקר הוא שם, אם הוא כבר בקר של יום השבת כמו שאמרו רבי חסמאן הדיין והרב ר' אברהם בר' חייא והרב ר' יצחק בר' ברוך ז"ל וכמה אחרים עוד כו', או שמא הבקר הזה

(1) ומראש נתקשיתי; באיזה מולד (ותקופה) מדבר רבנו אברהם הנשיא — אם ממולד האמתי הרי אין לו קו קבוע שהיה משנה מקומו מסעם לפעם, ול"ש לקבוע קו לחשבון, ואם מדבר ממולד האמצעי (שהוא הבסיס לחשבון מולד האמתי) הרי באו התוכנים להסכמה אחת שכל החשבון הישראלי של המולד (היינו האמצעי הבסיס לאמתי) — הוא רק מקו ירושלים, ובאמרנו למשל המולד שעה 12 בצהריים המכון בירושלים, ואילו במזרח ירושלים או בשעת המולד כבר אחר הצהריים ובמערב ירושלים המולד קודם הצהריים (ועד"ז ידובר בעוה"ז להלן סי' י"ח גם בנוגע לשטת התשב"ץ). ואחרי ראותי לרבני היסוד'ע ורבני יהושע בישראל הנז"ל התבוננתי שאין כאן קושי; דאעפ"י שחשבון הרז"ה (מבהר"ד) הולך ונמשך ע"ה קו ירושלים — מימ' אפשר הי' לבני בכל לקבוע חשבונם מקצה המזרחי ג"כ עפ"י אותו החשבון של קו ירושלים, היינו בהקדם שש שעות מחשבון ירושלים, ובאמרם גולד קודם חצות למשל במזרח ירושלים — אין זה לפי חשבון בהר"ד הולך ונקבע על טבור הארץ אלא בהקדם של שש שעות מקו ירושלים. (ותפסו חשבונם בהקדם שש שעות משום שמושב בב המסך על לקצה מזרח הישוב והתחילו חשבונם ממקום ראש המזרח של טבור הארץ).

לשוכני קצה המזרח אינו עדיין אלא בקר של יום ששי כמו שחשבו קצת המדברים בזה. כגון בעל סי' הכוזרי ובעל המאור כו' עכ"ל. היה אומר שאותה נקודה בצין שהכוזרי והרז"ה אומרים ששם מתאחר היום ב"ח שעות — אומרים שלשת הראשונים הנז"ל שלא כן הוא אלא אדרבא שם מוקדם היום מירושלים בשש שעות, וככל דברינו לעיל.

סימן י"ז.

דעת היסוד'ע הברורה שהמזרח י"ב שעות.

מכל רבותינו ז"ל הנהו רבנו יצחק הישראלי היחידי שהרבה כל כך לדבר במפורשות ובארוכה, על קו התאריך, ועל קו המרכז. ומשום שדבריו ארוכים ומפורזים ומהם עמוקים, ורבים לא הטריחו א"ע לרדת לעמקם והבינם באופן לא משוער כלל — לפיכך אמרתי להביא את כל תוכן דבריו, (אם כי יארכו) ולנתחם ולבארם פיסקא פיסקא, כדי להקל על המעיין בהם. ולהסיר כל שום ספק בכונתו ובשטחו הבהירה.

א. דבריו המפורשים שקו התאריך הוא בטבור הים.

(א) קודם כל נעתיק דבריו שבמ"ד פ"ח, ששם צועק ככרוכיא על שטת הכוזרי והרז"ה שבצין מתאחר היום ב"ח שעות. אחר שבאר שם הסוגיא דר"ה שכל שהמולד הוא בפחות מ"ח שעות על היום אי אפשר שתתראה הלבנה באותו היום (עפ"י חשבוננו שהבאנו לעיל סי' י"ד). ואחרי שבאר זמני כסוי הלבנה הישנה והחדשה — אומר וחוזר ואומר שבזמן תחלת ליל שבת בירושלים אז בקצה המזרח (בצין) כבר חצי ליל שבת, כי שם מוקדם היום בשש שעות מירושלים (כדברי שלשת הראשונים הנז"ל בסי' ט"ז), ולא ששם מאוחר היום ב"ח שעות. ואח"ז אומר בזה"ל; ודע כי בעל סי' המאור גם הוא ז"ל נשתבש בפ"י ההלכה הזאת ובמה שאמר כי על אמצע אר"י מיוסד חשבון המולדות וכי על קצה המזרח הוא סמך ראית הלבנה בחדושה. וכדי להעמיד סברתו זאת הוצרך לייסד ולומר כי בכדי י"ח שעות תזרח החמה בכל יום בירושלים קודם שחזרה. ביום ההוא בקצה המזרח וזה לא אמת כלל והוא שבוש גדול ושינוי סדרי בראשית.

הרי צווח הוא בהרבה על הרז"ה האומר שמתאחר היום י"ח שעות ואומר ע"ז שזהו שבוש גדול ושינוי מעשי בראשית וכו'.

(ב) ובמ"ב פ"ז מבאר שטתו בארוכה ומבהיר את חשיבות טבור הישוב (ירושלים) בתור המרכז: שם בד"ה „ואתחיל עתה" מתחיל בזה"ל; ואקח מרכז

החמה ואעמידנו נוכח טבור הים כו' שברגע הזה חשך הלילה מתפשט על היבשה כולה ואין לך ברגע זה מקום ביבשה שיהי שם יומם, (בתקופה הזאת או שחשבו שאין יבשה בחצי כדור התחתון או שדברו רק מיבשה שיש בה בנ"א הקוראים שמות לימים, כלשון הכוזרי וכדברינו לעיל סי' י"א), ומאז תחיל על גלילה לזרוח ולהאיר על הארץ ובקצה מזרח (של הישוב) זורחת תחלה ושאר בני הישוב הם אז בלילה, ועל הסדר הזה הולכת וזורחת על מקומות הישוב באורך הישוב עד שתגיע נוכח אמצע הישוב, ואז (בזמן הגיעה לאמצע הישוב) היא זורחת לקצה המערב (של הישוב) לאחר י"ב שעות שעברו (היינו י"ב השעות שעברו מן זמן היות החמה בטבור הים עדי הגיעה לאמצע הישוב), נמצא כי ברגע מעמד מרכז החמה נוכח אמצע הים אז יתחיל אירה להתילד ולהראות על פה האדמה עד שהרגע הזה בהתיחסו למקומות הישוב דומה בעינינו לעת צאת הולד ממעי אמו, ובשביל זה אני אומר כי ראוי הרגע הזה להיותו מחק האמת ולפי הטבע — תחלת היום וראשיתו, ובאמת נוכח טבור הים הוקבע מרכז החמה והועמד בתחלת היצירה כשאר א' יהי אור, וגם בתחלת ליל רביעי כשנקבעו המאורות לקיים מ"ש להאיר על הארץ כו' ר"ל על היבשה, ולשם נוכח טבור הים ה' מעמד החמה בסוף כל יום ויום מימי היצירה כשנאמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, שענינו ויהי (אז) ערב בקצה המערב ויהי (אז) בקר בקצה המזרח, וכמו"כ נוכח טבור הים ה' מעמד החמה בסוף יום הששי כאשר נגמרה מלאכת שמים וארץ וקדש היום ואמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם כו' ונשלם אז הרקיע שש הקפות שלמות כו', ובשביל זה אני קורא הרגע הזאת (כשהחמה נוכח טבור הים) רגע מולד העולם הואיל ובו יצא העולם מתחילה מהאפיסה והשלילות להמציאות והויות, וראוי הרגע הזה להיות "מולד העולם" הואיל ובו מתפשט החשך על פני האדמה כולו, וכשאר יהי אור תחיל האור נראה על הארץ ונברא הכל ויצא לפועל כו'.

(ואחר שחולק שם על רבי אברהם ב"ר חייא הספרדי במ"ש "שנוכח טבור הארץ ה' מעמד מרכז החמה בעת תלית המאורות — מוסיף לומר עליו: שלפי סברתו של ראב"ה יתחייב לומר שיום רביעי שבו נתלו המאורות וכן אחד מששת ימי בראשית לא ה' שום אחד מהם שלם במדתו כו' — כדברינו לעיל פס"ז סעי' ב' ג.)

כאן ביאר שטתו שבטבור הים ה' רגע מולד המאורות ומשם התחילה החמה להתעגל, ומרמז מה שאח"כ מבאר בארוכה (כמובא להלן ה) שבי"ב השעות הללו שבהן הקיפה ומקיפה את חצי הכדור מן טבור הים עד לאמצע הישוב היא רק מזריחה להישוב, כי על כן נקרא חצי כדור זה, שמן טבור

הים עד לטבור הישוב, בשם "מזרח". וכדי שלא תאמר שהיום מתחיל מהבקר כיון שברגע מולד העולם התחילה הזריחה לעשות בקר לישוב — (אם כי כבר אמרנו לעיל שם שאין הכרח מן זמן תלית המאורות לקביעות קו התחלת היום) — הוסיף לאמר בזה"ל:

ואחר שנתבאר כי נוכח טבור הים נקבעה החמה בתחלת היצירה בא והתבונן כי בעבור היות רגע מולד העולם מכל יום הוא רגע תחלת הלילה בקצה המערב, ששוכני אר"י נחשבים מהם כו' לפיכך ראוי לפי התורה והאמת לשום תחלה וראש לשמירת שבתות ומועדי מעת שקיעה"ח, כלומר שמתחילה קדושת היום במערב, ועוד יש לזה טעם ויסוד אחר לפי שחדשינו הם חדשי לבנה כו', והלבנה החדשה אינה נראית אלא בתחלת הלילה לפיכך מן הדין להיות ימי החדש גמנים בתחלת הלילה כו'.

(ולזה מביא גם את המאמר שהבאנו לעיל סי' ט"ז אשר בו מעיד ששלשת

הנשיאים פליגי על הכוזרי והר"ה ואומר:)

ג) ועתה אתחיל לברר ולהודיע כיצד נוהג סדר קריאת כל יום ויום מימי השבוע בשמו, במקומות הישוב שמקצה מזרח ועד קצה מערב, ואקח מרכז החמה נעמידו נוכח טבור הים ונציע שהי' אז רגע שקיעה"ח של יום ששי בקצה מערב ואז כבר חצי ליל שבת בטבור הארץ ותחלת זריחת החמה בקצה המזרח, ולא נתברר עדיין איזה בקר הוא שם בקצה המזרח אם הוא כבר בקר של יום השבת (ששם מתקדם היום מירושלם בשש שעות) כמו שיאמרו רבי חסמאן הדיין והרב ר' אברהם ב"ר חייא והרב ר' יצחק ב"ר ברוך ז"ל וכמה אחרים עוד וזלתם כו' שכולם מסכימים ואומרים בשקצה המזרח יתחיל היום (להישוב) להקרא בשמו תחלה ואחריו יקרא בפי בני שאר מקומות הישוב כו', או שמא הבקר הזה של קצה המזרח הוא בקר יום ששי כמו שחשבו קצת מדברים כגון בעל ס' הכוזר ובעל המאור כו', ועתה ראה איך סברתם (של הכוזרי ובעה"מ) נעקרת מאליה ואין לה טעם וענין כו', (והולך ומבאר שם איך אין לדבריהם יסוד במה שיסודו שבי"ח שעות מתאחר היום בקצה מזרח), כי בעת רגע חצות יום שבת בטבור הארץ הלא אז עומדים לפי סברתם כל בני הישוב ביום השבת (לבני ישוב המערבי או קודם חצות) וזלתי בני קצה מזרח או להם תחלת ליל שבת (לפי סברתם), ושואל אני אותם (את הכוזרי ואת הר"ה) שיאמרו לי על בני חצי הישוב המזרחי (היינו מן צין ועד ירושלם) באיזה יומם הם עומדים אז, אם ביום שבת אחר חצות הנה יכחישו א"ע במה שיסודו כי י"ח שעות יתחיל היום להקרא בירושלם קודם קצה המזרח כו', ועוד הם מכחישים א"ע במ"ש כי בטבור הארץ או מירושלם התחלת קריאת היום אחרי שמקומות

המזרחיים האלה הם מוקדמים, ואם יחזרו לומר כי ביום ששי הם עומדים כו' שוב יכחישו עצמם במ"ש שבקצה המזרח יכלה קריאת כל יום כו' (דהא גם אחר ציץ מתאחר היום וביותר מ"ח שעות). ועוד איך יתכן שיהי' לוי השוכן בטבור הארץ עומד בחצות יום השבת ויהודא שכנו יאמר לא כן אלא ביום חצות ו' אנו עומדים — האין זה התול' כו'. ובאמת לא יתכן לבני'א (שוכני יבשה) הרואים את החמה כאחד שיהי' מקצתם קוראים אותו בשם פלוני ומקצתם בשם יום אתמול.

(ד) (עוד מתמיה עליהם): ואיך השתדלו לתת סדר נכון לפי סברתם לדגי הים לקריאת ימי השבוע (שלא רצו לקבוע את קו התחלת היום בטבור הים שלא יתבלבלו „דגי הים“ בקביעת יומם) וקבעו את התחלת היום בקצה הישוב המזרחי שיתבלבלו עי' בני אדם השוכנים זאי' בקביעת יומם, (ומסיים בתרעומתו עליהם בזה"ל): וכל השבוע והבלבול בא להם לפי שחשבו כי התחלת קביעת כל יום מימי השבוע הוא ממקום אחר ולא מקצה המזרח (של העולם בכלל).

(והיות שלפיי' הנה מצד היצירה תחלת היום בטבור הים, ומצד הסכמת התורה צריך להיות תחלת היום בקצה מערב, ששם התחיל הערב הראשון כשהועמדה החמה בטבור הים, ויהי ערב בקצה מערב ויהי בקר בקצה מזרח — ומה הנחת לירושלם ואר"י? לפיכך הוסיף ע"ז גם את המאמר דלהלן, אשר בו הוכיח בדברים ברורים הטעם מדוע נקרא חצי הכדור הקדמי „מזרח“ וחצי השני „מערב“, ושע"ז מתברר גלויות שאר"י וירושלם הוא המרכז שממנו מתפצל המזרח מכאן והמערב לכאן, באמרו בזה"ל):

(ה) ועתה כו' לברר הענין עוד ולהוציא משפטו לאור אקח מרכז החמה ואעמידנו נוכח אמצע הישוב לפי שמהרגע הנה מתחילה החמה לשקוע במקומות הישוב בכל יום ובקצה המזרח שוקעת תחלה כו', ועד סוף י"ב שעות (מן הזמן שהיתה מעל אמצע הישוב עד זמן שבאה נוכח טבור הים) אין החמה זורחת לשום מקום מהישוב אלא הולכת ושוקעת במקומות הישוב זאחי' על הסדר עד שתשקע החמה בקצה מערב באחרונה (כשבאה החמה לטבור הים) ויהי' הערב הזה הערב האחרון בישוב, ונתחייב שיהי' סוף קריאת כל יום מימי השבוע כולה בקצה המערב, דהרגע הנה (כשהחמה שבה לטבור הים והגיע הערב לקצה המערב) הוא הרגע של מולד העולם, וכשתגיע החמה ביום הששי נוכח אמצע הישוב אז שוקעת בקצה מזרח תחילה ויתחיל שם יום השבת להקרא בשמו תחילה לפי הסכמתנו (ר"ל לפי הסכמתנו שמתחיל היום מתחלת ערב ובקצה המזרח מתקדם היום ולא שמתאחר כפי סברת הכוזרי והר"ה) ושאר בני הישוב עומדים עדיין ביומם של יום הששי, ומאז ואילך עד סוף י"ב שעות שוקעת לבני הישוב זאחי' על הסדר מקצה מזרח

עד שתשקע באחרונה בקצה המערב, ושם יום הששי הולך ומסתלק והשבת נכנס להם עד שיחול השבת להקרא בפי בני קצה המערב באחרונה (כשהגיעה החמה לטבור הים והחל ליל שבת במערב). כלומר לאחר י"ב שעות ממה שהתחיל בפי בני קצה מזרח (לומר מזמן שעמדה החמה נוכח אמצע הישוב עד סוף י"ב השעות שבהן סבבה החמה חצי הכדור מן ירושלם עד למערב העולם) וזה יהי' כשיגיע מרכז החמה לתחלת נוכח אמצע הים ואז יסתלק שם יום הששי (בישוב) לגמרי, ולא ישאר (שם יום הששי) בפי שום אדם ויחזרו אז בני הישוב כולם כאחד בשם יום השבת, אלא שאז בני קצה מזרח בלבד עומדים כבר בבקר שלו (של יום השבת, דמן טבור הים עד לקצה המזרח אין שם בני'א שיקראו להם יום השבת), ומכאן ואילך עד סוף י"ב שעות שניות (לומר; י"ב השעות אשר מן טבור הים עד אשר תגיע החמה שוב לטבור הישוב) אין החמה שוקעת כלל בשום מקום מהישוב אלא הולכת וזורחת לבני הישוב זאחי' על הסדר עד שתחיל לשקוע (שוב) לבני קצה המזרח, ואז הסתלק שם השבת מפייהם (מבני הישוב שבקצה המזרח) בראשונה, ויתחילו לקרוא בשם ליל מוצאי שבת, ועדיין כל (שאר) בני הישוב עומדים בבקר שלו (של יום השבת), ומאז ואילך עד סוף י"ב שעות שלישיות (לומר; מן זמן היות החמה בפעם השני' נוכח טבור הישוב עד שתשוב שוב נוכח טבור הים) אין החמה זורחת בשום מקום מהישוב ולא ישאר לו זכר בפי שום אדם ויחזרו כולם לקרות בשם יום ראשון, נמצא כי ל"ו שעות מתמיד שם השבת לקרא בפי בני'א (היינו י"ב שעות ראשונות מתחלת ליל שבת לשוכני קצה המזרח עד לשוכני קצה המערב, וי"ב שניות לתחלת יום השבת כנ"ל, וי"ב שעות שלישיות לסוף יום השבת של שוכני קצה המערב) כו', שהבקר מכל יום ויום בקצה מזרח הוא הבקר הראשון של יום ההוא במקומות הישוב ובקצה המערב הבקר האחרון מהישוב, אלא שמעמד מרכז החמה בתחלת כל יום ויום בשמו לפי הסכמתנו לנוכח אמצע הארץ, ומעמדו בסוף גבול קריאתו הוא נוכח אמצע הים (ר"ל המרכז שעל ידו נקרא כל יום בשמו הוא טבור הארץ, וסוף גבול הקריאה הוא טבור הים) כו' עכ"ל.

כאן הראה את כבוד טבור הישוב, ה"ה אר"י וירושלם, שהוא עושה את כל קריאת שמות הימים; (א) ע"י המרכז הנה נתהוה המזרח מכאן והמערב לכאן. (בבארו כאן את הדברים שרמו לעיל): שבכל י"ב השעות של היקף החמה מן טבור הים עד לבואה לטבור הארץ (המרכז) היא רק מזריחה על הישוב באין שום שקיעה וערב לכל מקומות הישוב, ובכל י"ב השעות שהיא יורדת מן טבור (מרכז) הישוב עד לטבור הים — היא רק עושה

שקיעה וערב בכל מקומות הישוב באין שום זריחה ובקר לכל שום נקודה מנקודות הישוב, וכי על כן נקרא חצי הכדור הזה מזרח והשני נקרא מערב (ב) ורק משום שמטבור הישוב (ירושלם) התחיל הערב להעריך על כל שוכני הישוב שבחצי כדור העליון לכן מתחיל היום אצלנו עפ"י דין התורה מהערב ולא מהבוקר.

(ו) וכדי לסכם את כל דבריו נותן לפנינו אח"כ גם את המאמר הזה: ועתה שמא יעלה על דעתך כי זה שבררנו עתה שמעמד מרכז החמה ברגע תחלת הימים הוא נוכח אמצע הישוב, סותר למה שבררנו תחלה שמעמד מרכז החמה ברגע תחלת כל יומם הוא נוכח אמצע הים — אל תחשוב כן, אלא הוי יודע כי שני דברים עקריים אמיתים אלה נפרדים זה מזה בענינם. מה שבררנו תחלה שנוכח טבור הים מרכז החמה בתחלת היצירה והרגע ההוא תחלת היום וראשיתו למנין העולם הוא דבר אמת מצד עצמו כו', ומה שאמרנו עתה כי נוכח אמצע הישוב מעמד מרכז החמה כשיתחיל היום להקרא בשמו כפי הסכמתנו הוא ג"כ דבר אמת לא מצד עצמו אלא לפי שהסכמתנו למנוח ימי השבוע מערב עד ערב והי' הערב הראשון בישוב (בקצה מזרח הישוב) ברגע שבו יגיע מרכז החמה נוכח אמצע הישוב כו'. בדבריו אלה נתן תמצית מכל הדברים ש"ו; שקו טבור הים הוא המקום ששם התחילו ושם נגמרו היקפי הימים של היצירה, ובהגיע החמה לשם נשלמו ששת ימי המעשה, וכי על כן שם קו תאריך העולם של היצירה, וקו טבור הישוב שכנגדו הוא תוחם את המזרח ואת המערב לשני צדדי הכדור, והוא המתאים עם הסכמת התורה להתחיל היום מהערב, לפי שמשם התחיל ויהי ערב מקצה הישוב (המזרחי) עד קצה הישוב (המערבי), ושע"ז ממילא מתהווה טבור הישוב (ירושלם) למרכז העולם לקרא שמות הימים בפי בנ"א, וככל אשר דברנו לעיל (וראה גם להלן סי' כ"ב הוספה על עומק דבריו).

(ז) ולאחרונה בא היסוד במאמר מיוחד לומר שכ"ז אינו מחייב לחשבון המולדות מאיזה מקום יתחיל, כמו למשל מה שאנו חושבין תחלת הלילה אחרי ששעות מחצות היום של טבור הארץ, ואומר ע"ז בזה"ל:

והי' ראוי ליסוד ימי העולם לפי הסכמתנו ולמנותם ברגע המולדות והתקופות מרגע מולד העולם ר"ל לייחס אותם לקצה מערב (ר"ל שהי' ראוי להתחיל חשבון המולדות והתקופות מתחלת הלילה בקצה מערב כשהחמה נוכח טבור הים שאז השלימה מעגלה דהא חשבון המולדות להמועדים אינו קשור דוקא, בויהי ערב ויהי בוקר" של ימי היצירה) אלא כשחרבה אר"י ובטלה קביעות ר"ח עפ"י הראי' והוצרכו לקבוע עפ"י חשבון המולד כו' הסכימו לייחס אותם (ר"ל לחשוב אותם) לתחלת הלילה בטבור הארץ כו', וכמ"ש בב"ר א"ר סימן ויהי ערב ויהי בקר יום הששי עד כאן מונין למנינו של עולם מכאן ואילך מונין

למנין אחר כו', שרשות בידי אדם ליסוד חשבון העולם (של המולדות) לאיזה רגע מהיום ולאיזה מקום שיסכימו עליו כמו שעשו קדמונינו ז"ל שיסודו חשבון המולדות לתחלת הלילה בטבור הארץ כו'.

ור"ל שחשבון המולדות ומקום התחלתו איננו קשור בקו מתחיל היום (וכאשר כבר הזכרנו לעיל סי' ט"ז סע"י ב), ורשות לשנות את מקום החשבון ואף גם אפשר לשנותו להתחיל מחצות יום או מחצות לילה, ועפ"י שמירת הכלליים היסודיים של החשבון וכמ"ש, וכמו שבאר דבריו אלה הגאון התוכן בעל יהושע בישראל (על הרמב"ם קה"ח פ"ז).

[וכ"ז מאמר מיוחד, ומי שמקשר אותו עם דבריו דלעיל בטעם קו המרכז וקו המתחיל אינו מוצא ידיו ורגליו בהבנת דבריו אלה, וז"פ].

(ח) ומסיים היסוד בדברי ר' לוי בן זמרא (בב"ר שם): ל"ו שעות שמשא אותה אורה, י"ב של ערב שבת וי"ב של ליל שבת וי"ב של יום שבת כו', כי לקצה מערב מיחס ר' לוי הל"ו שעות, הואיל וי"ב השעות (הל"ו שמומן היות החמה מעל טבור ירושלם עד בואה לטבור הים) קרא אותן בשם ערב שבת, ר"ל יום הששי בקצה המערב, שהן הי"ב שעות של ליל שבת בקצה המזרח, וי"ב שעות השניות הן של ליל שבת בקצה המערב, וי"ב שעות השלישיות הן של יום שבת בקצה המערב כו', עד כאן דבריו.

וגם דבריו אלה מתאימים עם כל שדבר לעיל, שבמזרח מתקדם היום, וכשאנו מדברים מקצות הישוב הרי השעות שבהן משמש השבת הן ל"ו בסה"כ, ואילו הי' בקצה המזרח מתאחר היום בי"ח שעות הרי הן בסה"כ מ"ב שעות (וכמו שהבאנו לעיל סי' י"ג סוף ד"ה ועתה ראה במ"ש בשם בעל אוצר נחמד בבאורו לדברי הכוזרי, וראה מש"ש ע"ז).

ב. כלפי המפקקים.

ומהתימה שאפילו בשטת היסוד (שדבריו הן היסוד לכל העוסקים בענין זה) שכל כך האריך לבאר אותה ושכל כך הרבה להתרעם על השטה האומרת שבצין מתאחר היום בי"ח שעות — יש טוענים שעכ"ז גם הוא מסכים להרו"ה: דהרי גם הוא קורא לצין "קצה המזרח" (ב) ובד"ה "ועתה כדי לברר" אומר: "אקח מרכז החמה ואעמידנו נוכח אמצע הישוב לפי שמרגע הזה התחילה החמה לשקוע במקומות הישוב ובקצה המזרח שוקעת תחלה עד שהערב הזה הוא ערב ראשון וכל ערב וכל יום מתחיל מקצה המזרח כו'". הרי אומר שבצין מתחיל היום (ג) ולאחרונה בד"ה "ועתה שמא" מסיים, הגם שנוכח טבור הים הועמד מרכז תחלת היצירה כו' עכ"ז ג"ז אמת שנוכח אמצע הישוב מתחיל היום להקרא בשמו משום שבזמן היות מרכז החמה נוכח אמצע הישוב מתחיל הערב בקצה המזרח עכ"ל.

ותמיהני על הרבנים האלה, שאמרו לרחות ממש בגילי דחטאת קורות בית הכד: א) דיוקם הקל הזה לא רק שאין בו שום כוח לסתור את כל הבנין הבנוי גם על יסוד דבריו הוא, אלא שאפילו דיוק זה מוסיף לחזקו ולסעדו. שהרי היסוד מדגיש כל כך הרבה פעמים שכל המכונה „קצה מזרח“ „וקצה מערב“ איננו מזרח ומערב העולם אלא מזרח ומערב לטבור הישוב, (היינו קצה מזרח ומערב של חצי הכדור העליון), והרגשה זו שאיננה מזניחה בכל פעם שמוזכר קצה מזרח או קצה מערב — מוכיחה גם היא שאין שם סוף מזרח וסוף מערב של העולם. ב) לוא הי' מודה סו"ס לשיטת הרז"ה — לא הי' כל קשר וכל מובן להרבה מדבריו הארוכים, וביותר לדבריו האחרונים, וכאילו הוא תופס שלוש קצוות נגדיות בבת אחת: מצד אחד אומר שתחילת היום בטבור הי"ם, מצד שני קורא גם לקצה המזרח תחילת היום, ומצד שלישי אומר שנוכח אמצע הישוב מתחיל היום להקרא בשמו! והר"ז אוחז את החבל בשלשה ראשים שכ"א מנגד להשנים! ג) שכל הלהג וההתול שהוא לועג ומהתל על שיטת הרז"ה, „ששני שכנים גרים זה אצל זה וכא"ו"א שומר שבת אחר“ — הרי הוא מהפכו גם על עצמו הוא. ד) ועל כולם הרי היסוד עומד וצווח על הזרות של איחור י"ח שעות עד שהוא מכנה אותה לשבוש גדול ושינוי מעשה בראשית. ה) והוא האריך לבאר שלפיכך יקרא חצי הכדור מן טבור הים עד לטבור הארץ בשם „מזרח“ משום שבכל י"ב השעות לעלית החמה בחצי כדור זה היא רק מזריחה על הישוב (של חצי כדור העליון) ולא מעריבה ככל שום נקודה מנקודת הישוב, וחצי הכדור השני מן טבור הישוב עד לטבור הים נקרא לפיכך „מערב“ משום שבכל י"ב השעות שמקיפה את חצי כדור זה היא רק שוקעת ומעריבה על כל נקודות הישוב מבלי מזריחה או על כל שום מקום מהישוב. וכ"ז וכן כל שאר דבריו הארוכים מבארים למדי ככל אשר כתבנו: שטבור הים הוא קו התאריך וקו ירושלים הוא קו המרכז. וקצה המזרח הוא תחילת היום לישוב.

וכשעלתה בידנו בעזיה"ת להביא את דברי היסוד פסקא פסקא ולנתחם ולבארם בביאורים קצרים ומובנים — חושבני שכל קורא יוכח לדעת שאין כל שום מקום לפקפק ולהתוכח על דעת היסוד, ושטתו ברורה ככל אשר כתבנו בעזיה"ת.

ג. עדות נוספת.

ואם כי כל דברי היסוד די ברורים עד שאין שום צורך להביא סיוד מספרים אחרים לא אמנע א"ע מלהעתיק גם דברי הס' „מחר חדש“ (מאת הרב רבי משה רימיני המחובר לס' מתנת יד, והנדפס בפרינצי שנת תקנ"ד) האומר

(בדף י"ז) בזה"ל: והנה הרב בעל היסוד דחה בשתי ידים פירושה של בעה"מ ובעל הכוזרי מפני שפירושה בנוי על היסוד של הפרש י"ח שעות ששמו בין אר"י לבין קצה המזרח, וכלל דברי היסוד שאחרי שלא מצינו נזכר יסוד כזה בתלמוד והוציאו סברתם זו מלבם בלי שום רא"י — לזר יחשב דבר כזה להכריח ולהמשיך ההפרש מירושלים עד י"ח שעות, והלא למרבה לא יעדיף ההפרש יותר מי"ב שעות, גם לא יתכן שבצדומו של יום יתחלקו שני אנשים בהפרש יום שלם ביבשה עתיד. וכן חבינו גדולי ישראל אלה שיש להם יד ושם בחכמה זו כגון יהושע בישראל ועוד שהבינו כן בדעת היסוד באופן סוב.

סימן י"ח

וכן גם דעת הראב"ד שקו התאריך הוא טבור הים והמזרח והמערב י"ב שעות.

אפריון נמטי להרב מנחם זאב (בוטשאן) חסידה, שבקובץ „הסגולה“ (היול על ידו) חוברת מ"ד, גלה לנו את דברי רבנו הראב"ד ז"ל שהי' בכת"י בשם „כתוב-שם“, מפרשו על ר"ה. האומר שם בזה"ל: כתוב שם (בהרז"ה): „ודע כי חשבון הימים הנמנים מימי השבוע תחלתו מן הנקודה ג' (קצה המזרח שהוא בציון).“

וע"ז — אמר אברהם הנה הוא (הרז"ה) כמלקט שבליים מאחרי הקוצרים ולא השיג אפילו כמלא מגל, כי הימים דבר ידוע הוא מן המזרח מתחילין אבל לחשבון השבתות והמועדים וקביעותם ביום ידוע כגון בט"ו בניסן פסח וט"ו בתשרי סוכות וכן בשאר כל המועדים, אינו אלא לחשבון יושבי אר"י, כי שם נקראו מועדי ה' שבתות ה', והיום שהוא ראוי לאר"י לקבוע בו המועד הוא ראוי לכל העולם, ושאינו ראוי להם אינו ראוי לכל העולם, ואם קבעוהו נאמר שקבעוהו שלא בזמנו, והדרך הזה פ"י בו בעל ס' הכוזרי אלא שלא עלו דבריו כהוגן לפרש שמועה זו, כאשר נכתב במקומו, עכ"ל.

אח"ז אומר עוד: כתוב שם (בהרז"ה) „כלומר אם נולד בירושלים ביום שבת קודם חצות — בידוע שנולד סמוך לשקיעה"ח ביום שבת (אחרי י"ח השעות) לשוכני קצה המזרח כו“.

וע"ז — אמר אברהם: אחר הדברים האלה ואחר גליון כולו הזה, והריח אשר הריח מהכוזרי ומחבורי ר' אברהם בר' חייא הספרדי כו', אין לנו ללמד מדברי מי שאינו מאנשי התלמוד, לפי שהם מסבבים פני ההלכה לדברים אשר לא כן, וכבר שמענו כי הנשיא ר' יצחק בר' ברוך ז"ל שהי' בקי בזה החכמה

ובהלכה שבר את הדברים האלה וישר כחו ששבר. כי אין לנו לילך אחרי יושבי הצין היושבים בקצה המזרח. ונניח (ולהזניח) יושבי אר"י שהם עיקר המועדות, והמקרא שכתוב מערב עד ערב לא נאמר אלא כנגד יושבי הצין (ר"ל לדבריהם הלא המקרא מדבר מצין ולא מאר"י) כי ליושבי אר"י אינו אלא חצי יום בלבד — ומי ישמע אל החלומות האלה אשר אין להם שחר. ועכ"ז ואריכות דבריו אין הלכה יוצא לאור מדבריו רק ממ"ש הס' הכוזרי (ר"ל שסברתו לא מובנה אלא ממה שמתבאר בכוזרי — ושם) יוצא לאור לפי הסברא ההיא, והרואה אותה משם יבינה: „כי שם תחלת השבת מאר"י. כי שם עיקר התורה והמצוה ושם הורד אדה"ר כשיצא מג"ע וקרא שם לימים וממנו לקחו כל הבאים אחריו. וכשה"י שם המולד לשש שעות מן היום ה"י בתחלת הלילה ליושבי הצין. ואם ה"י רגע קודם — נראה באר"י באותו רגע שהוא סוף השבת ואינו נראה ליושבי הצין עד יום הראשון שעה אחת קודם ל"ל שני. מפני שהיא בדקוטה עד ו' שעות בליל יום ראשון ומו' שעות ואילך כבר נכנסה תחת כדור הארץ ואינה נראית בשביל רחוקה עד ליל יום שני או שעה אחת קודם הלילה. והוא עדיין יום שבת ליושבי הצין כו"ל — זהו תורף דבריו (של הכוזרי) עכ"ל.

וע"ז פריך הראב"ד (שם הלאה) מה שפריך. מלשון הגמ' וגם מצד הסברא, ומסיים: על כן ראוי לשבור דבריהם (כאשר שבר ר' יצחק בר' ברוך) ואנחנו כבר נתברר לנו מן השמים פי' שמועה זו, והיא כתובה אצלנו, עכ"ל.

והנה הגאון בעל חז"א במכתבו אלי מסתייע מדברי הראב"ד אלה שקו התאריך הוא בצין. דאעפ"י שחולק הראב"ד על הרו"ה וטוען שכל ההתחשבות היא רק עם אר"י כשראו' הלבנה להראות באר"י (ואין שום התחשבות לצין) — עם כ"ז אומר הראב"ד „כי הימים דבר ידוע הוא שמן המזרח מתחילין". הרי לנו הראב"ד עד נאמן שלדידהו (להכוזרי והרו"ה וגם לדידי) מתחיל היום מהמזרח. ותמיהני, מי איפוא הוא האומר שאין הימים מתחילין מן המזרח? הלא פשוט וברור לכל הדעות שהיום מתחיל מן המזרח כאשר כתבו הכל, וכאשר כבר תארנו (לעיל סי' ב') שכשיעמידו למשל אנשים לשני צדדי האבן השתי ודאי שמתקדם היום להמזרחיים ומתאחר להמערביים. אם כי לכולם יום אחד הוא, ומי יכול לתאר לו אחרת? אבל כל השאלה היא: אי' ואיפוא הוא תחלת המזרח של העולם וסוף המערב של העולם. ושם תחלת היום בכדור הארץ בכללו (לא רק של חצי כדור העליון).

ואני אדרבא. מסתמך ומסתייע גם מהראב"ד. שגם הוא ס"ל שמזרח העולם מתחיל מטבור הים. י"ב שעות למזרח וי"ב למערב. (א) דמקומיא הלא דברי רבנו הראב"ד בלתי מובנים כלל וסותרים א"ע

מיני' ובי': הוא מתחיל לומר „כי הימים דבר ידוע הוא מן המזרח מתחילים". ומיד תוך כדי דבור חוזר ואומר: „אבל לחשבון השבתות והמועדים כן אינם אלא לחשבון יושבי ארץ-ישראל כי שם נקראו מועדי ד' ושבתות ד'. ותמוה מאד לכאורה: (א) אם השבתות והמועדים חושבים מארץ-ישראל כיצד וכמה מתחילין במזרח? (ב) ואיזה חשבון ישנו לימי השבתות והמועדים? חשבון יש רק למועדות שעל ידם נקבעים המועדים אבל לא להמועדים ומכ"ש לא לימי שבתות. (ג) ואם הימים מתחילים מן המזרח מה כאן „עיקר ההתחשבות עם ארץ-ישראל? אע"כ הוא הדבר שדברנו שגם הוא אומר את אשר אמרנו לעיל: שאף אמנם הימים ודאי מתחילין מן המזרח אבל חשבון המזרח והמערב שעל פיו נדע לקבוע גם את קו התאריך הוא רק מארץ-ישראל (ומירושלם) ששם מרכז העולם. ומכיון שהמרכז הוא אר"י וירושלם לא יתכן שיהא קו המתחיל בצין דלפ"ז שוב אין אר"י וירושלם המרכז. (ב) וזה גם מה שצוח הראב"ד על הכוזרי והרו"ה באמרו: שדבריו אלה (של הרו"ה) לילך אחר יושבי הצין ולהניח את אר"י „הם דברי חלומות אשר אין להם שחר". דאם ההתחלה מצין אין עוד כל ערך לאר"י וירושלם. לא ממנה מתחיל היום ולא היא המרכז. ואם אר"י המרכז בהכרח שחצי הכדור מזרחו מכאן וחצי הכדור מערבו לכאן.

סימן י"ט.

דעת התשב"ץ.

אמנם התשב"ץ אם כי רובי דבריו טובכים גם הם עפ"י שטה המוסכמה „שבמזרח מוקדם היום בשש שעות" — מ"מ מביא גם הדעה של הרו"ה „שבמזרח מתאחר היום בי"ח שעות". הוא מדבר בנאור הסוגיא דר"ה בשלשה מקומות (ח"א ק"ה ח"ג רט"ו ורט"ז). ומביא שלשה אופנים בבאור המימרא כ"ד שעה מיכסי סיהרא לדין שית מעתיקא וי"ח מחדתא ולדידהו שית מחדתא וי"ח מעתיקא. אופן ראשון כותב עפ"י הדעה הראשונה. אופן שני אף שלכאורה משמע שמבארו עפ"י שתי הדעות — נוח יותר לפרש דבריו ששם מדובר ג"כ הכל לפי הדעה הראשונה והמוסכמה. אבל האופן השלישי משמע אמנם שמדברו עפ"י דעת הרו"ה. אולם דבריו שם כל כך תמוהים ומופלאים עד שיש לחשוש שנשתרבנו שם דבריו.

ואבאר את שיחתי:

א. בח"א (ק"ה) מפרש התשב"ץ, שחשבון המולד חושבים מא"י (מירושלם) וקיסוי הלבנה בכללו הוא כ"ד שעות היינו העתיקא והחדתא יחדיו (כרוה"ס).

ומבארו עפ"י הכלל שבמזרח מתקדם היום, ואומר שם בזה"ל: דע כי הלבנה נסתרת כ"ד שעות, י"ב מהישנה וי"ב מהחדשה, כשהיתה הכנסת ליל שבת בסוף המערב היה בקר יום שבת בראש המזרח: וכן שם הלאה: והנה הנחנו שהי' המולד לפי"ח אמצע הישוב יום ו' בבקר והלבנה תראה ליל שבת, לפי החשבון (שתוכל להתראות) י"ב שעות מעת המולד עד הראי, ואנשי ראש המזרח באותה שעה שהי' המולד (יום ו' בבקר בירושלם) הי' להם חצי היום (של יום ו') כו' א"כ לפי"ח הי' בקצה המזרח המולד ביום ו' בחצי היום כו'. הנה אומר שבקצה המזרח מתקדם היום בשש שעות קודם אר"י.

ב. והלאה בסוף אותו הסי' מפרש סי' אחר, ג"כ עפ"י השיטה שהמולד נחשב מאר"י (ומירושלם) אלא שבאור כ"ד שעות מכסי סיהרא, הכל מהלבנה החדשה, היינו שאחר המולד מתכסה כ"ד שעות, ו"עתיקא" נקראת קודם הקביעות ו"חדתא" לאחר הקביעות קודם שתתראה הלבנה בסוף המזרח (או בסוף המערב) של טבור הישוב, ואומר בזה"ל: הנה המולד הי' בחצי הישוב הוא אר"י ששם הקבוע (שם קביעת החדש) ליל ו' בתחלת הלילה ותתראה שם ליל שבת ואז יקבעוהו לכל העולם, ובסוף המזרח כבר שקעה החמה ו' שעות קודם ולא יבוא להם יום שבת עד לאחר י"ח שעות, והנה נתכסה להם הירח ו' שעות מחדש העבר וי"ח מהחדש הנכנס לבני אר"י, ואנשי סוף המערב לא יקבלו השבת עד אחר ו' שעות הנה נתכסה להם י"ח שעות מעתיקא ושית מחדתא, ואם נאמר כי סוף המזרח קבלו השבת קודם אר"י ו' שעות א"כ לא יראה להם הירח עד מוצ"ש והרי נתכסה להם שמנה עשר שעות מחדתא עכ"ל. והנה מפשטות הלשון נראה שכאן מבאר אופן זה עפ"י שתי השיטות, ראשונה אומר עפ"י שיטת הרז"ה שבמזרח מתאחר היום בי"ח שעות, ובאמרו, ובסוף המזרח כבר שקעה החמה ו' שעות קודם אינו ר"ל שכבר שקעה החמה מאותו היום של אמצע הישוב אלא ר"ל בכלל כבר שקעה החמה אם כי מיום אתמול, וכאשר סיים ע"ז, לא יבוא להם יום שבת עד י"ח שעות" שר"ל שליל השבת במזרח יבוא להם עד אחרי י"ח שעות שבירושלם, והנה נתכסה להם הירח ו' שעות מחדש שעבר וי"ח שעות מהחדש הנכנס לבני אר"י ר"ל מן ליל ו' שבמזרח (כשהיו המאורות מעל ירושלם בחצי יום ו' עד שבאו המאורות לקצה המערב והי' בירושלם ליל שבת וקדשו שם את החדש עברו רק ו' שעות מליל ו' שלהם במזרח), וי"ח שעות מחדתא היינו אחר הקביעות, דמן זמן היות המאורות בקצה מערב עד לשובם לירושלם והיי' ליל שבת בקצה המזרח והי' שם ר"ח תעבורנה י"ח שעות, ואח"ז מסיים עוד, ואם נאמר שבסוף המזרח קבלו השבת קודם אר"י ו' שעות לא יבוא להם הירח עד מוצ"ש והרי נתכסה להם י"ח שעות

מחדתא" שלפי"ז ע"כ ר"ל שגם אם נאמר שבסוף המזרח מתקדם היום ו' שעות מ"מ מכון החשבון י"ח שעות מחדתא.

אבל גיכר ונראה הקושי הגדול שבלשון זה באמרו, אם נאמר שסוף המזרח קבלו את השבת קודם כו' שר"ל שגם אם נאמר בסוף המזרח מתקדם היום עולה אותו החשבון, וגם קשה מאד ביאור ו' מעתיקא שקאי על ליל ו' שלהם במזרח ביחס למקום הקביעות, אם כל החשבון הוא מאר"י ולי"ו מתחיל בקצה המזרח י"ח שעות מאוחר הרי כשם שבחדתא חושב י"ח שעות משום שליל שבת במזרח מתאחר בי"ח שעות כך גם בעתיקא מתאחר ליל ו' י"ח שעות והוי י"ח ועוד שש מעתיקא.

לכן הנלע"ד שהכל מדובר כאן ג"כ עפ"י השיטה המוסכמה שבמזרח מתקדם היום, וה"ק, בסוף המזרח כבר שקעה החמה ו' שעות קודם ר"ל ששם מתקדם ליל שבת בשש שעות קודם אר"י וחושב את שש השעות מאותו היום של הקביעות, שבמזרח יש שש שעות קודם שיקבע החדש באר"י, ומה שאמר, ולא יבוא להם יום שבת עד לאחר י"ח שעות" ר"ל מזמן המולד שבירושלם שהוא בתחלת ליל ו' (כשהיו המאורות בקצה המערב) יבוא להם יום השבת לאחר י"ח שעות, (היינו במוקדם שש שעות מירושלם), וזה מה שאמר עוד, הנה נתכסה להם הירח ו' שעות מחדש העבר היינו בליל שבת כנו"ל, וי"ח מהחדש הנכנס לבני אר"י ר"ל לאחר שנתקדש היום לר"ח באר"י בשביל כל העולם וגם בשביל קצה המזרח — עוד או תעבורנה י"ח שעות עד שתתראה הלבנה שם במזרח ושיהי' להם אז כבר מוצ"ש, דהא בזמן קדוש החדש באר"י הי' המאורות בקצה המערב וא"א שתתראה הלבנה בקצה המזרח עד שיבואו המאורות שוב מעל ירושלם ויהי' בקצה המזרח מוצ"ש, ואנשי סוף המערב לא יקבלו השבת עד אחר ו' שעות שמתכסה להם י"ח שעות מעתיקא ושית מחדתא, כי מזמן ליל ו' לאנשי סוף המערב שאז המאורות בטבור הים עד זמן שישבו המאורות לקצה המערב ויתקדש החדש בירושלם תעבורנה י"ח שעות, ועברו על אנשי המערב י"ח שעות מעתיקא, ומן זמן הקביעות בירושלם שהי' אז במערב חצי היום עד שתתראה הלבנה במערב לכשתהי' בטבור הים — תעבורנה שש שעות וזו שית מחדתא, ועפ"י באור זה הא דסיים את"כ: ,ואם נאמר כי בסוף המזרח קבלו השבת קודם אר"י ו' שעות לא יראה להם הירח עד מוצ"ש ונתכסה להם י"ח שעות" — אינו ר"ל כפמש"ל שגם אם נאמר כו' אלא ר"ל שזה אינו אלא אם אנו אומרים שבמזרח מתקבל השבת קודם אר"י.

ג. אולם בחיג רט"ו כתב: כי המולדות הוקבעו על סוף המזרח וכשאנו אומרים שתשרי הוא ביום א' תחילת שעה ראשונה מהלילה אין זו על ארץ ישראל אלא מסוף המזרח עכ"ל, ובסי' רט"ז באר ענין כ"ד שעות מהלבנה החדשה

בכאור עתיקא וחדתא באופן אחר, ואומר בזה"ל: שאם לא נראית הלבנה ליל שבת מפני קטנה לא תראה עד מוצ"ש ותתכסה כ"ד שעות, לדידהו (באר"י) שית מחדתא אם תראה ליל מוצ"ש כבר היתה יכולה להראות בקצה המזרח בתחילת הלילה שהי' שש שעות קודם השקיעה באר"י (ר"ל שש השעות בחצות יום שבת בירושלם שהי' או ליל שבת בקצה המזרח נחשב לחדתא משום שכבר היתה יכולה הלבנה להראות שם במזרח) ותמני סרי מעתיקא היינו מתחילת ליל שבת עד חצי יום השבת שהוא תחילת הלילה בקצה המזרח, ולדידן (במזרח) י"ח מחדתא שמשעה שקדשו את החדש באר"י שהוא תחילת ליל מוצ"ש עד שיקבלו סוף המזרח תחילת החדש שלא יקבלוהו עד אחר סוף י"ח שעות משעה שקבלוהו בני אר"י אותם י"ח שעות מתכסה להם מחדתא, ושית מעתיקא הם אותם שש שעות שיש מחצי יום השבת עד ליל מוצ"ש שקדשוהו בני אר"י וכיון שלא נתקדש באר"י הוא עתיקא עכ"ל. הרי מפשטות לשונו זה מכואר שכאן מדבר עפ"י הדעה שבקצה המזרח מתאחר היום בי"ח שעות ולפיכך במזרח יש "י"ח מחדתא" משום שאחר שכבר קבלו באר"י ר"ח מוצ"ש עדיין לא נכנס ליל מוצ"ש במזרח עד אחר י"ח שעות.

אבל מי יתן ונבין כאן את דברי רבנו בעל התשב"ץ ובחשבנותיו שבפירושו השלישי הזה. הרבה יגעתי עליהם גם שאלתי לחכמים ואין פותר אותם לי:

א) אם דבריו כאן (בס"י רט"ז) הם המשך מדבריו בס"י הקודם (רט"ו) "שהמולדות הוקבעו על סוף המזרח ולא על אר"י" ובאמרו כאן "שהמולד תחילת ליל שבת" כוונתו ליל שבת בקצה המזרח הרי הי' המולד באר"י חצות יום שבת (לפי המונח שבאר"י מתקדם היום י"ח שעות) ואיך עושה החשבון לדידהו שית מחדתא וי"ח מעתיקא ולדידן י"ח מחדתא ושית מעתיקא? אם המולד הי' חצי יום שבת בירושלם הלא לא תתראה הלבנה באר"י אלא ליל ב' (כסמ"ש שבפחות מכ"ד שעות א"א שתתראה הלבנה) — נמצא שיש לדידהו (באר"י) שלושים שעות מהמולד עד הקביעות ולא כ"ד. ואמ"י תחשוב את שש השעות מחצות יום א' מחדתא משום שכבר אפשר להראות או במזרח (מה שג"ו כשהיא לעצמה לא מובן) אכתי יש כ"ד שעות מעתיקא היינו מחצות יום שבת עד חצות יום א', ולא י"ח שעות מעתיקא? גם חשבון "לדידן" (במזרח) אינו עולה, דאף אמנם מתאים שם חשבון כ"ד שעות מהמולד עד לראית הלבנה היינו מליל שבת עד ליל מוצ"ש שבמזרח (כשחמאורות בחצי היום בירושלם) אבל שית מעתיקא וי"ח מחדתא אין שם, דכל כ"ד שעות הללו (ונוסף עליהן עוד שש שעות עד הקביעות באר"י) הן כולן — אחר המולד וקודם הקביעות ויש לחשוב את כולן מעתיקא, ואין לחלק אותן מהן לעתיקא ומהן לחדתא.

ב) גם אם נוקמי שכאן חזר מן דבריו שבס"י הקודם ותופס שוב שיטתו הקודמת (שבח"א) שהחשבון הוא מן אר"י ובאמרו "שהמולד ליל שבת" ר"ל ליל שבת באר"י, כשהמאורות בקצה היערב, ויש "לדידהו" (באר"י) כ"ד שעות מן המולד עד לראית הלבנה במוצ"ש — אבל י"ח מעתיקא ושש מחדתא היאך משכחת לה? במה אפשר לחלק ולומר שעד חצות יום שבת הי' מעתיקא ומן הצהרים עד יום שבת הי' מחדתא. הא כל כ"ד השעות הללו כולן בחדא מחתא, אחר המולד וקודם הקביעות, וכאן ודאי א"א עוד לומר כי שש השעות מצהרים חשיבי מחדתא משום שכבר אפשר להראות הלבנה במזרח, חדא דאם חשבון המולד הוא מאר"י מה זה ענין לראית הלבנה במזרח? ועוד דהא לדעתו א"א לראות הלבנה אחרי י"ח שעות ואיך היתה אפשר להראות במזרח כשבאר"י חצי יום ועברו רק י"ח שעות מהמולד?

ויותר מופלא החשבון "לדידן" (במזרח): אם המולד הי' בליל שבת של ירושלם הלא הי' המולד במזרח בחצות ליל ו' (דכשהמאורות בקצה מערב או חצי הליל במזרח) ואחר י"ח שעות כשבירושלם חצי היום א"א עוד לראות בקצה המזרח את הלבנה, והרי תתראה הלבנה שם במזרח (אחרי שתשוב שוב פעם מע"ל ירושלם) רק אחר מ"ב שעות מהמולד! ונמצא שהיא מתכסה במזרח כ"ד שעות מעתיקא (קודם הקביעות היינו עד שיהי' מוצ"ש בירושלם) וי"ח שעות מחדתא אחר הקביעות עד שיהי' ליל מוצ"ש במזרח, וחשבון של שית מעתיקא וי"ח מחדתא, ושיהי' בסה"כ כ"ד שעות מהמולד עד ראית הלבנה — כלפי לאי?

ג) ובכל אופן אין להבין איך נחשבין אותן שש השעות — במקום אחר על חשבון "חדתא" ובמקום אחד על חשבון "עתיקא"? באר"י נחשבין על חשבון חדתא (משום שאז כבר אפשר להתראות במזרח), ואילו במזרח נחשבין על חשבון עתיקא.

ומכיון שאין למצוא ידינו ורגלינו בכל חשבונותיו שבפירושו זה, ויש לחשוב שנאלץ כאן סעות בערבוב שני מושגים נפרדים — אין להסתמך מפרוש שלישי זה לא לשם סתירה ולא לשם בנין.

ד. ולוא רצינו להסתייע מדברים בלתי ברורים יכולנו להסתמך גם מדבריו שבס"י רט"ז שסוף המזרח העולמי (לא של הישוב) הוא י"ב שעות, מדכ' שם בזה"ל: וכבר זכר הגאון רבנו סעדי' שהוא ראה לקות שמשי בחשבון שעה שיהי' המולד יותר על אותה שעה ח' שעות ובלא ספק שהלקות אינה אלא בשעת המולד וסיבת מרחק הלקות מאותו המולד במקומו של רבנו סעדי' הוא מרחק מקומו ממקום המולד, כי הוא הי' בכגוד והוא רחוק מקצה המזרח הי' מעלות, וכשעברו מקצה המזרח בעת הלקות עשר שעות עם התחלפות ההבטה (ר"ל מה

שרואים במערב את הלכות קודם שרואים אותו כמזרח) עדיין לא עברו בבגדו
אלא שתי שעות וזוהי סיבת ההתחלפות שראה הגאון ז"ל. והוא מגלה לנו כי
מקום המולד הוא בסוף המזרח עכ"ל. הרי כתב שבגדד רחוקה מקצה המזרח
ה' מעלות. והמעלות שחשב שם אינן מעלות היקף מעגל הכדור אלא מעלות
מהלך הלבנה. והולכת י"ב מעלות במעל"ע (כמש"ש). נמצא ה' מעלות הן
עשר שעות. והנראה שמכנה את בכל בשם בגדד וכמש"ש הרו"ה שהיא רחוקה
מירושלם שתי שעות (ולא זו בגדד שלנו הרחוקה מירושלם בקרוב לשעה). אלא
שכאמור אין רצוני להסתייע מדברים בלתי בהירים לנו. באשר בכלל דבריו
הקצרים שם בלתי מובנים לנו. מלבד מה שידוע ושתאמת לפי החשבון החוכני
שחשבון המולדות הוא מירושלם ולא מקצה המזרח — לא מוסבר לנו גם חשבון
ח' השעות. בשגם אין לקות שמי נראה במשך עשר שעות ולא גם שמנה
שעות.

ושאלתי על באור דברי רבנו בעל התשב"ץ (הידוע גם לתוכן גדול) להרב
החסיד והתוכן ר' בן ציון שפירא הי"ד, ואמר לי שגם הוא עמד על דברי
התשב"ץ ולא הבין אותם. והי' חפץ לשער. שבאמרו. בחשבון שעה שהמולד
יותר על אותה שעה כו"ל כוונתו אפשר על מולד האמצעי. אבל הלא מדבר שם
מראיות הלכות שהיא ממולד האמיתי.

סימן כ'.

וכן גם דעת הרדב"ז.

ובשו"ת הרדב"ז (ע"ז) כותב בזה"ל: שאלת ממני דעתי בענין השבת שיש
חלוק בין השוכנים במזרח לשוכנים במערב — תשובה: דע כי השבת נמסר
לכ"א מישראל כו' ובכל מקום שהוא — מונה ששה ימים ובסוף הששה עושה
שבת כו'. שאם אין אתה אומר כן אפי' באר"י יש חלוק קצת (בין השוכנים
במזרח לבין השוכנים במערבה) כו'. השבת ניתן לכ"א כפי מקומו אשר הוא דר
בו. לפי שכבר נשלמו במקומו ששה היקפים שלמים ונכנס השביעי לקודם קודם
ולמאוחר מאוחר. וגדולה מזו אמרו המהלך במדבר ולא ידע מתי שבת מונה
ששה ומקדש שביעי כו' ואעפ"י שאינו עושה בכל יום אלא כדי חייו ה"מ מפני
שהוא ספק שמה הוא שבת לכל אנשי המחוז כו'. אינן אם הוא שבת הרי יש בו
איסור לכל בני העולם שאין חלוק בין השוכנים בקצה המזרח לשוכנים בקצה
המערב אלא י"ב שעות או פחות ונמצא שזה עושה מלאכה בזמן שהוא שבת
לכל (ונגדר אחר הרוב). מ"מ למדנו מדחייבוהו לקדש שביעי משמע דלכ"א
נמסר כו'. הדע שאחר שהגיע לשוב וידע שטעה לא חייבוהו להביא קרבן כו' —
עוד ראוי מעכ"ל ששבת וכו'. עכ"ל.

וכל דבריו מראש ועד סוף דורשים באור. דבריו הראשונים (שם) מתבארים
במושכל ראשון הכי: שהוא נשאל כיצד יבדלו כל בני ישראל ביום שבתם: בזמן
שהמזרחים כבר קדשו שבתם הנה גם באמצע הישוב עדיין אופין ומבשלין. ובזמן
שבירושלם כבר קדשוהו עדיין המערביים אופין ומבשלין. ולמחרתו בו בזמן
שבמערב עדיין שבת הנה במזרח כבר חול — וע"ז השיב שכך נמסר מלכתחילה
היקף הימים והשבת בכדור העולם. שכ"א המקומות ימנה וישמור שבתו כפי
היקף מקומו. ויש להשתימם ע"ז: הכי לדבר פשוט זה דרושה שאלה ותשובה
מרבנו הרדב"ז הלא ידוע לכל (ומקובל לישראל משנות דור וכפי האמור
בירושלמי ובמדרשים וכווהר) שהארץ כדורית היא. והאפשר הי' להעלות על
הדעת שיהי' היומם לכל יושבי היקף הכדור בשוה? עוד קשה יותר, ומה ענין
זה לדין המהלך במדבר שאינו יודע כלל מתי שבת? וגם לאיזה צורך פלפל
והארץ להוכיח שכ"א מחויב לשבות כפי מקומו הוא שאין לכ"ז מובן.

והנלענ"ד שכל עיקר שאלו מאתו על המקומות שלא נתבררו אם שייכים
למזרחיים או למערביים. כשנסעו ממקום למקום אם ביבשה או בים שאין ידוע
אם כבר עברו הגבול התאריכי. וע"ז השיב שלא ישנה כ"א ממספר הקפותיו
(ועל דרך שכתבנו לעיל סימן ו). עכ"ם מדכתב שכ"א לא ישנה ממקומו הרי
בהכרח שכל המזרחיים שבהיקף חצי הכדור לא ישנה אחר מחברו. וכן כל
המערביים שבהיקף חצי השני לא ישנה כ"א מחברו. עד כי סו"ס ישגשו השנים
האחרונים ושבהכרח יתנגשו בהמציאות של מספר היקפי הימים — רק אז מוצאים
את השינוי. (וכאשר בארנו לעיל ב').

סימן כ"א.

דעות אחרונים.

ואם כי כל עיקר אני מסתמך אך ורק על דעות רבותינו הראשונים ולה"ה
עכ"ז לא אמנע מלהזכיר, כמו בדרך אגב, גם ספרי אחרונים, מאלה שיש להם
ידיעה במקצוע זה ושרברו מהענין — מה שערערו גם הם על שטה זו של הרו"ה
והוכיחו שלא כן היא: מלבד בעל פ"י. "אוצר נחמד" שעל הכוזרי, שכבר הכאתיו
לעיל (סס"י י"ג בהגהה) האומר שקביעות היום באי יסאן שוה לקביעות
היום בחינא, ומלבד בעל ספר "מחר חדש" שהכאתיו לעיל (סס"י י"ז) שכתב
"שא"א לומר שיש מקום שמתאחר בי"ח שעות דלמרבה מתאחר היום רק י"ב
שעות" — הנה גם בעל ספר "קרבן ראשית" (שהנובי והפרמ"ג ועוד שבו בהרבה
את המחבר גם בנוגע לחכמת התכונה ובידיעותיו בסוגיות הללו) בסוף פרושו
על ר"ה בקונטרס. "באור הסוגיות דר"ה עפ"י התכונה" אחרי בארו את הסוגיא
הללו — סיים (שם סוף אות ט') בזה"ל: ובעה"מ כשרצה ליישב סוגיות אלו עפ"י

דרכו הוכרח להציע שהחמה וזרחה באר"י י"ח שעות קודם שתזרח בקצה המזרח ונתבאר שאין הדבר כן, ופרושו בנולד קודם הצות כו' הוא נגד כל ההנחות שבתכונה כאשר השיג עליו גם בעל יסוד עולם, עכ"ל.

כמו"כ בעל תוספות אהרן (דף מ"א) בפרושו על ר"ה מוכיח שם דלא כהר"ה ושלא יתכן במציאות איחור י"ח שעות. [ושם בדף מ"ב הביא בשם הרדב"ז שרבנו יעקב מקורביל שאל שאילתא דא לעילא (שאלת חלום) להבנת שלשת המאמרים שבסוגיא דר"ה, מאמר ר"ז צריך שיהא כו', ומאמר הבריתא נולד קודם הצות כו', ומאמר ר"ג כ"ד שעות כו', ובתשובה לשאלת החלום הראה בעל התוספות אהרן שתי פנים לכאן ולכאן, ואעפ"י שפשוט לשון התשובה מובנה „שאין אור לפי הר"ה" — אינני אומר להסמך גם מוזן, וכן אפשר להסתייע מדברי אחרונים עוד (1).

ומהחוברת, דברי חכמים" (אוסף דברי גדולי רבנים שדברו בזה בשנות תרל"ב-ל"ה) — עלתה בידי למצוא רק סברא חדשה הראויה לתשומת לב מיוחדת: שמסתבר הדבר לקבוע קו התאריך 180 לירושלם כדי שלא יהי שום ישראל בכדור הארץ שישמור שבתו בפחות מ"ב שעות (חצי מעל"ע) של שבת ירושלם, ולפמ"ש לעיל שקו התאריך אינו תופס שום מקום הרי כל יושבי הכדור שומרים רוב השבת של ירושלם, והרב רמ"ז חסידה (בוטשאן) הראה לי סמוכות לסברא זו מדברי מדרש לקח טוב (פ' בא י"ב ב') שנאמר שם בזה"ל, ולפיכך ראוי לסמך על סוד העבור ולא לעשות את ישראל אגודות אגודות להיות זה מחל"ל שמירת יום קודש של זה ולאכול ביום עינוי של זה כו' וכיון שאמר הכתוב כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה, לכל ישראל צוה המצוה הזאת להיות צומים ומתענים ביום אחד בשוה, ולא זה היום וזה למחר כו' עכ"ל. הגם שהדברים האלה אמורים בנוגע לקביעות יום ר"ח שיהיו מקדשין עפ"י החשבון כדי שיהיו כולם שומרים את החשבון ולשמור ר"ח ור"ה ביום אחד, ולא נאמרו לקביעות היומם בכדור הארץ (שעכ"פ הולך ומקיף היום בשינויו בכל הכדור) —

(1) אמנם ראיתי לאחר מגדולי האחרונים גאון ישראל מהמפורשים הגדולים שלנו על הש"ס שבמקומו על ר"ה כותב בסוגיא הנ"ל, שכבר האריך בזה בעל המאור בתכלית האריכות. לפרש ענין זה אל גבון בוג"ל, אבל מלבד מה שגראה שגאון ישראל זה לא נחית אל כל תיבן דברי הר"ה ומפך א"ע לגמרי על מאורנו בעה"מ שכתו גדול גם בזה, ואין ספק שאילו הי' רבנו זה מתעסק במקצוע זה הי' מעיר בסח גם הוא מה שיש להעיר עליו — אף גם כבר אמרנו שלא נתפעל כלל אם ימצא מתב גדול שכתו גדול בתורה ואין לבו לענינים שכללה, ובכלל אין לבנות ואין לתהור בענין שכות מדברי אחרונים כי אם רק מדברי רבותינו הראשונים ומהמצאות ולדוגמא אפי' אדם גדול שכתו גדול גם בתכונה בעל"ספר, נחמד ונעים, תלמיד תרמיא ושל המהר"ל מפראג, ושמהם קבל ראשית ידיעותיו בתכונה — גם הוא אם כי הרכיב דב"ב מזה (בטי קס"א ובסימנים עוד) — אין לקבל ממנו שום מסקנא ושום החלט' וטעה כקוצה, מלבד שגם הוא עצמו אין לו מסקנא, הוא רק מעיר ומעורר סמיקות על סמיקות — יש ברבריו גם טעמים ושבושים שנפלו ע"י המדפיסים שהדפיסו הכתיב שלא בחייו,

מ"מ יש משום קצת סמך גם לשטתנו שיהי הכל שומרים אותו היום שבירושלם, ורובו של יום.

ויש להוסיף: דבכלל אין כל מקום בעולם ששם שומרים השבת כל אותו שעות המעל"ע של המרכז. אפילו בירושלם גופה יש הפרש מה — בין המקום שעליו נמצא האדם לבין נקודת מרכז היצירה (מרכז מקום המקדש), ובכל רבע מעלה יש הפרש בדקה, למזרחו בהקדם ולמערכו באיחור, וכל ס"ו מעלה יש הפרש בשעה, וכן הלאה, וא"כ הכל שומרים רק רובו של יום המרכז, ורובו ככולו, וכן אם אנו קובעים את קו התאריך 180 מעלות לקו המרכז — שומרים ג"כ כל יושבי כדור העולם רובו של יום המרכז.

לא כן אילו הי' קו התאריך צ' מעלות למרכז, הרי בכל רבע כדור העולם מסין עד לירושלם, שומרים רק מיעוטו של השבת בירושלם.

סימן כ"ב.

תלית המאורות, וראשית התעגלות מעגל היומי.

יש רבנים חולים כל כלי זיינם על קו תלית המאורות, ואומרים שבנקודה אשר בה התחיל להעריב השמש בזמן תלית המאורות — שם התחיל ומתחיל היום, כגון אם נאמר שנתלו המאורות ביום ד' בצהרים מעל ירושלם, ותהי אז השקיעה הראשונה — „ויהי ערב ויהי בקר" לראשונה — שם בצין, א"כ שם (בצין) קו התאריך.

ולדעתי אין ענין תלית המאורות קשור כלל לקו התאריך, כפי שנבאר בעזה"י:

א. הנה שלש שטות במקום תלית המאורות, האחת: שהמאורות נתלו ביום ד' באמצע הישוב בצהרים (ס" העבור מ"א פ"י), השנית: שנתלו 45 מעלות למזרח ירושלם, ויהי אז בירושלם שלש שעות על היום (כמבואר להלן) השלישית: שנתלו בטבור הים באופן שראשית הזריחה התחילה בקצה המזרחי של הישוב, (יסו"ע מ"ב פ"י).

והרה"ג ר' דוד שפירא, בספרו „בני ציון" (ס"ו ז"ד) תלה גם הוא כל כלי זיינו על השטה השני' הנז"ל, שהמאורות נתלו ביום ד' שלש שעות על היום בירושלם, ז"א: שנתלו נוכח מ"ה מעלות מזרח ירושלם, דכן כתב רב האי גאון בשם רבנו סעדי' גאון, וכן הביא המפרש לקה"ח (פ"ט ג') בשם קדמונינו ז"ל: „שתקופת תשרי היתה שלש שעות ביום ד' ליצירה", וכ"כ גם הלבוש (תכ"ח), ואם נתלו בשעה שלש על היום באופן ירושלם הרי התחילה החמה לשמש במעלה 45 מזרחה, ותהי אז השקיעה לראשונה (ברחוק 90 מעלות מעמדת החמה) 135 מעלה למזרח ירושלם, ומוה דן הרב שפירא הנ"ז שבנקודת קל"ה מעלות

מזרח ירושלים שם תחלת היום וקו התאריך. (וכדבריו אלה הרצה הרב הנז"ל גם בכנסת הרבנית בירושלים שדנה על ענין זה).

ואף אמנם בנוגע ל.ימ"ן היינו והננו תמימי דעה. דגם הוא כולל את ימ"ן למזרח ירושלים — יש הפרש גדול ביני לבינו; הוא עושה את קו התאריך קודם הקו שלי ב-45 מעלות.

והקו שלו חותך את מזרח סיביר בצפון ואת ניוזילנד ואיים עוד בדרום אולם אם רק בשביל זה שהקו שלו מבתר מדינות מיושבות מבניי לשני עברים — לא הייתי תופס אותו על כך. אפשר שגם הוא אומר לעקם את קו התאריך שלו ג"כ לכרינג סט. כדי להכניס את כל מזרח סיביר ואת כל ניוזילנד והאיים שבדרום לתוך גבול המזרח.

אבל מעיקרא דדינא סירכא. בעיקר היסוד אי אפשר בשו"א להסכים לשטת הרב שפירא: משני טעמים. האחד: כבר הוכחנו שא"א לקבוע מקום מזרח ומקום מערב בלתי רק אם אנו מסמנים מקום מרכזי שממנו מתעגל המזרח והמערב. ולדירי' שהוא עושה את קו התאריך ערך 20 מעלה קודם כרינג סט. אם נעשה קו מקביל בק"פ מעלה נגד קו התאריך שלו — יוצא קו המרכז בקצה אמריקא המערבית ורובו בים האטלנטיק. והיסכים כתי"ר (שהוא מגדולי גידולי ציון) להעתיק את המרכז מירושלים ומאריי ולהשליכו לים האטלנטיק? ואפי' אם יאמר להתחשב רק עם צ' המעלות של שני הצדדים (דבר שאינני רואה שום טעם ואפשרות לזה) — יוצא הקו שלו למזרח הודו. והיש טעם כל שהוא לקבוע במזרח הודו את המרכז ליצירה. שממש יתחיל חשבון המזרח והמערב?!

ולא עוד אלא שזו דלא כמאן. כל הראשונים שהביאו לעיל עשו את אריי (ירושלים) למטרופולין וא"א לקבוע החשיבות לאריי ולירושלים בלתי אם עושין אותה להמרכז. ומרכז לא יתכן אא"כ הוא ממש באמצע וככל מה שכתבנו לעיל בעזרה.

ב. ובר מן כל דין אין הוכחה מקו תלית המאורות ביום ד' על קו התחלת היום; נניח למשל שתלית המאורות היתה מעל טבור הישוב בצהרים. והתי השקיעה הראשונה בציון. נמצאת אומר שבקצה המזרח הי' כל יום הרביעי רק רגע אחד. ובכל רבע הכדור. מקצה המזרח עד ירושלים. הי' יום הרביעי בנקודות הראשונות רק רגעים אחדים. והלאה רק שעה או שעות אחדות. ובירושלים עצמה רק שש שעות. כמו"כ אם נאמר שנתלו 45 מעלה למזרח ירושלים — הי' בקצה המזרח יום הרביעי רק שלש שעות ובירושלים תשע שעות. והיתכן?

אכן כבר ידוע שגם בשלשת הימים הראשונים. יום א' ב' וג'. הי' ערב ובקר, לילה ויום. כדכתיב בקרא. (אלא שהי' אז היום ע"י האור העצמי. בטרם ניתן האור בנרתיקו. היינו בטרם שנתהווה אור רק ע"י דברים מזעזים את קרני

האור הממלאים את כל חללי האויר). א"כ שוב הי' יום הרביעי יום שלם. אלא שברובו הי' עדיין ע"י אותו ההיקף הקודמי. (וכשנתלו המאורות ונתהווה האור ע"י גורמים מרעירים את קרני האור שחז"ל כנוהו „נרתיק" נגנו האור הקודמי לעת"ל (1).

ובכן בתלית המאורות רק נגמר אותו היום בהיקף החמה. ורובו של היום הי' כאותם שלשת הימים הקודמים. ואלכא דרבותינו שנתלו באמצע הישוב. הנה ברבע הכדור שמטבור הים עד ל 90 מעלות מזרח ירושלים הי' יום רביעי כולו רק ע"י האור הקודמי. ותחלת זריחת החמה שם היתה לפתחת יום החמישי. (והיסו"ע. שם במ"ב פ"ז. ביאר ענין היקף היומי של שלשת הימים הראשונים ושל יום הרביעי — באופן אחר. ואין זה נוגע לעצם ענינו המדובר כאן). ואחרי שבכל אופן לא הי' חסר גם יום הרביעי מכ"ד השעות — א"כ לא תלית המאור ביום ד' עשתה את התחלת היום אלא האור מיום הראשון. והאור הראשון הלא הקיף את הכדור ברגע אחד (ראה הלאה אות ג').

ג. ומכאן תשובה גם לדעה אחרת שנשמעה אז בכנסת הרבנית מהרה"ג ר' שלמה גורונציק, אשר חוה את דעתו שקו התאריך הנהו 114 מעלה מזרח ירושלים. שלדעתו מתחיל החשבון לא מירושלים אלא כ"ד מעלה מזרח. משום שאמצע הישוב (יבשת) הוא לא ירושלים אלא כ"ד מעלה מזרח. עפ"י הרמב"ם (ק"ח סוף פ"א) כלשון זה: „ומקום זה (ירושלים) הוא נוטה כו'

(1) כתגינת (י"ב) ארי"א אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כו' עמד ונגזו לצדיקים לעתיל (וכי הרמב"ן שם פ' ג' דלכן לא כתיב בהאור ההוא „ויהי כן" כדכ' כשאר מעשה בראשית — ולא נחקים אור זה ונגזו) כתגיני אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כו' דריי ותכ"א הן הן מאורות שנבראו ביום א' אלא שנתלו ביום ד'. וצ"ב אם לא נתלו עדיין כיצד האירו אותן המאורות. והנראה שהאור הוא דהרי בעצם גם המאורות אינם אלא ממעילים את קרני האור (כי על כן לא נקראו אורות אלא מאורות) וע"י תלית המאורות נחקטן „האור" בהרב"ת. וכל דבר הממטיק עושה על ומאשיל עליו. ובאמרם הן הן המאורות כו' ר"ל אותם קרני האור שאח"כ בתלית המאורות המעילים. וראה אברבנל, ומלבי"ם וכלי יקר שם ע"ה"פ ויהי אור.

ולמ"ד אור הראשון אדם צופה ומביט בו עד סוף העולם זהו משום שהאור הראשון לא הי' בו גבול ולא המטיק לו שום חומר, וכי על כן כתב המלבי"ם שבאמת האיר אז האור על כל הכדור סביבו — לא כפי שהוא עכשיו שמאיר על חצי כדור והכדור ממטיק בינו לבין היושבים תחתיו — כי אם כל הכדור הואר בבת אחת, אלא שייב שעות שמש האור על כל הכדור סביבו ויהי יום בכל סביבות הכדור, וי"ב שעות שמש החשך בכל הכדור סביבו ויהי לילה בכלו. ויתכן גם לומר שהמ"ד אור הראשון אדם צופה כו' — ס"ל כרי' שמואל כרי' נתמן (במיר בראשית פ"ג) שאור זה הי' אור רוחני לגמרי שנאצל מאורו של הקב"ה, וראה סדר"א ס"ג, ותגנת הגר"ל שם, (והתאריכו בזה חכמי הקבלה בדבריהם העמוקים והגנוזים, ואפי' רבנו הגדול הרמב"ן זלתי"ח כתב שם; „והשי' בכתובים אלה נשגב ונעלם ודעתנו בו סחות מטפה מן הימ הגדולי").

מאמצע הישוב כנגד רוח מערב בכמו כ"ד מעלות כו"ו. ועד"ו בכפופים ס"ו. וכ"כ גם היסוד (מאמר ד' ס"ח).

אבל משוט שאין ענין אמצע הארץ. היבשת. נוגע כלל לענין קו התאריך ומרכזו. ולא עלה על דעת שום פוסק ושום מחבר לומר שאמצע היבשת (זולת ארץ-ישראל) יש לה יחס וחשיבות כל שהיא. הרמב"ם הוכיר אמצע הישוב רק כדי לדעת את חשבון עמדת ירושלים באורך וברוחב. בשביל חשבונות המולדות וראית הלבנה. שכל דרכי-חשבון זה בנויים על עיר ירושלים ומקומות הסובבים אותה. (לשון הרמב"ם שם). והכפופים כתב (עוד יותר) ממרכזיות של ירושלים. גם במעמדה האקלימי כלפי אמצע הארץ. והוסיף. שירושלים היא באמצע הישוב. ולא באמצע הארץ (היבשת). והיא באקלים הרביעי המשובח כו. והלא אפי' בהרוחב חשב את אר"י לאמצעות הישוב — אף שאמצע הרוחב היה קו המשווה — וכדכי שם שהיא באקלים הרביעי אמצע שבעת האקלימים. ולא זכר כלל מאמצע הארץ בנוגע לאיזה יחס לשום ענין שהוא ואפי' היסוד שהוא היחיד שהוכיר אמצע הישוב לצורך חשבון המולד. וכי שנוסף קודם חצות מדובר אמצע הישוב. (והוא מכנה אמצע היבשת בשם אמצע הישוב) — מפורש כתב שגם זו אך ורק בשביל ההתחשבות עם אר"י וירושלים. ששם ראית הלבנה ושם צריך להיות (לדעתו) לילה ויום מן החדש. היינו שבאם יחשבו בגולה את חשבון המולד וימצאו שנוסף המולד קודם באמצע הישוב. שבין קצה הישוב המזרחי לבין קצה הישוב המערבי. אז ידעו היושבים שם כנחוק מאר"י (אפי' בקצה המזרחי) שאם שר להתראות הלבנה באר"י ולא היה יום ולילה מן החדש (עפי' חשבוננו של היסוד שהבאנוהו לעיל פ"ד ח) — זאם נולד אחר הצהרים ידעו בכרוך לעבר את החדש. אבל גם להיסוד אין כל שום ענין ואין כל שום יחס לאמצע היבשת. ולא כל שום שייכות לחשבון קו התאריך ולמרכזו — מה שגם היסוד הדגיש כל כך הרבה פעמים שחשיבותו. לחשבון מזרח ומערב ולקו התאריך היא אך ורק אר"י.

יובה-לנו לפלפל ולהתוכח בזה. הלא מצינו בכ"ד שאר"י וירושלים הן באמצעותו של עולם. כדאמר במדרש תנחומא (קדושים) ועוד. שאר"י יושבת באמצעותו של עולם וירושלים באמצעותה של אר"י ובהמ"ק באמצע של ירושלים. וכ"כ גם מסוגיא דיומא (נד): וראה מש"ש מהרש"א שר"א האומר עולם מאמצעותו נברא. אינו תולק על הת"ק. (על החכמים האומרים מציון נברא העולם). וכ"כ בנתיב תרומה (קנ"ז): ארעא קדישא אמצעותא דעלמא ובאמצעותא דארעא קדישא איהו ירושלים ואמצעותא דירושלים איהו ביהמ"ק. וע"כ אין כונתם שאר"י באמצעותו של יבשת העולם. גם ירושלים הלא איננה אמצעותה של

אר"י וגם ביהמ"ק איננו באמצעותה של ירושלים — אלא פ"ב שהמכוון ששם אמצעות העולם מצד נקודת היצירה ומצד המרכז של היצירה. וכי על כן מכונה המקום גם בשם „טבור הארץ“. ככתוב (יחזקאל ל"ח) „יושבי על טבור הארץ“. ואז"ל (סנהדרין ל"ו ובמדרש תנחומא שם ועוד) שזוהי אר"י וירושלים בתוך אר"י. ומקום המקדש בתוך ירושלים (כמו הטבור שהוא הקשר לגוף האדם. ואיננו ממש באמצע. וראה תוי"ט שם סנהדרין ס"ד מ"ג).

עוד רא"י ממה שאמרו ז"ל: אר"י גבוהה מכל הארצות וכו' (סנהדרין פ"ו ובכ"ד ע"ד). ולמדו זאת מכמה מקראות. והאפשר לומר על נקודה אחת בכדור עגול שהוא במקום הגבוה שבעגול? הלא כל נקודה ונקודה שעלי עומד אדם — שם לו המקום הגבוה. וע"כ גם שם המכוון שבשעת היצירה העמד כדור העולם בעמדה זו שעלי עמד אדם הראשון באופן שכלפי אדמ"ר ה" שם המקום הגבוה. וכך גם כלפי התרקמות היצירה שמשם התרקם העגול ממנו ולמטה. א"כ אין כל ספק לכ"ע — כדברינו לעיל — שכל החשיבות נתונה לאר"י ולירושלים. ובה קו המרכז אשר ממנו מתחלק המזרח מכאן והמערב לכאן.

ד. אלא שעלה ברעיוני לחקור כאן חקירה אחרת (הגם שהיא יוצאה מגדר ההלכה. ושגם פתרונה המוחלט היא למעלה מדיעת אנשים שכמוני. ואשר על כן דברי בפתרונה אינם נותנים ספוק גמור גם לי): השאלה כאן: מאין לנו המציאות של מקום מזרח ומקום מערב — מיום תלית המאורות. הלא כל ההיקף מתעגל כולו רק למערב ובא בכל הקיפו כולו ממזרח. א"כ כל נקודה ונקודה היא מזרח לנקודה שאחריה ומערב לנקודה שלפני (כשאלת הכוזרי). ומאין לנו מקום קבוע למזרח ולמערב? הן אמנם ודאי פ"ב הוא שיש מזרח ומערב. ככתוב בהרבה מקראות ובתלמודין ובפוסקים. אף גם הלא אילולי המזרח והמערב אין מקום קבוע לקו התאריך. אבל השאלה היא כיצד מצטירת לפנינו המציאות של התהוות מקום המזרח והמערב? נקח למשל ציורו של רבי אברהם הנשיא בספרנו העבור. שנתלול המאורות ביום ד' מעל טבור הארץ והאירה החמה על כל חצי הכדור העליון מקצה המזרח עד קצה המערב של הישוב. ומדרום עד צפון. הרי לא היה אדם „מזרח“ (במובנה של זריחה) לירושלים ואר"י. אלא המאור לפך בפתאומיות את חצי הכדור כולו בהיקף אופקי שלם. וכשהתחיל מעגל המאור להתעגל ולסובב — התחיל לנרוח (להנץ החמה) ראשונה אחר תשעים המעלות למערב ירושלים. ז"א התחילה המזרחיות לזרוח ברבע הכדור שלמטה אחרי קצה המערב. ורק אחרי י"ח שעות. זאת אומרת. ביום המחרת (יום החמשי) רק אז התחילה זריחה לירושלים. ואם לא היתה מזרחיות לאר"י ביום ראשון ממילא אין לה. גם מיום שני והלאה. דאו היתה רק „חזרת המעגל“. החזרת ושונה במעגלה הראשון.

כמוֹכ לַדַּעַת הַרְאִשׁוֹנִים שֶׁנִּתְּלוּ הַמְאֹרוֹת מִיָּה מַעֲלֵה מוֹרָה יְרוּשָׁלַם הַלֵּא
 הַתְּחִיל הַמּוֹרָח (בְּמִכּוֹנָו) אַחֲרֵי מִיָּה מַעֲלֹת לַמַּעֲרָב יְרוּשָׁלַם.
 אַמֵּנֵם הָעֵינִן עוֹלָה יִסֵּה מֵאֵד עַפְיֵי שִׁתּוֹ שֶׁל רַבְּנֵי יִצְחָק הַיִּשְׂרָאֵלִי בִּסְפָרוֹ
 יִסּוּד עוֹלָם. וְגַם זֶה מִכּוֹנְתוֹ הָעֵמּוּקָה בְּדַבְרָיו שֶׁבִּסּוּף פִּי'וֹ (עַפְיֵי מַה שֶּׁבִּאֲרָנוּ דַּבְרָיו
 לְעִיל סִי י"ו); שֶׁבִּאֲמַת הַתְּחִיל הַמְאֹר לְסוּבָב מִטְּבוֹר הַיָּם וְהַתְּחִיל הַמּוֹרָח לְזֵרוּחַ
 לְצַד אֲרִיז יְרוּשָׁלַם. אֲבָל הַיּוֹת שְׁקוֹ הַמִּתְחִיל גּוֹרֵם שְׁקוֹ הַמֵּרְכֵז הַיָּם בְּקוֹ מִקְבִּיל
 מִמֶּשׁ כִּנְגֻדוֹ. וְהַיּוֹת שֶׁהִסְכַּמְתָּ הַתּוֹרָה מִפִּי הַקְּבִיָּה הַיָּה שִׁיתְקַדֵּשׁ הַשֶּׁבֶת (וַיִּקְרָאוּ
 לַיָּמִים שְׁמוֹת) מִבְּנֵי אָדָם. וְלִרְאִשׁוֹנָה עַפְיֵי אָדָם הַרְאִשׁוֹן. וְשִׁיתְחִיל הַיּוֹם
 מִהַעֲרָב — הַרִי יוֹצֵא שֶׁהַעֲרָב הַרְאִשׁוֹן נִתְקַדֵּשׁ מִבְּנֵי אָדָם בּוֹמֵן שֶׁשֶּׁקַע הַמְאֹר
 מִמְּקוֹם הַמֵּרְכֵז הַיָּיִנוּ מֵאוּפֵק יְרוּשָׁלַם. בְּהַיּוֹת הַמְאֹר נֹכַח קֶצֶה הַמַּעֲרָב שֶׁל הַכְּדוֹר
 הָעֲלִיּוֹן וּמִמִּילָא נִמְצָאוּ שְׁנֵי הַדְּבָרִים הַיִּסּוּדִיִּים (שֶׁמִּדְּבַר עֲלֵיהֶם הַיִּסּוּעַ וְשִׁאוּמֵר שֶׁשְׁנֵיהֶם
 וְדָאִי אִמִּיתִים הֵם). קְשׁוּרִים זָבִי'וֹ; נְקוּדָה אַחַת מֵאַרְבַּע רַבְעֵי הַכְּדוֹר (שֶׁלְּפִי
 דַּבְרָיו הַיָּה נְקוּדַת טְבוֹר הַיָּם) שֶׁמִּמֶּנָּה הַתְּחִיל לְסַבֵּב מַעֲגַל הַיּוֹמִי בְּמִצִּיאוֹת נִשְׂאָרָה
 בְּעֵצֵם לְקוֹ מִתְחִיל הַיּוֹם. הַיָּיִנוּ קוֹ הַתְּאָרִיךְ. וְנְקוּדָה הָאַחֲרָת הַמִּקְבִּילָה. מִמֶּשׁ
 כִּנְגֻדָה. גַּם הַיָּה נְקוּדָה מֵאַרְבַּעַת נְקוּדוֹת הָעוֹלָם, שֶׁבָּה הַתְּחִיל „וַיְהִי עָרָב
 וַיְהִי בֹקֵר לְבְנֵי אָדָם (וְהַיָּה יְרוּשָׁלַם) — הַיָּתָה לְמֵרְכֵז שֶׁמֶשׁ הַתְּחִיל
 לְעָרוֹב הַיּוֹם לְבְנֵי אָדָם. וְשֶׁמֶשׁ הַתְּחִיל לְקָבוֹעַ יָמִים וּלְקָרוֹא שְׁמוֹת לַיָּמִים, וּמִמֶּנָּה
 מִתְחַלֵּק הַמּוֹרָח מִכָּאֵן וְהַמַּעֲרָב לְכָאֵן (וְכֹאמֹר שֶׁבִּלְא קְבִיעוֹת מוֹרָח וּמַעֲרָב אִ"א
 לְקָבוֹעַ הַיָּמִים). וּמִכָּאֵן שֶׁחֲצֵי הַכְּדוֹר הַיָּמִי, מִן טְבוֹר הַיָּם עַד יְרוּשָׁלַם — הַיָּה
 לְמוֹרָח, וְחֲצֵי הַכְּדוֹר הַשְּׂמָאֵלִי מִן יְרוּשָׁלַם עַד לְטְבוֹר הַיָּם — הַיָּה לְמַעֲרָב. וְזֶה
 בְּרוּר מֵאֵד. וְאַלֵּה הַמַּחְבְּרִים אֲשֶׁר הִתְקַשּׁוּ בְּדַבְרֵי הַיִּסּוּעַ לֹא יִרְדוּ לְעוֹמֵק דַּבְרָיו.
 אוֹלַם לְשֵׁאר הַפּוֹסְקִים הָאוֹמְרִים שֶׁהַמְאֹר נִתְּלָה בְּטְבוֹר הַיִּשׁוּב אוֹ מַעַל מִיָּה
 מַעֲלֹת מוֹרָחָה — עֲלֵינוּ לְהַבִּין בְּמַה הַיָּה הַמּוֹרָח מִכָּאֵן וְהַמַּעֲרָב לְכָאֵן?
 וְאֵין לֹמֵר שֶׁהַמּוֹרָח וְהַמַּעֲרָב הַיָּה לֹא עַפְיֵי הַמְאֹר שֶׁנִּתְּלָה בְּיוֹם ד' אֲלֵא עַפְיֵי
 הַאֹר הַרְאִשׁוֹן שֶׁנוֹצֵר בְּיוֹם הַרְאִשׁוֹן — דְּהֵלֵא כֹל מַעֲשֵׂי בְּרִאשִׁית הַחֵלּוּ לְהַתְּהוֹת
 וְלְהַתְּפַשֵּׁט מִנְקוּדַת צִיּוֹן, דְּתַלְמוּד עָרוּךְ לְפָנֵינוּ (יִזְמַא נִדְ'י): תֵּנִן (מִשְׁנַתְּנו)
 כְּמִיד מִצִּיּוֹן נִבְרָא הָעוֹלָם דִּתְּנִיא רֵא"א עוֹלָם מֵאַמְצִיעִיתוֹ נִבְרָא כו' ר' יְהוֹשֻׁעַ
 אוֹמֵר עוֹלָם מִן הַצְּדָדִין נִבְרָא ר' יִצְחָק אוֹמֵר כו' וְחִכִּיא מִצִּיּוֹן נִבְרָא כו', וְתִנִּיא
 רֵא"א הַגְּדוּל אוֹמֵר כו' וְחִכִּיא אֵלּוּ וְאֵלּוּ מִצִּיּוֹן נִבְרָאוּ וכו'. וּפְרִשִׁי מִצִּיּוֹן נִבְרָא
 כִּי צִיּוֹן נִבְרָא תְּחִלָּה וּסְבִיבֵיו נִדְּבָקוּ רַגְבִּים עַד סוֹף הָעוֹלָם מִכֵּל צַד, וְתוֹס'
 כִּתְּבוּ אֵלּוּ וְאֵלּוּ מִצִּיּוֹן נִבְרָאוּ פִי אֲמַצְעוֹתוֹ שֶׁל עוֹלָם וְהַצְּדָדִים מִצִּיּוֹן נִבְרָאוּ. הַרִי
 שֶׁאֲמָרוּ שֶׁמִּצִּיּוֹן נִתְּפַשֵּׁט כְּדוֹר הָעוֹלָם לְשְׁנֵי צַדָּיו. וְהַמּוֹבֵן שֶׁבְּאוֹפֵן זֶה נִבְרָאוּ כֹל
 מַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית. כִּגוֹן בִּאֲמָרוֹ „תְּרַשָּׁא הָאָרֶץ דְּשֵׁא" הַתְּחִיל הַרְשָׁא לְהַתְּפַשֵּׁט מִמְּקוֹם
 הַמֵּרְכֵז — מִצִּיּוֹן. לְשְׁנֵי צַדָּיו, בְּשְׁנֵי חֲצָאֵי הַכְּדוֹר. וְכֵן שֶׁאֵר כֹּל מַעֲשֵׂי

בְּרִאשִׁית (1). וַיֵּל שְׁגַם בִּאֲמָרוֹ בְּיוֹם רֵאשׁוֹן הַיָּה אֹר — נִתְּפַשֵּׁט הָאֹר מִמְּקוֹם
 הַמֵּרְכֵז מִצִּיּוֹן לְשְׁנֵי צַדָּיו עַד לְטְבוֹר הַיָּם. וְכִיָּה דַּבְרֵי ר' בְּרַכְיָה בְּשֵׁם ר' יִצְחָק
 (בִּר' ס"ג) „מִמְּקוֹם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִבְרָאָה הָאוֹרָה". וְכִמְ"שׁ לְעִיל בְּשֵׁם הַמַּלְבִּיִּים
 שֶׁאוֹרָה זֶה שֶׁמֶשׁ בְּשֶׁלֶשֶׁת הַיָּמִים הַרְאִשׁוֹנִים בְּכֹל הַיָּקֵף הַכְּדוֹר (לֹא כְּיוֹם שֶׁהָאֹר
 מִשְׁמַשׁ בְּחֲצֵי כְּדוֹר הָאֶחָד וְהַחֶשֶׁךְ בְּחֲצֵי כְּדוֹר הַשְּׁנַי). כִּי הַיּוֹם וְהַלֵּילָה הַיּוֹ אוֹ לֹא
 עַפְיֵי מַעֲגַל הַיָּקֵף מֵאֹר אֲלֵא עַפְיֵי חֲלוּקֵי מִשְׁמְרוֹת שֶׁהַתְּחַלְּפוּ בְּכֹל יָיִב שְׁעוֹת. יָיִב
 שְׁעוֹת הַיָּה אוֹ אֹר בְּכֹל הַיָּקֵף הָעוֹלָם. וְיָיִב שְׁעוֹת הַיָּה חֶשֶׁךְ בְּכֹל הַיָּקֵף הָעוֹלָם,
 וּזְמַ"שׁ וַיִּקְרָא א' לְאֹר יוֹם וְלַחֶשֶׁךְ קָרָא לֵילָה (רֵאָה שֶׁם מַלְבִּיִּים). וְאִיִּכ בְּשֶׁלֶשֶׁה
 הַיָּמִים הַרְאִשׁוֹנִים וְדָאִי טְרַם הַיָּה מְהוֹת מוֹרָח וּמְהוֹת מַעֲרָב.
 וְאוֹלֵי אֲפִ"ל דְּהַנִּי פּוֹסְקִים לֹא סִיל כְּסִירוֹשׁוֹ שֶׁל הַמַּלְבִּיִּים אֲלֵא דַּעַתִּם
 שֶׁאֲפִי אֵם נִאֲמַר שְׁגַם הָאוֹרָה מִצִּיּוֹן (מִבְּהַמִּיק) נִבְרָאָה אַחֲרֵי שֶׁנִּבְרָאָה

(1) וְרֵאִיתִי בְּסִי חוֹנֵן לְמוֹעֵד מֵהַרְבַּ הַגְּאוּן ר' יִשְׂרָאֵל דּוֹר יִסֵּה זְצִיל (סִי' ח' אוֹת ז') כּוֹתָב:
 שֶׁמַּעַל מְגֹוֹן יִשְׂרָאֵל בְּעַל הַתְּחִי"ס זְצִיל כּוֹכְרִים הָאֵלֵה; הֵנָּה וְדָאִי אֲעִיג סִיּוֹם וְלֵילָה שֶׁל מַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית
 יֵשׁ לָהֶם נְקוּדָה מֵאִיּוֹה מְקוֹם מִתְחִילִים עַכְפִּים מַעֲשֵׂי בְּרִאשִׁית כְּשֶׁבִרָא הַקְּבִיָּה עוֹלְמוֹ לֹא הִי שׁוֹת בְּכֹל
 הָעוֹלָם כְּרַבֵּעַ אַחַת, לְמַשַּׁל בְּיוֹם שְׁנֵי שְׁצוּה הַקְּבִיָּה יֵהָ הַקִּיעַ כְּרַבֵּעַ חֲחַלַת הָעָרָב שֶׁל נְקוּדָה יוֹרְעָה
 בְּאוֹתָהּ הַרְבַּע נִתְחַזַּק הַרְקִיעַ וְהַיָּה מִתְחַזַּק וְהוֹלֵךְ כִּד שְׁעוֹת. וְכֵן אַחֲרֵיכֵן כְּשֶׁאֲמַר תְּרַשָּׁא הָאָרֶץ דְּשֵׁא הַתְּחִילָה
 הָאָרֶץ לְהוֹצִיא דְּשֵׁא וְצִמְחוּ וּגְדִלוּ בְּהַיָּקֵף הָאָרֶץ כִּיד שְׁעַת כו', לְפִי'וֹ בְּמִקּוֹם אַחַד נְעִשָׂה רְקִיעַ וּבְמִקּוֹם
 אַחֵר נְעִשָׂה דְּשֵׁא בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן כִּיּוֹן שֶׁבְּאוֹתוֹ מְקוֹם הַיָּה כְּבֵר יוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וְכֵן הַיָּה כֹּל שֶׁשֶׁת הַיָּמִים, נִמְצָא
 גַּם בְּיוֹם הַשְּׁשִׁי בְּמִקּוֹם אַחַד הַיָּתָה הָאֲדָמָה מוֹצִיאָה תּוֹלְדוֹת מַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית וּבְמִקּוֹם אַחֵר כְּבֵר הַלֵּילָה שֶׁל
 שֶׁבֶת וְשֶׁבֶתָהּ הָאָרֶץ, וְזוֹהוּ שֶׁאֲמַר הַכְּתוּב וַיְכַל בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיִּשְׁכַּח בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי, בְּמִקּוֹם אַחַד הַיָּה וַיְכַל
 בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי וּבְמִקּוֹם אַחֵר הַיָּה כְּבֵר שֶׁבֶת וְשֶׁבֶתָהּ, וּמַעֲתָה בְּכֹל מְקוֹם שֶׁאֲנַחְנוּ עוֹמְדִים אֲנוּ שׁוֹבְתִים כְּמוֹ
 שֶׁשֶׁבֶתוּ מַעֲשֵׂי בְּרִאשִׁית בְּמִקּוֹם הַהוּא עֲכִיל.

וְהַדְּבָרִים הַלְלוּ כְּפִשְׁטָם וְכִמְשִׁמְעוֹתֵם שֶׁבְּמִשְׁךְ כִּד שְׁעוֹת הַקִּיפּוֹ כֹּל מַעֲשֵׂי בְּרִאשִׁית, מִרְאשִׁית
 הַנְּקוּדָה עַד סוֹפָה — בְּעִיגוֹל שֶׁלֵם, וְכֵן הַיָּקֵף מַעֲגַל הָאֹר, מֵאֹר הַחֲמָה מִרְאשִׁית הַנְּקוּדָה עַד סוֹפָה
 מַעֲגַל שֶׁלֵם בְּמִשְׁךְ כִּד שְׁעוֹת — אַעֲפִי שְׁבַעִיקְרָם אִמִּיתִים הֵם (שֶׁלֵא הַתְּחִילוּ וְלֹא כֹל מַעֲשֵׂי בְּרִאשִׁית
 בְּהַיָּקֵף הַכְּדוֹר בְּמַעַם אַחַת) — אֲבָל בְּפִרְטָם אֵינֵן מְדוּקְדָּקִים, דְּהֵלֵא סוּגִיא עָרוּכָה הַיָּה כְּיוֹמָא וּבְפִרְטָרִים
 שׁוֹנִים, מִצִּיּוֹן נִבְרָא הָעוֹלָם" וּמִשֶּׁם נִתְּמַתְּחוּ מַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית לְשְׁנֵי הַצְּדָדִים, וַיִּתְּכֵן שְׁעָרֵי נִתְּפַשֵּׁט
 גַּם הָאֹר הַרְאִשׁוֹן מִצִּיּוֹן (הַיָּיִנוּ בְּהַמִּיק כְּרַעַת ר' בְּרַכְיָה) לְשְׁנֵי הַצְּדָדִים.

וְהַרְבֵּי בְּעַל חוֹנֵן לְמוֹעֵד כִּתְּבֵם שֶׁם עוֹר; אֲשֶׁר הֵכֵל נִקְרָא עִ"ש יְרוּשָׁלַם, וְעַכְרָב דְּקָרָא ר"ל
 עָרָב שֶׁל יְרוּשָׁלַם. דְּהָאֹר הַהוּא הָעֵמִידוֹ הַקְּבִיָּה לְצַד מַעֲרָב שֶׁל יְרוּשָׁלַם בְּמִקּוֹם אוּפֵק הַשְּׁקִיעָה שֶׁנְּעִשָׂה
 בִּירוּשָׁלַם, וְלְפִי'וֹ בִּירוּשָׁלַם קָדַם הָעָרָב וּבְכֹל הָעוֹלָם קָדַם הַבְּקֵר כו'. וְלִכְאוֹרָה גַּם דַּבְרִים אֵלֵה אֵינֵם
 מִתְּאִימִים, כְּאֲשֶׁר כְּבֵר הוֹכַחְנוּ שְׁעִיכֵי לְכוּיַע אֵין קוֹ תְּחִלַת הַיּוֹם מִירוּשָׁלַם. (דְּלוֹא הַיָּה כֵן הַיָּה מִתְּחַלֵּף
 הַיּוֹם בִּירוּשָׁלַם גּוֹפֵה זֶה לֹא יִתְּכֵן כְּמִ"שׁ לְעִיל) וְאֲשֶׁר שְׁגַם, הוּא רִיל שִׁירוּשָׁלַם הוּא הַמֵּרְכֵז, וְאֲעִפִי
 שֶׁהִצִּירָה וְעִמְדַת הַמְאֹר הַיָּה בְּמִקּוֹם אַחֵר (וְכִגוֹן נֹכַח טְבוֹר הַיָּם) — הֵנָּה קְבִיעוֹת מְקוֹם קְרִיאַת הַיּוֹם וְהַשֶּׁבֶת
 הוּא יְרוּשָׁלַם, וּבּוֹמֵן שֶׁהִיָּתָה הַחֲמָה בְּקֶצֶה מַעֲרָב יְרוּשָׁלַם וְשֶׁהַתְּחִיל הָעָרָב בִּירוּשָׁלַם אוֹ הוֹקְרָא שֶׁם לַיּוֹם
 הַשֶּׁבֶת, וְכִפִּי שֶׁכְּבֵר בְּרַרְנוּ שֶׁמֵּרְכֵזוּ לְחוּד וְקוֹ תְּחִלַת הַיּוֹם לְחוּד (אֲלֵא שְׁעִיכֵם לְשׁוֹנוֹ שֶׁם אֵינֵן מְדוּקְדָּקִים
 בְּמִ"שׁ שֶׁהָאֹר הַהוּא הָעֵמִידוֹ הַקְּבִיָּה לְצַד מַעֲרָב יְרוּשָׁלַם, שְׁקִינֵי שֶׁמִּלְכַתְּחִלָּה הוֹעֲמֵר שֶׁם, וַיִּזְמַא לְכֹל הַרְעוֹת).

המתחלה להקיף על דרך היקף מעגל החמה מן טבור הים לצד ירושלם, גם
 ואמשר שסי' להני פוסקים שר' שמואל בר נחמן שם בביר פליג על ר' ברכי'.
 ירושלמי. וכן גם לדידהו יצאו שני הכללים הנז' יחדיו: שתחלת סבוב האור
 התחיל מטבור הים, ומקום ציון שממנו התהווה והתפשטה היצירה (וכן גם המאור)
 אל שני הצדדים — הי' למרכז המחלק את המזרח מכאן ואת המערב לכאן.

סימן כ"ג

הסיכום.

היוצא מכל דברינו:

א. שקודם כל עלינו לדעת שיש לפנינו שלשה מונחים ברורים שמהם
 אין לזוז: א) שכשם שמוכרח להיות במקום קבוע בכדור הארץ, קו תאריך"
 ששם מתחלף היום, דאליכ לא הי' קביעות ימי השבוע ולא קריאת שמות לימים
 והי' מתעגל עגול החמה בלי שינויי ימים — כך מוכרח עם זה להיות גם מקום
 מרכזי שממנו מתחלק המזרח מכאן והמערב לכאן, דבלתו אין מזרח ואין מערב
 ואין מקום קבוע לקו תאריך, (כאמור לעיל ב' ועוד, וכמתבאר גם מדברי הכוזרי).
 ב) ומרכז לא יתכן אלא אם הוא מרכז לכל הכדור, היינו שהוא ממש באמצע
 ההיקף, וממנו מתחלק הכדור לשני צדדים שוים, ולא שיהי' לו שלשה רבעים
 לצדו האחד בתור מערב, ורביע אחד לצדו השני בתור מזרח, וכאשר מראה
 גם המציאות (וכאמור שם). ג) ושכלל הדעות, באין כל ספק, המרכז שלנו הוא ירושלם
 ובחוכה מקהמ"ק, ושלא כן נקראת ציון (ציון נקרא גם מקהמ"ק כנודע מכמה
 מקראות ומכ"ד) אמצע העולם, וטבור העולם (וכמוכא לעיל בסי' הקודם
 גם מכמה מאמרי חז"ל), ומה מתברר היטב שבקו המקביל, ק"פ מעלות למרכז
 ירושלם, שם קו התאריך שלנו.

ב. וכן מבואר מדברי רבותינו הראשונים זלה"ה, כגון מדברי הנשיאים
 שבס' העיבור (לעיל סי' ט"ז), ובארוכה מכל דברי היסוד (י"ז), וכן גם כונת
 הראב"ד (י"ח), וראשונים ואחרונים עוד, וכי' גם בירושלמי (ר"ה פ"ב ד')
 שההיקף כולו מתחלק לשני חצאים חציו (י"ב שעות) למזרח וחציו (י"ב שעות)
 למערב (סי' ט"ו).

ג. ואפילו הכוזרי והר"ה, שבשלהם כל הסער הגדול, אם כי השמיעונו
 חדשה תמוהה, שבסין מתאחר היום י"ח שעות" גם הם לא אמרו שהמערב
 נמשך שלשה רבעי כדור, ומפורש אמרו שקצה מזרח וקצה מערב של צ' מעלות
 הוא רק לחצי כדור העליון, דכל חשבונותיהם עשו רק לחצי כדור הישוב שבו
 ישנם בניא הקוראים שמות לימים ולהם דרוש קו תאריך וקו מרכז, ועם חצי
 כדור התחתון לא התחשבו כלל, דאין שם בניא הקוראים שמות לימים, ואי

שם יחש וצורך לקו תאריך, וממילא אין לו לא מזרח ולא מערב, וענין קו תאריך
 ומזרח ומערב חוזר רק בזמן שחונרת החמה לנקודת הישוב, ולפיכך יחסו י"ח
 שעות לציון היינו תחלת חצי כדור העליון משום שבאותן י"ב השעות שמקיפה
 החמה את חצי כדור התחתון אין קו תאריך ושינוי יום ונחשבות גם הן לאותו
 היום עד תגיע החמה שוב לנקודת הישוב, ואז אחרי י"ח שעות, ניתן קו התאריך
 לחלוף היום (ולא יתכן לומר שאחור היום מתמשך עד ירושלם כמשי' ססי'
 ט'). נמצא שלדידהו קו התאריך צ' מעלות לירושלם, היינו כשחונרת החמה
 לראשית חצי כדור העליון, ועפ"ז ממילא מובן שכשמדובר גם מחצי הכדור התחתון, היינו כשיש גם שם
 בניא הקוראים שמות לימים, בודאי מודים גם הם שיש מזרח ומערב גם
 לחצי הכדור (דא"כ יתכן אחרת?). וממילא שקו התאריך הוא בטבור הים,
 היינו ק"פ מעלות לירושלם ולמרכז (סי' י"א).
 ד. והיות שאעפ"י שעי"ז נוטלה כל חודה של חריפות וזרות השיטה (שבסי'
 י) — עדיין לא מתקבלת על הלב שלא לחשוב כלל את חצי כדור התחתון, לא
 לתת לו מזרח ומערב ולא ליחש לו קו תאריך, ואף גם קשה הרבה לאוקמי דברי
 ר' זירא על קו של י"ח שעות שאינו תופס מקום (שם י"א ו) — לפיכך מאנו כל
 שאר רבותינו ז"ל בפירוש הר"ה והכוזרי בביתא והסוגיא דר"ה, וכל הראשונים
 והאחרונים שדברו בסוגיא היא לא מצינו אחד מהם (וולת הריטב"א) שיתחשב
 עם ביאורם של הכוזרי והר"ה, כולם ביארוה באופנים אחרים לגמרי (סי' י"ד).
 ה. והרבנים שרצו לקבוע את קו התאריך בסין מלבד מה שעושים את
 דברי הכוזרי והר"ה למופלאים ומופרכים (סי' י"ז) — אף גם עלולים הי' להכניס
 חו"ש אנדרלמוסיא במדינות רבות שבחלקי כדור העולם, היינו בכל המדינות
 המזרחיות, הצפוניות והדרומיות למזרח סין — השומרים את שבתם משנות דור
 כמו בסין, שתתהווה שם חלילה מהפכה בשמירת יום השבת.

והגאון בעל חז"א שליט"א שגם הוא מצדד לאותה השטה התחכם (למנוע
 את הערבוביא באותן המדינות) לומר: שלא גבול המעלות, לא צ' ולא ק"פ
 מעלות, הוא קו התאריך, אלא גבול הים, ולשון-הים המפסיק בין חינא ליפן הוא
 הגורם שינוי הספירה, והוא שגרם לנו כל שינוי הדעות — חדשה זו א"א שחתקבל
 מצדי צדדים: א) בכלל א"א לחדש חדשה בלא שום מקור ובלא שום פוסק
 כה"פ ואפ"י הכוזרי והר"ה כתבו גם הם שישנן ארבע נקודות בכדור הארץ, ולא
 שמתחלק לגבולי יבשת וים, (ומה שתפס הר"ה ים אוקינוס מכאן וים אוקינוס
 לכאן זהו כדי לציין הטעם בשביל מה מדברים רק מחצי כדור העליון משום
 שהוא חצי הכדור של הישוב, ולא שהגבול הוא גבול ים), אלא רבע הכדור (צ'
 מעלות) הוא הגבול של הישוב. ב) עי"ז הרי נוטלה כל המרכזיות וכל החשיבות

של אר"י וירושלם, לא ממנה תתחיל היום ולא אליה מרכז המורח והמערב. וכל הדברים החשובים שנתן גם הוא לירושלם, שהיא עיקר ושאליה נטפלת כל היבשה — אין לדעת כיצד ובמה נטפלת אליה. (ג) ועוד אם היבשת היא הגובלת הלא הרבה יבשת מתמשכת יותר מצ' מעלות. ובהרבה מקומות נפסקת בפחות מצ' מעלות, ואין למצוא מקום שיהא בו סוף היבשת מכוון לצ' מעלות, ותו אין מציאות מקום ששם מתאחר היום י"ח שעות: במקום שהיבשה נמשכת הלאה לצ' מעלות שם אין גם י"ז ויש שאף ט"ז ולא גם ט"ו שעות. ובמקומות שהיבשה נפסקה בפחות מצ' מעלות — מתאחר היום יותר מי"ח שעות. (ד) ואם חרד הגאון שליט"א, שלא להכניס ערבוביא בכל המדינות המזרחיות, (כגון סיביר והמדינות שבצפון, והמדינות שבדרום) שלא ישנו את קביעות יומם ושבתם ולפיכך חדש שקצה יבשה הוא הגבול — מה יענה לאוסטרליה המנותקת מיבשה ואיך נטפלת גם היא לירושלם, ואם רצונו לומר שאמנם נותנים צ' מעלות לירושלם, אלא שכל יבשת אשר אל תוכה נכנס (מצפון לדרום) הקו של צ' המעלות נטפלת גם היבשת שמחוץ לקו אל תוך הקו — תסתער במה גדול כחו של הקו צ' מעלות להכניס כל מה שחוצה לו אל תוכו ולטפלו לירושלם? (ס"ח).

ו. ובכן השטה המחוררה והמקובלה על הלב, ושהיא מוכרחה גם מצד המציאות וגם מצד דעות רבותינו זל"ה — היא אך ורק זו שאמרנו בעז"ה: שהמרכז הוא אר"י, ומרכז אר"י היא ירושלם, והקו המקביל ממש כנגדה, ז"א ק"ם מעלות לירושלם — שם קו התאריך. וכללו של דבר: שירושלם שלנו היא גרינוויץ של האומות, ששם בקו המקביל לקו התאריך הוא המרכז אשר ממנו מתחיל חשבון מעלות המזרח מכאן ומעלות המערב לכאן, והוא המחלק את חצי הכדור המזרחי לצד אחד ואת חצי הכדור המערבי לצד שני. וכך היא לנו ירושלם הק"ל היא המרכז לקו היום, שהוא כנגדו למטה בקו מקביל עפ"י התורה. (ועפ"י שומרים בכל סביבות כדור העולם רובו של יום השבת אשר בירושלם, כמש"ל כ').

סימן כ"ד.

אלאסקא.

א. שאלת מדינת אלאסקא.

ובכל הפתרון הברור שנתנו בעז"ה לכל המדינות שבכדור הארץ: שבכל המדינות המזרחיות, הצפוניות והדרומיות, עד ק"ם מעלות לירושלם — מתקדם היום, ובכל המדינות המערביות, הצפוניות והדרומיות, עד ק"ם מעלות מירושלם — מתאחר היום — עם כ"ז נשאר עדיין מקום מדינה אחת בכדור העולם להתגדר בה, ושעליה יש עוד מקום להתדיין, הלא היא מדינת אלאסקא.

(א) הקו של ק"ם מעלות מירושלם, אם נמשיכהו קו ישר, מקוטב צפון לקוטב דרום — חותך הקו את אלאסקא ומפרידו מקנדה, מוציא את אלאסקא מגבול אמריקא המערבית ומכניס אותה לגבול סיביריא המזרחית. ואם נעקם את הקו (בהגיעו ל 55 מעלה צפון) לצד מזרח, לברינג סטר, תשאר אלאסקא בגבול אמריקא המערבית, ואין אנו יודעים אם לסמן את הקו ישר להוציא מדינה זו מהמערב או לעקום את הקו, כדי להשאירה בגבול מערב, [והשאלה היא על 23 מעלות באורך (1) היינו עד ברינג סט, ועל 17 מעלות ברוחב].

(ב) והנה עד שנת התרכ"ז (1867 למספרם) היתה אלאסקא שייכה לרוסיה, ונחשבה למזרח עולם, ובעברם או מאמריקא (מקנדה) לאלאסקא היו משנים או את ספירת היום, כי נהגו בימים הקודמים במדינה זו את היוםם של רוסיא המזרחית, אבל מאז שנת התרכ"ז שמכרה רוסיא את אלאסקא לאמריקא ונכללה למערב — הוסיפו או לאלאסקא יום אחד והנהיגו שם את היום של ארצות הברית, ונמשך המערב עד למיצר ים ברינג.

ומתיצבת השאלה: אם בכל השנים הקודמות נהגו באלאסקא קביעת היוםם אל נכון, או שעכשיו משנת התרכ"ז נקבע שם היוםם הנכון.

צדדי הספק הם: אם ע"י עיקום הקו, לוא יהא אפ"י עקום רק בקצהו תאבד המרכזיות של ירושלם, דמרכזו הוא רק אם מרכזו אליו כל שני חצאי הכדור באופן יחסי שוה ומדויק, לא רק כל מזרח ומערב אלא גם כל רוחב דרום וצפון, באופן שיהי הקו משוך ישר לגמרי מן קוטב הצפוני אל קוטב הדרומי — או דלמא מכיון שכרוב הכדור כל דרום עד ל 55 מעלה צפון הולך הקו ישר, זולת בליטת אלאסקא שבצפון (שיתכן כי בליטה זו נתהווה אח"כ במשך השנים) — לא נפגמה המרכזיות של ירושלם גם אם הקו מעוקם במזרח אלאסקא על לברינג סטר.

(ג) ודעתי אני נוטה קצת לומר: שמוטב להסכים לעקם את הקו בקצהו, בלבד שלא לבתר יבשת לחלקה לשני עברי קו התאריך, כאשר כתב היסודע „שהוא דבר זה מאד לקבוע קו תאריך ביבשת במקום שאפשר להמצא שם שני שכנים יושבים זה אצל זה והם מפולגים בשבתם ביום שלם אחד מבדיל והשני מקדש". ואחרי שכבר הבאנו לע"פ (ס"ג בהגהה) שאין מקום בכל כדור הארץ שאפשר להמשיך עליו קו ישר מצפון לדרום שלא יפגע ביבשת [גם אם נמשיך קו ישר מברינג סטר, שבצפון עד לקוטב דרום גם הוא פוגש ביבשת של אי סט, לורינגט (27 צפון) ובאיי האלוטיים (38-37 צפון), הרי בכל אופן אין מציאות לקו ישר הולך במקום שכולו ים, ואם בכ"ז אמרו היסודע ודעמי, „שהקו מכרח להיות בטבור ים" ע"כ אין רצונם לומר שהקו מכרח להמשך ישר כולו

(1) אלאסקא משתרעת אמנם מעט יותר, אבל אנהו מדברים מן הקו 180 ירושלם.

בטבור הים אלא שבעיקרו יהי' הקו ביים, ואין קפידא אם יתעקס במקצתו. ובאופן זה בזמן שהכניסו את אלסקה לגבול המערב עשו אז כהוגן, ולפני כן, בזמן שהיתה שייכת לרוסיה, טרם היו שם יהודים שואלים ע"ז.

אבל קשה לי להחליט על סברא כזו בלי מקור ובלי הסכמת גדולי וחכמי הדור. באשר מצד שני מתקבל על הלב ש...מרכו' הנהו דוקא אם מרכו אליו כל שני חצאי הכדור באורך וברוחב, ממזרח למערב ומצפון לדרום — בקו ישר מדויק.

ב. למעשה.

ועם כ"ז, אם כי אין אני מחליט שהקו מכניס את אלסקא למערב — יש לנהוג בה (בכל הזמן שלא החליטו אחרת גדולי וחכמי הדור) את היומם של אמריקא, דודאי מסחבר שאורחי אלסקא הראשונים באו לשם דרך קנדה, ז"א שבאו מהמערב, ולא מסחבר כלל שהמתישבים באו מסיביר המזרחית ודרך מיצר הים ברינג. ומכיון שכן הרי נהגו ונוהגים עכ"פ כמנהגם הם או, לפסור שש הקפות היומיות של חול ולשבות ביום השביעי יום השבת שלהם. וכבר אמרנו לעיל (סי' ו') שהמהלך במדבר ואינו יודע באיזה יום הוא עומד מונה ששה ושובת יום השביעי — ק"ו לזה שיודע מספר הקפותיו של ימי החול ומסופק בקביעות המקום ששובת אחרי ששת ימי הקפותיו של ימי החול (1). ובכה"ג שמונה שש הקפות אמיתיות של חול א"צ לעבור כל יום כדי מחיתו

(1) ולכאורה י"ל שאני הכא ב"ד שהספק הוא מחמת חסרון ידיעה, ובשלמא במהלך במדבר ואינו יודע באיזה יום הוא עומד הרי'ו אצלו ככל ספק דעלמא, דאעפ"י שאנשים הרבה יודעים את קביעות היום הנה מה שאחרים יודעים אין זה מגרע את הספק שלו, דומה למשל לשני שבילין שאעפ"י שהכל יודעים (וגם הוא יודע תחלה) מי הסהור ומי הסמא אבל אחרי שכבר הלך ועכשיו אינו יודע באיזה מהן הלך ה"ה ככל הסיקיות, ועד"ו ספיקות הרבה (וכמיש לנכון בעל פתח הדביר, ומובא בשו"ח חלק דברי חכמים ס"ח שלפיכך דין המהלך במדבר אינו נוגע לענין, ספק בחסרון ידיעה, ויש הרבה ראיות לזה). משאיכ שאלת אלסקה ה"ה לכאורה ספק, חסרון ידיעה, שלרוהים איננו ספק מעליא וצריכין לנהוג בו לחומרא (וכמי שהביאנו לעיל סי' ו' ד' בהגהה).

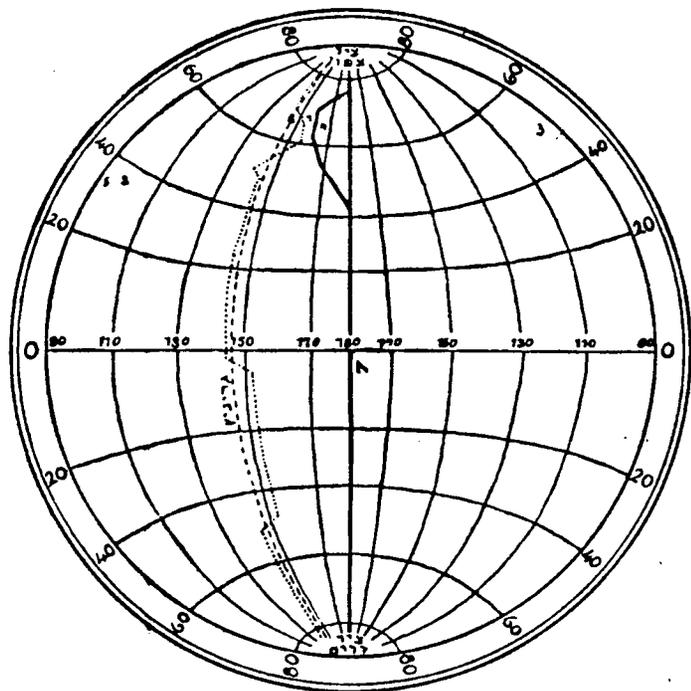
אולם כמה תשובות לדבר. חדא; שאלת אלסקא אינה ספק שנוולר לזה האדם שבא לשם, אלא שהוא ספק ידיעה לכל העולם, [ואעפ"י שהביש "א"ע ססי' קניה] כ שגם בחסרון ידיעה לכל העולם ואף שא"א לבררו הרי'ו בכלל חסרון ידיעה — הנה רוב המוסקים ל"א כך ותוכיחו שחסרון ידיעה נקרא רק אם לפניו אין הדבר ברוק ויש חכמים ומומחים שיכולים לבררו, וכדמוכח מהמדרכי (ע"ו ס"ב) במיש בזה, שרעה ספסלים אינה נחשבת לכלום" אחרי שיש חכמים בקיאים בדבר, וכ"מ מהשיג (חולין פ"ג), וכ"מ בכמה אחרונים. ראה מה שאסף בזה חסריה שם בח' דברי חכמים ובכללים ארך סי' כלל ל"ב, וכן יש להבין מדין ביה"ש שהשבונו חו"ל (שבת ל"ד: ובדוכתי עור) לספק מעליא.

שנית: כאן שהספק הוא ע"י איזה מתישבים נקבע שם היומם הרי'ו ספק המציאות כיצד היתה, שמה שהי' אפשר מתחלה לדעת לא חשבינן עכשיו לחסרון ידיעה, ככל הסיקיות הרבות שמתחלה הי' אפשר לתקוע ועכשיו איננו יודע כיצד הי' המעשה, [ולא הכנתי מה שהקשה ארצא דרבנן מעירובין

כדין המהלך במדבר כו' (כדברינו שם, ושכ"ה לדעתי גם כונת דברי הרדב" כפמ"ש).

[ובנוגע לזה שבא מסיביר דרך, מיצר ברינג' לאלסקא — ראה דברינו בסי' שאח"ז].

ציור ג.

חצי כדור התחתון וקו ירושלם מרכזי 180 מ'.

1	ברינג	8	ניומנדלנדר	5	הים הצהוב	7	קו ירושלם 180
2	קובה ביסאן	4	קצה אלסקא	6	קצה סיביר		

(תמשך הנהה)

(סי' ה:), כמייב יש להחקות בדברי השיך יו"ד צ"ח סק"ט. ומוכן מאד טעמו של חר"ן שם, וראה גם מריח יו"ד ק"י כללי סי' י"ז ומרי תואר לי סק"א).

שלישית: כיון שבאלסקא יש קביעות יומם לוא אמילו הי' כאן ספק מעליא אין בכא ספק

לערער את קביעות היום.

רביעית: ודאי מסחבר שהקבע היום באלסקא מבאי קנדה שכל כסתמא באים לשם מאמריקא

וקאנאדא, היינו ממערב, ולא שבאין מקצה סיביר ודרך מיצר ים ברינג.

סימן כ"ח.
להלכה.

(חלוקת כדור הארץ לשני חלקיו)

ואחרי שבררנו בעוה"ב באופן ברור, כי ירושלים היא מרכז העולם, וכל מה שדברו חז"ל (1) על אר"י שהיא אמצע העולם וירושלים אמצע אר"י ובהמ"ק (1) מלבד מאמרי חז"ל שהכאנו לעיל (פי' כיב נ"י) מיומא (ביד); וסדרש תנחומא (קדושים) ומזרח תרוסה — סבאור כן מסאמרי רז"ל רבים עוד: כגון בזוה"ר פ' לך: כד מסא לגו נקודה באמצעותא דישובא כו' דהא סתמן אשתיל כל עלמא כו', ועד"ז בזוה"ר פקודי. ובזוה"ר שלח: ארעא קדישא אמצעותא דעלמא ובאמצעותא דארעא קדישא ירושלים ואמצעותא דירושלים כהמ"ק. ועד"ז בזוה"ר וירא. ותבאר הוא שכאן אמצע המרכוזות וככל מה שכתבנו. וכן מוכח גם מהא דאז"ל: שביהמ"ק גבוה מאר"י ואר"י גבוה מכל הארצות — שבאורו תוא: מצד יצירת הארץ בהתקמתה ומצד עמדת אדמתה על מקום המקדש וירושלים — נמצא מקהמ"ק וירושלים ואר"י גבוה מכל שני הצדדי כדור הארץ המשופעים ויורדים למטה עד לקיים מעלות לשני הצדדים. וכמו"כ אז"ל בכ"ד שציון וירושלים מקור ההשפעה לשני ספרי עלמא ונקראת לפיכך גם "לב" הארץ (וכמ"ש בתקוני זוה"ר ל"ד ובילקוט ישע"י ש"ח וכדכתיב דברו על לב וירושלים).

וכן יוצא מהא דאז"ל שירושלים המרכז להתקבצות התפלות משני צדדי העולם, כדחני רבנן ה"י עומד בחז"ל וכו' נמצא עומד במזרח (העולם) מן הצד פניו למערב (לאר"י וירושלים), עומד במערב (העולם) מן הצד פניו למזרח (לאר"י וירושלים) כו' נמצאו כל ישראל מכוונים לבם למקום (המרכוז) האחד, כגון לתפלות שכל פיות פונים לו (ברכות ל', ירושלמי פ"ד ה', ומ"ר שה"ש פ"ד). ובירושלמי חומיפו: שנא' הוא ההיכל לפני שכל הפנים (מכל צדדי העולם) פונים אליו — שניז מוכיח למדי שירושלים הוא המרכז לשני הצדדי הכדור, ודואו א"ל שלאחר השעים מעלות למזרח ולמערב אינם פונים לאר"י וירושלים.

והענין הוא שכיב גם ספרי קבלה כגון בס' טוב הארץ להגאון המקובל בעל פרי עץ-חיים (דפוס ירושלים דף כ"א וכ"ב) שעולות התפלות מאר"י כי שם מרכז התפלות מכל העולם המתקבצות מכל הארץ בעתות קרימת זריחת המקום המזרחי על המערבי, ומביא שם דברי רבנו סה"ר קודמיו וז"ל חז"ל שהעיקר חז"ל באר"י ששם הנקודה המכוונה למעלה (כמאז"ל שירושלים ובהמ"ק דלמטה מכוון כנגד ירושלים ובהמ"ק דלמעלה) ומשם החששות גם קדושת השבת לשני צדדי העולם והיא נקודה האמצעית שבה השכיחה האמיתית שהמנוחה התפשטת בהקדם ובאחור לפי הזריחה כו', עכ"ל.

אמצע ירושלים — המכוון ג"כ ששם המרכז ליצירה ולתהליך היצירה — תו אין כל ספק שהיא הגובלת את המזרח ואת המערב. ונתבררה ההלכה לקביעות היומם בכל כדור הארץ:

וכן כל דברי רבותינו הראשונים ולה"ה המדברים מחשיבות אר"י וירושלים לחשבון הימים — כוונתם ג"כ כנוגע לחשבון מזרח ומערב. ואפילו חז"ל שכי' שחשבון ימי חשבוע תחלתו מן סבור הארץ היא אר"י, והכוונה שכי' שאר"י מקום התחלה לקריאת שמות הימים ודאי אין ר"ל ששם מתחיל היום, דמלבד מה שכבר כתבנו שאז"ל שבאר"י ובירושלים מתחלה היום — הלא מסורש אז"ל שאר"י וירושלים אמצע העולם, לא תחלתו, אע"כ גם כיונת הכוונה והרז"ה שאר"י וירושלים המרכז האמצעי של המזרח והמערב ששם מתחיל חשבון קריאת הימים. ומשום שביניהם פרס ה"י כחצי כדור התחתון בניא הקוראים שמות לימים ואין שם קו חאריך וקריאת, מזרח ומערב, לכן עשו את ירושלים ואר"י מרכז רק לחצי כדור עליון ועד שתשוב החמה שוב למזרח חישוב — חשבו השעות ליום הקודם באשר עד שם אין תהליך ואין תאריך ליום. ונצייור כנפשונו: שלושת ימי היצירה הראשונים, כפרם ה"י אדם על הארץ, הלא באמת עדיין לא ה"י קו תאריך ומזרח ומערב, וכמו"כ בזמן אדם הראשון כפרם ה"י בניא אחרים על הארץ — התחלה היום לפי"ד הכוזרי רק בירושלים כמשי"ל סי' י"ג ג'.

חזרתו שוב על עיקר זה בחופסת דברים, כדי להוציא כל בסק מלב רבים וגדולים אשר עדיין מספקים ביסוד גדול זה. דרך אגב אוסיף עוד גרגיר קצר לחוק גם את הסברא הגדולה שהביאנוה לעיל (פי' כ"א): שקו התאריך הוא 180 מירושלים כדי שכל ישראל בכל היקף הארץ ישמרו רובו של יום השבת בירושלים, ושאר"י על יד קו התאריך — שומרים לא פחות מן י"ב שעות: כי הרי הגאון החוקר מוה"ר רוד ניטו בספרו, כוזרי שני (אשר הרבה לסד וחקר לדבריו, הכוזרי ופירושו) אומר כדף ע"ד בנח"ל: תחילת ליל שבת במזרח הוא תחילת כוקר של ערב שבת במערב כו', ומוצי"ש במזרח הוא שחרית שבת במערב, וכל ישראל שובתים יחד י"ב שעות, ואין הפרש ביניהם אלא כשהוא ליל שבת במערב אזי הוא יום שבת במזרח אבל הוא שביק לאילו ולאילו עכ"ל. הרי מלבד מה שגם הוא אומר שבקצת מזרח הישוב מתקדם היום ולא שמתאחר היום — הוא אומר, שכל ישראל שומרים יחדיו י"ב שעות. ואלו ה"י קו התאריך צ"י מעלות למזרח ירושלים — אין י"ב שעות של שבת שווה לכלם: בשני עברי תקו אין אף שעה אחת של שבת לשניהם, ובקרבת סבור הים אינן אלא שש שעות שוות, ובכל חצי הכדור התחתון אין י"ב שעות שבת של קצת מזרח ירושלים. וע"כ כל עיקר קשדינן שיחא בכל המקומות לא פחות מ"י"ב שעות של שבת ירושלים. באשר ירושלים הוא המרכז וקו התאריך 180 מעלות לשני צדדיו, ויוצא מזה שכל היקף הכדור שובתים רובו של יום השבת של ירושלים, ובקרבת קו התאריך לכהפ"ה י"ב שעות של ירושלים.

(ד) ואפי' אלסקא המחוברת לקנדה ונחשבת כיום לארה"ב, אם כי לע"ע אין עוד החלט גמור שהיא נכללת לגבול המערב, עכ"ז כבר אמרנו שכל זמן שאין החלט הפכי — שומרים יושבי אלסקא את יומם לנכון, משום שהם באו לאלסקא מקנדה, ומנו ומונים ששת ימי הקפות של חול ושמרו ושומרים את יום השביעי, וכך מתמשך והולך מנהג יומם עד היום.

(ה) ואם באו במקרה נוסעים מסיביר ועברו דרך מיצר בהרינג לאלסקא: אם באו שם על דעת לחזור שוב למזרח — אז עליהם לשמור את יום שבתם הם (ולקדשו כחק) אלא שלא יעשו מלאכה ביום השבת של אלסקא (של המערב), משום חומרי המקום שבאו לשם. אולם אם דעתם להשתקע באלסקא מסתבר לדעתי שיקבעו גם הם את יומם הם כאנשי המקום. אלא שאינני אומר ד"ז בהחלט, דבשלמא אם מישוהו נוסע מסיביר ורק עובר דרך אלסקא להשתקע בקנדה או בשאר אה"ב ודאי הדין כן שמשנה את יומו, שהרי שם באמריקא לא האנשים המתישבים קבעו את קביעת היום אלא מקום המערב הוא עצמו גרם וגורם (אם בזמן היצירה או מזמן השבת הראשון שקבעוהו ישראל) לקביעות היום של היערב. אבל הבא להשתקע באלסקא שאנו מסופקים אם המקום הוא מהמערב או שהמתישבים הראשונים קבעו את יום המערב משום שבאו מקנדה ולא שנו את מנין ההקפות היומיות — אין זה דומה לדין הבא מאר"י לחו"ל לגבי יו"ט שני (אוי"ח תצ"ו), או בן כרך שהלך לעיר, ולהסך, לגבי קריאת המגילה (תרפ"ח) — שאם אין דעתו לחזור נעשה כבן המקום שהלך לשם, דשם המקום הוא הגורם שעליו נתקנה התקנה כך מלכתחילה. ואפי' מנהג „אכילת כחל" (חולין ק"י) כך הוקבעה התקנה מלכתחילה באותו המקום, משאי"כ בנ"ד שאנו מסופקים בקביעות המקום, ואילו באו או מלכתחילה בראשית ישובה שתי קבוצות מתישבים, אלו ממערב מקנדה ואלו ממזרח מסביר, אפשר שהיתה כל קבוצה נוהגת בשלה (כפמ"ש לעיל סי' ו' אות ה') אי"כ אפשר — שגם עכשיו הדין כן, אולם עם כ"ז נוטה דעתי שגם הבאים כיום מסיביר לאלסקא בדעתם להשתקע באלסקא, ששומרים קביעות יום המקום, אלא שכאמור אין אני קובע פרט זה להלכה למעשה (ויש לדבר בזה).

(ו) וכ"ה הפרש שבין המקום שלנו לבין הקו הבין-לאומי הוא ב-35 מעלה שבים; הקו שלנו (180 מירושלם) כלה 145 למערב גרינביץ, ובמזרח מתמשך עד 215 מזרח גרינביץ, ובנסעו באנ"י ממערב כגון מאמריקא לאוסטרליא, הנה עוד קודם פרוסום המודעה של רב החובל שמתחלף היום — עליו להחליף את יומו הוא 35 מעלה קודם 180 גרינוויץ, ולהיפך בנסעו ממזרח כגון מאוסטרליא לאמריקא — גם אחרי פרוסום המודעה — שומר את יומו הוא עוד 35 מעלה הלאה. וחהפרש בקלומטרים: הנה על יד קו המשוה (ששם כל מעלה 111.307)

ה"ה בקרוב ל-3895 ק"מ, על קו ירושלם (שכל מעלה 94.482) ה"ה קרוב ל-3307 ק"מ, הלאה לצפון וכנגדו בדרום פוחתים והולכים אורך כל מעלה, ובתחלת אלסקא (ברוחב 55 מעלה) ה"ה קרוב ל-2240 ק"מ (1), ובסוף אלסקא ברוחב 72 מעלה, ששם ערך כל מעלה 34 ק"מ, ה"ה קרוב ל-1190 ק"מ. (והלאה לצפון מתקצרות אורך המעלות יותר ויותר).

(ז) וזה שאינו יודע אם כבר עבר הגבול של 180 מעלות, אם רק יש אפשרות להתודע שם מפי מישוהו, אם מפי רבי החובלים או אחר על מספר המעלות שבהן נמצאים, חייב להתודע כאמור (לעיל ו'). ואם אי"א בשו"א להתודע במקומו אם כבר יצאו מגבול 180 — אזי כל זמן שלא נתברר לו ינהוג לפי מספר הקפותיו היומיות, (וכבר כתבנו לעיל שבכה"ג אי"צ לעשות רק מלאכת יום ביומו כדין מהלך במדבר).

סימן כ"ז.

שאלה ותשובה

כשהחמץ במערב ובעליו במזרח (או בהפך) (2).

בסוף ס' „דברי חכמים" הציע הגר"ש מוהליבר זצ"ל שאלה זו לרבנן: מהו הדין אם החמץ במערב ובעליו במזרח ונתן רשות לשליח למכור חמצו יהשליח מכר חמצו שם במקומו בזמן שלבעלים הנמצאים במזרח כבר הגיע זמן איסורו או שכבר נכנס ל"ל פסח? והרב הגאון הנו"ל לא הראה שום פנים בחלכה זו, עכשיו ראיתי בשד"ח (מערכת חמץ ומצה סי' ה' אות י"ח ד"ה וזימנין) ש...ספר זכרון" להרב משה יאודה אבד"ק ראזישטאדט הביא שאלה זו בשם שו"ת חסד לאברהם (ל"ה) ומבלי הביאו גם הם שום חוות דעת בספק זה. א. והנה עוד בטרם ראיתי שיש מי שמספ"ל בזה, נשאלתי שאלה כזו להלכה ולמעשה בשנת תרצ"ד: אורח מנויארק הרי מרכזי הורביץ (חתן הנדיב מר נחמ"י למפרט) בא לירושלם לחוג בה את חג הפסח, ובערב פסח אחר הצהרים נזכר שיש לו מחסן של יי"ש בנויארק ושכח למכרו ולבטלו, וכשנזכר עליו בטלו אחה"צ, למחרתו ביום ראשון של חג הפסח בא אלי, וכבר אורין הציע לפני צדדי השאלה: מהו שיועיל בטולו אחה"צ, מי אולינן בחר הב עלים

(1) כבר הערנו לעיל (בהגהה שבסי' הקודם) שאנחנו מברכים מן הקו 180 ירושלם, לא וקא ממת אלסקא באורך.

(2) הלכה זו — שאינה נוגעת לעצם הדיון שבספרנו זה (ע"א מקום הקו הגובל בין המזרח למערב) — מכריחה כמובן להאריך, ולפסל קצת בחזרה, אלא שגם בה התאמצתי, לנגוע רק בנקודות עקרויות, ולא במה שיש להאריך ולהרחיב הדבורים לכל פרטיהן.

שהוא במקום שא"א כבר לבטל את החמץ, או דילמא אזלינן בתר החמץ שהוא עדיין קודם זמן איסורו. השבתי לו שלפע"ע אינני יכול להשיב בהחלט, אבל נדמה לי שאולי בתר החמץ ובטלו הועיל.

ב. בשנת תרצ"ח (ד' שנים אח"כ) הצעתי השאלה בחוברת תורת אר"י היו"ל בירושלם. ואחרי שפלפלתי (שם בחו' ה-ו, שבט-אדר"ב) בדין מי שעבר על תקח"כ ולא מכר חמצו, ובדין מכר חמצו לאח"ז אסורו — דנתי בעצם השאלה (בחו' ח-י, ניסן-סיון). ואז טרם ירדתי לעומק הדבר (וכתבתי שם גם דברים בלתי ברורים) אלא שבכלל חותי שם את דעתי: דאעפ"י שהלאו דב"י והעשה דתשביתו הם רק על הבעלים מ"מ ה"ה לקוחים מאסור חמץ והוא אסור חפצא, ולכן אולי בתר החמץ, ונסתמכתי גם מציוור הפכי: אילו היו הבעלים בנויארק מקום שהחמץ עדיין מותר והחמץ בירושלם ששם הגיע כבר זמן אסורו — הלא מסתבר שבעליו אינם יכולים עוד לבטלו דהחמץ במקומו כבר נאסר בהנאה וא"א לבטל חמץ שכבר נאסר ואיננו שלו. ולא עוד אלא החמץ במקומו הלא הכל מצווין עליו לבערו, כדאמר רבה (בי"ק צ"ח:): גול חמץ ובא אחר ושרפו במועד פטור שהכל מצווין עליו לבערו, וה"ה אבוד ממנו ומכל אדם ואיננו ברשות מי שיבטלו. (ואחת היא לנו בין להפוסקים שבתוך המועד אין הגולן יכול לומר לו הרי שלך לפניך ובין לשאה"פ שגם בתוך המועד א"ל הש"ס — עכ"פ דומה הוא לשה"ג שהכל מצווין עליו). הרי שכל עיקר קפדני באם החמץ נאסר, וש"מ שאולי בתר החמץ.

אח"כ הראו לי שורת עונג יו"ט (ל"ו) שמספ"ל ג"כ בכה"ג: כשהיו הבעלים במערב ונזכר שיש לו חמץ במזרח אם יכול לבטלו, ומחליט גם הוא שאולי בתר החמץ, והביא קצת רא"י מפסחים (ל"ב). האוכל תרומת חמץ בפסח כו' אם לפי הדמים משלם חמץ בפסח בר דמים הוא? ואמאי לא משני דמיירי באוכל חמץ בשביעי דפסח בסוף היום ובעליו במקום שכבר כלה היום, (ואמרתי שם שאין זו הוכחה גמורה).

כ"ז אמרתי וכתבתי אז, כיום שנתתי את לבי לעיין בזה שוב בעונה"י ראיתי שיש הרבה מה להוסיף בביאור הענין ובצדדי היתר עוד:

ג. קודם כל אומר שההנחה שהנחנו אז, שאולי בזה בתר החמץ, וכל שהחמץ נאסר במקומו אין בעליו יכולים לבטלו (אף שהוא במערב), וכל שהחמץ במקומו לא נאסר יכול לבטלו (אף שבעליו במזרח) — זהו לא מטעם שהוא איסור חפצא, דודאי יש כאן שני הסוגים הללו, גם חיוב גברא וגם איסור חפצא: איסור החמץ באכילה ובהנאה ודאי הוא איסור חפצא, כמו כל אה"ג של תורה, ואע"ג שימי הפסח גורמים איסורו ואח"כ נעשה היתר, מ"מ אינו דומה, לאיסור יום הכפורים, שאין בהאכילה, חתיכה דאיסורא" (כמ"ש תוס')

חולין ה': ד"ה צדיקים) דאיסור אכילת יוהכ"פ היא רק מצד, ועיניתם את נפשותיכם" (כיום ההוא), משא"כ חמץ דומה לאיסור עצי סוכה ונווי סוכה ואתרוג שאעפ"י שאחר החג נעשה היתר השתא הנהו איסור חפצא, ואפי' איסור מוקצה כ' הגרע"א (פסקים סס"י ה') שנקרא, חתיכה דאיסורא ולא איסור גברא ע"ש, וק"ו לאיסור חמץ.

ואילו הלאו דבל יראה והעשה דתשביתו, שיש רק באיה"ג דחמץ, פשוט וברור שהוא חיוב גברא, (והוא על הבעלים), ואם בטול החמץ קשור רק בחיוב הגברא (שלא יעבור בהלאו והעשה) ה"י צריך להיות לכאורה אדרבה שאולי בתר הבעלים, אלא שמטעם אחר אולי בתר החמץ: דאם החמץ במזרח והגיע זמן איסורו הלא א"א עוד לבעליו במערב לבטלו דהחמץ ההוא כבר נאסר בהנאה והוא איננו עוד שלו וברשותו לבטלו.

וכשהחמץ במערב והבעלים במזרח אע"ג שבעליו כבר נתחייב בביעור החמץ שיש לו במקומו ואם לא בטלו כבר עובר עליו — מ"מ איננו עובר על חמץ זה שבמערב דעדיין אין עליו שם חמץ האסור (דחלות איסור חמץ בכל מקום ומקום מסתובבת כחלות זמן הפסח והמועדים והשבתות — לפי האופקים שבכדור הארץ), ועדיין החמץ ההוא מותר לבעליו גם למכרו ומכ"ש לבטלו. דומה הוא לעיסה מגולגלת אח"ז האיסור העומדת להתחמץ שיכול לבטלה בטרם נתחמצה, כדחניא ה"י יושב בביהמ"ד ונזכר שיש חמץ בביתו מבטלו אחר שבת ואחד יו"ט (פסחים ז'). ופריך בגמ' יו"ט הרי כבר בתר איסורו ומשני שמייירי בנזכר שיש עיסה מגולגלת בביתו ומתירא שמא תחמץ וקדם ומבטל לה קודם שתחמץ, וכ"ה בטוש"ע סס"י תמ"ד, ועד"ו בטוש"ע ת"ס (ג): הלש אחר זמן איסורו יאמר בשעת ל"שה כל פרורין וכו' אני מבטל נמצא שמבטלן קודם חמוצן, וראה שם מפורשי הטוש"ע שמבואר מהם כי תורף אחת היא לחמץ קודם זמן איסורו ולעיסה אחר זמן איסורו בטרם נתחמצה (דסברת הבטול שמועילה משום שהחמץ עכ"פ אינו ברשותו של אדם ורק עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו — ה"ה לעיסה קודם שנתחמצה ביו"ט גופה כמו לחמץ גמור קודם זמן איסורו).

ד. ומכאן שאפי' הבעלים בירושלם בליל הפסח, והחמץ באמריקא המרכזית, אם בנויארק, או הלאה (למערב) בסינסינטי או שיקאגא, ששם מוקדם היום בשמונה שעות ויותר, או כשהחמץ במדינת טכסאס ובמקסיקו שההפרש בתשע שעות ויותר, או בקליפורניה או בקנאדא וכו' שההפרש 10-11 שעות — שבו בזמן שהבעלים בירושלם אומרים כבר ההגדה בליל פסח או שכבר ברכו על אכילת מצה, יכולים לבטל חמץ שלהם שבמדינות המערב ההן קודם שיגיע זמן איסור החמץ שם.

וכ"ת הכתיב אך ביום הראשון תשביתו. ואז"ל האי ביום הראשון הוא קודם חג הפסח (פסחים ד:). ואיך ישבית ביום? שלום מלבד מה ש"ל דכלפי החמץ במקומו ה"ה קודם חה"פ — אף גם כבר כתבו המג"א (תמ"ו סק"ב) והנב"י קמא (סי' כ') והנוב"ת (סי' ס') והשאג"א (פ"ב) שהעשה דתשביתו היא גם בפסח. והוכיחו מהרמב"ם במ"ש שגם במועד מברך על ביעור חמץ. וכן ממ"ש תוס' (פסחים כ"ט): שהלאו דב"י הוא ניתק לעשה (וכ"ה גרסא בפסחים צה:). אי"כ בכ"ז שיש הלאו ישנה העשה. הן אמנם השר"ח (חור"מ סי' ה' אות כ"ב). הביא בשם הגאון האדר"ת זצ"ל להוכיח מרש"י דפסחים (ס"ג) דבמועד חייב מלקות ש"ם שבפסח אינו ניתק לעשה. כמור"כ הביא בשם הגאון בע"פ פרי יצחק זצ"ל ש"א שאין העשה אלא בער"פ. אבל גם השר"ח מסיק (שם) שמוכח מראשונים ואחרונים שהעשה ישנה גם בפסח.

ואין להקשות מסוגיא דפסחים (ט"ז). שפריך על הא דאמרו אחד שבת ואחד יו"ט. יו"ט בתר איסורא הוא ואמאי לא משני דמיירי שהחמץ במערב שאפשר לבטלו גם ביו"ט (של בעליו) — דמלבד מה שאין לאוקמא באוקימתא רחיקתא, אף גם בכלל קשה לאוקמי בהכי דאי"כ תקשי מאי קמ"ל. אחד שבת ואחר יו"ט ומה רבותא דיו"ט, אם בשבת מבטל כשעדיין לא הגיע זמן איסורו הי"ג ומכ"ש ביו"ט כשלא הגיע זמן איסורו, וכי על כן משני דלהשמיענו בא שדין חמץ קודם זמנו ודין עיסה בטרם נתחמצה לאח"ז — שוים הם.

ה. עכשיו עלתה בדעתי לחדש חדשה: שגם לאידך גיסא, כשהחמץ כמורה ובעליו במערב יתא מותר החמץ אחה"פ. ראשונה חשבתי אפשר שמותר אחה"פ גם כשלא בטלו, כיון שעוד קודם זמן חיוב הבעלים כבר נאסר חמצו בהנאה. הרי בזמן שהגיע חיוב הבעלים אין החמץ שלו ולא ח"ל עליו חיוב ב"י. כחמץ של אחרים ושל גבוה שאינו עובר עליו. דומה לזה כתב המנ"ח (מ"ע י"א) בהדיר הנאה מחמצו קודם זמן אסורו או בחמץ של כלאי הכרם — שא"צ לבערו ולבטלו דהר"ז אינו שלך.

שבתי ואמרתי שאין לבנות ע"ז דיק, ואפשר לשידות בזה תרי נרגי. האחר: שדין זה של המנ"ח איננו מחלט, דהפרמ"ג בפתיחה (פסח פ"א ט') מספ"ל אמנם בחמץ של כלאי הכרם אם חייב לבטלו, ומחזה דעתו הוא (ולא כהמנ"ח) שכן עובר עליו, אחרי-שכל חמץ אסור בהנאה ואינו שלו ומ"מ גלתה התורה שחייב עליו — הה"נ בשיש עליו איסור הנאה גם מצד אחר (מלבד איסור החמץ) שג"כ עובר עליו.

שנית: לוא אפי' ננקוט כדעת המנ"ח ה"מ חמץ של כלאי הכרם שאיסור אחר עושהו לאינו שלו, אבל אם איסור חמץ עושהו לאינו שלו — י"ל כיון שגלתה התורה באיסור זה שאע"ג שא"ש ה"ה ברשותו לעבור עליו.

אפשר שאין נפ"מ בין שבא האיסור בזמן חיוב הבעלים ובין שבא איסור זה קודם חיובו.

ו. תו אמרתי עם לבי לחדש חדשה יותר גדולה: שאפי' אם נאמר שגם חמץ שנאסר בהנאה קודם חיוב הבעלים עובר עליו — יכולים בכ"ז בעליו לבטלו טרם הגיע זמן חיובו של הבעלים, דלפי השקפתי ענין „אינו שלו של איסור הנאה" וענין „אינו ברשותו לבטלו" שני ענינים נפרדים הם: בטול החמץ הלא איננו נוגע כלל לאיסור החמץ. הבטול לא מעלה ולא מוריד לאסורו והוא בא רק להקדים שלא יתחייב עליו בב"י ובתשביתו. דשני חדושים מצינו באיסור החמץ שאינם בכל שאר איסורי התורה. הא' מה שמצווים עליו בלאוי דכל יראה וכל ימצא ובעשה דתשביתו, ומצווה ע"ז רק בעליו. הב' שהי' מועיל בטול להסיר מעליו חיוב זה (מדכתיב „תשביתו" ולא תבערו). ומכיון שהבטול בא רק בשביל חיוב ב"י ותשביתו הלא הסברא נותנת דהא דא"א לבטל חמץ אחר זמן איסורו זהו לא משום שאז כבר נאסר החמץ, דמה ענין בטול לאיסור החמץ, אלא משום שאז כבר נכנס החמץ ברשותו לעבור עליו בב"י ובתשביתו, וכשכבר עשאו הכתוב ברשותו לעבור עליו — מה מועיל אם יצעק שאינו חפץ שיהי' ברשותו נגד התורה? ובוה מובן מה שאמר ר"א בלשון שני דברים אינם ברשותו כו', ולי"א בלשון אינו שלו, כי „אינו ברשותו" אין זה מטעם „אינו שלו" של אה"נ.

[ואזכיר לה קושית הצ"ח שם בפסחים שהקשה מה חדש ר"א באמרו שני דברים כו', ול"ל בכלל להביא דברי ר"א — דזה גופי' קמ"ל שאחרי שהעמידו הכתוב ברשותו תו אינו ברשותו להוציאו מרשותו, תו מצאתי בקרני ראם על פסחים שם האומר כמור"כ שאול"י דברי ר"א הייתי אומר שגם אח"ז יכול לבטלו]. והא דאמרו (פסחים ו: ז.), „לבתר איסורא לא מצי לבטל ל"י" לא שהאיסור מעכב אלא ה"ק לבתר איסורא הרי כבר נכנס החמץ ברשותו לחייב עליו, ואיננו ברשותו להוציאו מרשותו ומחויבו (בלתי אם מבערו). וכי על כן בכל הני דוכתי שאמרו לבתר איסורא לא מצי מבטיל ל"י, הוסיפו „ולאו ברשותי קיימי", שר"ל לאו ברשותו עוד להוציאו מרשותו.

ומינה שאם יש מציאות שהחמץ נאסר והבעלים עדיין אינם חייבים עליו — שיכול לבטלו כל זמן שלא נתחייב עליו אע"ג. שהחמץ כבר נאסר בהנאה. ואפי' להפוסקים שאה"נ אינו שלו, היינו שאינו יכול למכרו וכל כדומה, אבל בנוגע להזיקה שיש לבעליו להחמץ, שבשבילה נושא הוא באחריות הלאו דב"י והעשה דתשביתו (וי"פ מכנים לזיקה זו שם „בעלות" וכתבו שאה"נ אף שהוא אינו שלו יש לו עליו בעלות, דהרי יכול לזכות באה"נ כדאמרו בע"ז „מדאגבי קניי" וקנה חמץ בפסח לזקה) — שפיר מועיל בטול לסלק הזיקה (הבעלות) הלן

שבשבילה הוא האחראי להלאו והעשה כל זמן שלא עבר עליהן, כפרט למ"ש רוח"ם שבטול אינו אלא גלוי דעת שאינו חמץ באסורו, וסגי אפי' בלב, שאין זו הוצאה מרשות כמכירה וכהפקר [ואפי' למ"ש תוס' (ד' ד"ה מדאורייתא) שמאחר שבטלו הוי הפקר ויצא מרשותו — י"ל כונתם למ"ש הרמב"ן שבטול זה לא גרע מהפקר, ויצא מרשותו שלא תוקמי רחמנא ברשותו] — שמועיל אפי' לחמץ שנאסר אם רק עדיין לא נכנס לרשותו להתחייב עליו.

ומקומיא חזיתי תברא מהירושלמי (פסחים פ"ב ב') הפקיר חמצו ב"ג מהו לאחיהם כ"ו אי את מודה לי (בהפקיר) משש שעות ולמעלה שהוא אסור א"ל תמן איסורו גרם לו כ"ו, משמע שאיסור החמץ מעכב ההפקר והבטול. אבל ג"ז י"ל שאיסורו גרם שהכניסתו התורה לרשותו, אח"כ ראיתי בגליון השי"ס שם בירושלמי מפרש אמנם כן תמן איסורו גרם כדאמרו שני דברים אינן ברשותו ועשאן הכתוב ברשותו, תו מצאתי גם בפרמ"ג בפתיחה (פסח ספ"ב) שפי' כן „תמן אסורו גרם דעבר בכ"י“.

ולכאורה ק"ק מהא דאמר רבה (ב"ק צ"ח:) גזל חמץ ושרפו במועד פטור שהכל מצווין עליו לבטלו. הרי עכ"פ אבד ממנו ומכל אדם, נמה כוחו לבטלו או (כשהוא במערב) ? גם בב"ק (סו:) גזל חמץ ועצה"ס כ"ו כיון דמטי עידן איסורא ודאי מייאש הוא, אולם מלבד מה שלוא יהא שנתיאש וגם אבוד מכל אדם אכתי י"ל שלא אבד ממנו זכות הבטול כל זמן שלא נתחייב בבעורו — אף גם בכלל צ"ב אמאי מצווין הכל לבערו הא חלות חיוב הביעור הוא רק על הבעלים, ורק לו עשאו הכתוב כאלו ברשותו [ואפי' לשי' הגר"א שם תמ"ג סי' ק"א י"א דבחמצו של ישראל עובר עליו הנפקד גם בלא קבל אחריותו, ושמה"ס כ' המחבר (תמ"ג ב') שהנפקד חייב לבערו בזמן איסורו אפי' אם אינו חייב באחריותו — ה"מ כשהכניסו עכ"פ ברשותו, והפניי שכ' בשי' רש"י (פסחים ה: ד"ה למי) „אתה רואה של אחרים היינו של נכרים“, אבל בשל ישראל הכל עוברים עליו, ולדעתו אפי' בחמץ הפקר עוברים — הנה מכה"ס י"ג כן, ועד כאן לא התווכחו ראשונים ואחרונים אלא אם עובר המפקיד כשקבל הנפקד אחריותו, אבל ישראל אחר אינו עובר, והחיי שם הביא רא"י שאתה רואה של הפקר גם מהירושלמי גר שמת כו'] — וכתבו הבי"ח והמג"א והח"י (שם תמ"ג ב') שזהו לא משום שחל חובת בעור, על אחרים אלא משום שהכל ימצווים להציל את המפקיד (או את הגוזלן) מעבירה, אי"כ בנ"ד כשלא הגיע זמן חיובו לבעוליו אין מקום לחייב אחרים להצילו מעבירה, וממילא גם אין בעליו מתיאשים ממנו. תבנא לדיננא: שהבטול נוגע רק שלא יכנס החמץ לרשותו לחייב עליו בכ"י ותשביתו, וכל זמן שהבעלים אינם עוברים על ב"י ותשביתו, לוא אפי' יקא שהחמץ כבר נאסר, מועיל בטולו של הבעלים,

ז. ונתתני מדברי רבותינו ולליה: רש"י (ו. ד"ה אפי' מר"ה) כ' בזה"ל „וההיא שעתא לאו ברשותי“ הוא דלבטלו שהרי אסור הנאה הוא ואינו שלו, ומעין זה כתב הלאה (ו. ד"ה כיון), ועד"ו ברמב"ם (חור"מ פ"ג ז'): אבל אם לא בדק תחלת שעה ששית אינו יכול לבטל שהרי אינו ברשותו שכבר נאסר בהנאה, וכלשון הזה גם בסמ"ג (עשה ל"ט), וכ"ה בלבוש (תמ"ו א') ובשו"ע של הגרש"ז (תמ"ה ג'), ובח"א (ק"יט כ"ו קכ"ג ב'), גם בקצוה"ח (ת"ו) כורך „אינו ברשותו לבטלו“ עם „אינו שלו מפאת אה"נ“, הרי שאיסור הנאה של החמץ הוא המעכב את הבטול, ושוב צריך להיות שכל שהחמץ במזרח כבר נאסר אין הבעלים יכולים לבטלו אף שעדיין לא נתחייבו.

ח. אולם כאשר הצעתי חרושי הנזיל לפני בעלי תריסין שבישיבתנו הק' עץ חיים הראה לי אחד מהם (שהוא כוכב ישראל חדש וגדול) ידידי הרב הגאון ר' שלמה זלמן אוירבך — שלשה פנים לקיים את חרושי הנז"ל: א) ראשונה העיר לי על דבר שגם אני נתעוררתי עליו, שכל הדברים האלה שאמרו רבותינו הנ"ז שאה"נ מעכב את בטולו — הר"ז עפ"י השיטה שאיסור הנאה היא אינו שלו, אבל להפוסקים שאה"נ הוי שלו (וכנודע יש בזה מחלוקת גדולה, ראה לדוגמא בר"ן גדרים מ"ז, הרשב"א והריטב"א סוכה ל"ה, והמאירי, וראה מה שאסף בזה השר"ח ש"ד, והאריכו בזה האחרונים) — עלינו לומר בהכרח כסברתנו דלאחר זמן אינו יכול לבטלו מפני שכבר נכנס לרשותו.

ב) והראה לי ידידי הרב הנזיל במקו"ח בפתיחה, שגם הוא אומר כדברינו אנו, שלאח"ז אינו יכול לבטלו משום שכבר נכנס ברשותו, שם אחרי שמדגיש גם הוא שהבטול נוגע אך ורק לחיוב ב"י ותשביתו אומר (בד"ה ועתה), דע"כ משום תשביתו הוי חמץ אינו ברשותו דאי משום איסור הנאה הא כתב הרשב"א סוכה ל"ה דאה"נ מקרי שלכם, ועד"ו כ' גם הגאון בעל אמרי בינה (פסח רפ"א) באמרו בזה"ל: ומתקן (בגמ') דלמא משכחיל לבתר איסורא ולא ברשותי קיימי ולא מצי לבטלה דאר"א שני דברים כ"ו היינו כיון דכל"א"ה אינו ברשותו ורחמנא אוקמי ברשותי ואחשבי לחמץ בשלו אינו מועיל הבטול לאח"ז איסורו דאינו יוצא מרשותו, ואיך נוכל לומר כ"ו דבע"כ אוקמי רחמנא ברשותו מה שלא בטל בעיקרא (וכבר הביאנו לעיל שעד"ו כ' גם הפרמ"ג ובעל גליון השי"ס בירושלמי).

ג) ואל לשכות עוד עיקר גדול שרבים וגדולים הם גם רבותינו הראשונים ול"ה האומרים שבער"פ אח"צ ליכא לאו באכילת והנאת חמץ והאיסור הוא רק מהעשה דתשביתו, ולדידהו וראי כל ענין „אינו ברשותו לבטלו אח"צ“ הוא רק משום שכבר נתחייב בהעשה ונכנס ברשותו: תוס (פסחים כ"ח; ד"ה רש"א) כתבו שגם ר"ש שס"ל לפני זמנו מותר מודה שאסור

מזרח

ארצות (וערים) המקדימות את היום לירושלים. *

לילות האורך והזמן	על קו אר"י	צפון לקו אר"י	דרום לקו אר"י
5 מעלות 20 דק	לב מדבר סוריה	מזרח טורקיה (טרבזון, ארזורום) גלילית הרון ברוסיה (רוסטוב) ולגה העליון (ולוגדה ארכנגל).	דרום אריתריאה. ארץ הגאלה בחבש (הרר) סומליה החכשית.
10 מעלות 40 דק	בכל (בגדר)	קוקו התיכון (טימליס), גלילות הולגה התיכון (גורקי, סטלינגרד)	סחוז עדן בערב סומליה הדרומית (מוגאדישו).
15 מעלות שעה אחת	מערב מרס התיכונית (איססאהאן)	צפון מערב מרס (מאבלבי), מזרח הקוקו (באקו), מזרח רוסיה (קויבישב)	קצה סומליה (מכלה)
30 מעלות שעות	אמנאניטון (קאנדהאר)	טורקיסטאן (בוכארה) קצה הערב בסיביר	בלוגייסטן (קלעה)
45 מעלות 3 שעות	סיבס. גליל מקורוח באנגס והינדוס	גלילות נהר אוב התיכון בסיביר (מסיאלסטונסק)	מזרח הורו (מאדרס). צילון (קולומבו).
60 מעלות 4 שעות	מזרח סיבס	גלילות נהר ייניסי	בורמה (רנגון) צפון סומטרה
75 מעלות 5 שעות	גלילות נהר יאנגצה התיכון (צונקינג) בסין	גלילות נהר הואנגהו התיכון, מנגוליה התיכונית ארץ הכוריאטים והיאקוטים בסיביר	מערב בורניאו, יאוו המרכזית (סמאראנג)
90 מעלות 6 שעות	גלילות נהר יאנגצה התחתון (שאנחי)	הים הצהוב, מנג'וריה. גלילות נהר אמור התיכון נהר לינא התחתון	אי מורמוס, הפיליפינים (מאנילה), מערב אוסטרליה
100 מעלות 6,40 שעות	האיים היאמניים. קיושו (נאמסקי). שיקוקו	דרום האי הראשי ביסאן-הונדו (קובה, אוסקה, קיוטו) גליל האמור התחתון, בירו ביג'אן	גויניאה החדשה, ההולנדית, אוסטרליה הצפונית והדרומית
105 מעלות 7 שעות	הים היפאני	גויניאה החדשה הבריטית צפון אי הונדו (סוקיו), האי הוקאירו, סכאלין, סחוז אוכוצק	גויניאה החדשה הבריטית אוסטרליה, ויקטוריה המערבית
120 מעלות 8 שעות	אוקינוס השקט	קאמבאסקה	איי שלמה, קצה מזרח אוסטרליה
135 מעלות 9 שעות	אוקינוס השקט	גליל נהר אנאדור העליון	דרום ניוזילנד
150 מעלות 10 שעות	אי מירוי	איי האליאוסים המערביים, ארץ הצוקים בקצה אסיה.	איי סיג'י, צפון מזרח ניוזילנד
165 מעלות 11 שעות	אוקינוס השקט	האליוטים המזרחיים, קצה אלסקא קטנים בקבוצה סולינסיה	איי האווי המערביים, ואיים קטנים בקבוצה סולינסיה
180 מעלות 12 שעות	אוקינוס השקט	אלסקא התיכונית והמזרחית	איים קטנים ושפועים

(1) גם ברשימת הלל, כמו בהפסות, עור לי בהרבה המומחה הגיאוגרפי והחורני ר' אברהם יעקב דיר בראווער חיין, ברון יהי.

מערב

ארצות (וערים) המאחרות את היום מירושלים.

מעלות האורך והזמן	על קו אר"י	צפון לקו אר"י	דרום לקו אר"י
5 מעלות 20 דק	קצה הדלתא של הנילוס (אלכסנדריה של מצרים)	מערב אנטוליה, אוקראינה (אודיסה, קיוב), רוסיה (ויטבסק, לנינגרד).	אוגנדה המערבית, טרנסוואל המזרחית, נאטאל.
10 מעלות 40 דק	מדבר לוב (סילום) נאות סיוה	כרתים (קנדיה), טראקיה, בולגריה ואלאכיה טראנסילוואניה. מזרח גליציה (לוב), וואלין, רוסיה הלבנה, ליטא, לטביה, מערב סינלנד.	דרום מדבר לוב, סודאן האנגלי-מצרי, מערב אורנג'י ומזרח קמלנד.
15 מעלות שעה אחת	קירינאיקה (בנגוי)	אלבניה, סרביה, הונגרי, סולין (קראקא), סרוסיה המזרחית (קניגסברג), צפון שוודיה.	גלילות ימת צ'אד, מזרח אפריקה, קונגו הבלגית (קייפטון).
30 מעלות שעות	מדבר אלג'יר התיכונית	אלג'יר התיכונית, איי הבאליארים, קאטלוניה (ברצלונה), מזרח צרפת (מרסליה), בלגיה, הולנד.	סהרה, ניגריה
35 מ' 2,20 ש'		גריניץ	
45 מעלות 3 שעות	קצה מערב מרוקו	מערב האי אירלנד	אפריקה המערבית הצרפתית, ליבריה.
60 מעלות 4 שעות	איי האזוריים	מזרח גרינלנד	איי סנדוויץ הדרומיים
75 מעלות 5 שעות	האוקינוס האטלנטי	גרינלנד הדרומית והסנימית	צפון מזרח ברזיליה (באהיה)
90 מעלות 6 שעות	אוקינוס האטלנטי	ניו סינדלנד, צפון מערב גרינלנד	גואיאנה, סנים ברזיליה. צפון מזרח ארגנטינה (בואניס איירס).
100 מעלות 6,40 שעות	איי ברמודס	דרום מזרח קאנאדא. לאבראדור.	איי האנטייליים הקטנים, סורטוריקו, ברזיליה המערבית בוליביא, ארגנטינה המערבית.
105 מעלות 7 שעות	אוקינוס האטלנטי	מדינות ניו אינגלאנד בארה"ב. לאבראדור	אי האיטי, ויניסואלה, קולומביה, סרו, צ'ילה.
120 מעלות 8 שעות	צפון מערב פלורידה אלאבמה.	נהר אוהיו, אונטאריו בקנדה	ארצות אמריקא המרכזית
135 מעלות 9 שעות	טכסאס הדרומית בארה"ב	מדינות טכסאס, אוקלאהומה. מדינות בקנדה.	מכסיקו
150 מעלות 10 שעות	דרום מזרח קליפורניה	ארצות גריס באסין בארה"ב. אלברטה בקנדה.	חצי האי קליפורניה אוקינוס השקט
165 מעלות 11 שעות	אוקינוס השקט	מדינת יוקן בקנדה	אוקינוס השקט
180 מעלות 12 שעות	אוקינוס השקט	אלסקא המזרחית והתיכונית	איים קטנים